

ARCHAEOLOGIA BELGICA

120

G. DE BOE

EEN MEROVINGISCH GRAFVELD
TE BORSBEEK (ANTWERPEN)

BRUSSEL
1970

ARCHAEOLOGIA BELGICA

ANNO III. 1894.

NUM. 1. 1894.

BRUXELLES, chez M. L. LAFITE, Libraire, Palais National, ci-devant des Beaux-Arts.

EEN MEROVINGISCH GRAFVELD TE BORSBEEK
(ANTWERPEN)

TE BORSBEEK, IN DE NEDERLANDEN.

Verzameld door den heer
J. van der Haeghe, te Borsbeek.

— 1894 —

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen,
Jubelpark 1
1040 Brussel

Etudes et rapports édités par le
Service national des Fouilles,
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

D/1970/0405/36

ARCHAEOLOGIA BELGICA

120

G. DE BOE

EEN MEROVINGISCH GRAFVELD
TE BORSBEEK (ANTWERPEN)

BRUSSEL
1970

I. INLEIDING

Bij het uitvoeren van werken voor de bouw van een fabriek aan de Herentalsebaan te Borsbeek (kadastrale percelen nr b2 en c6), werd op 13 augustus 1965 een graf van de Urnenveldenkultuur gevonden. Dank zij de tussenkomst van de Heren F. Van Calster uit Itegem en G. Mees uit Berlaar kon deze vondst geborgen worden. Dezelfde personen, waarbij zich later de Heer A. Goossens uit Borgerhout voegde, stelden een onderzoek in op de betrokken percelen en vonden er in het totaal zes graven. De opzoekingen werden in zuidelijke richting voortgezet en in de percelen k6, m6, 2L6, g5 en s4 werden nog een tiental urnenveldengraven en 30 graven van een Merovingisch grafveld onderzocht¹. Vroeger reeds zou vaatwerk van de Urnenveldenkultuur gevonden zijn bij bouwwerken aan de J. Reuzenslei (kadastraal perceel v4) en de E. Verelstlei (perceel 2q2) (fig. 2).

Wegens het belang van deze vondsten werden wij, samen met de Heer Y. Frémault, met een systematisch onderzoek ter plaatse belast door Dr. H. Roosens, Directeur van de Nationale Dienst voor Opgravingen. Dit onderzoek vond plaats van 16 augustus tot 23 september 1966². Een aantal proefsleuven werden tussen de verschillende vindplaatsen van Urnenveldengraven en vaatwerk gegraven; daarbij kwamen echter geen overblijfselen van deze periode meer aan het licht. Het onderzoek werd dan op het Merovingisch grafveld geconcentreerd. Het perceel 2L6 (althans het deel palend aan de E. Verelstlei) en een deel van het perceel m6 konden volledig onderzocht worden: acht Merovingische graven werden hier gevonden, terwijl elf graven reeds geheel of gedeeltelijk onderzocht waren. De opgraving van dit grafveld, dat zich verder in westelijke, zuidelijke en zuidoostelijke richting uitstrekt (fig. 2), kon om verschillende redenen niet voortgezet worden: aan de westzijde door de aanwezigheid van woningen en tuinen, aan de zuidzijde door de dikke laag aangevoerde steenslag in de E. Verelstlei, en tenslotte aan de oostzijde door de weigering der betrokken eigenaars om op hun terrein de opgravingen toe te laten.

De vindplaats ligt in de wijk „Vogelzang”, aan de noordzijde van een lage rug (10 m boven de zeespiegel), waarop de gemeente Borsbeek gelegen is (fig. 1-2). Het terrein bestaat uit droge tot matig droge zandleemgronden met diepe

¹ J. MERTENS, *Borsbeek : merovingische en voorromeinse begraafplaats*, in *Archeologie*, 1965, 71; A. GOOSSENS, *Borsbeek : Urnenveldengraven en Merovingisch grafveld*, in *Archeologie*, 1966, 4-6, fig. 1-2.

² Y. FREMAULT en G. DE BOE, *Borsbeek : Merovingisch grafveld*, in *Archeologie*, 1966, 86.

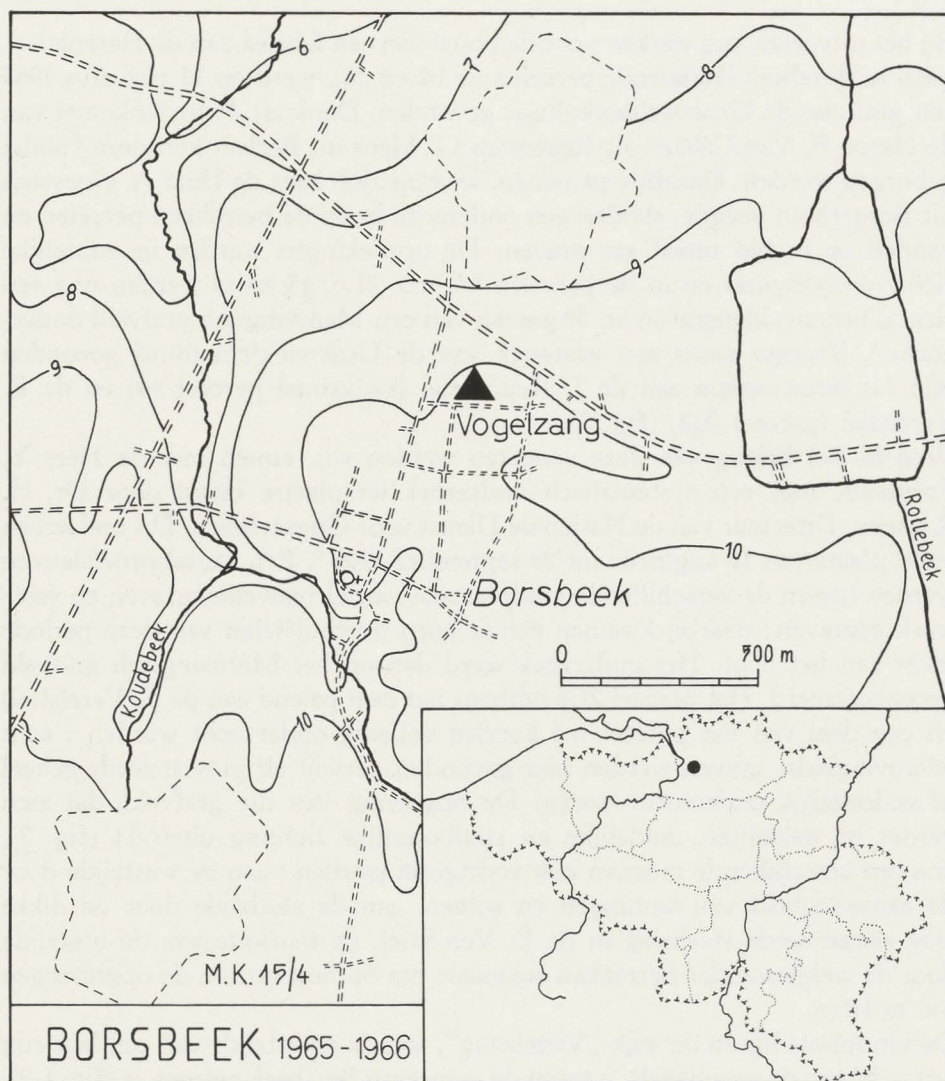

FIG. 1. — Situatiekaart — Carte de situation.

Fig. 2. — Uittreksel uit het kadastraal plan met ligging van de Urnenveldengraven (1) en het Merovingisch grafveld (2).

— Plan cadastral avec situation des tombes du Champ d'urnes (1) et du cimetière mérovingien (2).

antropogene humus-A horizont. Op een diepte van ongeveer 50-60 cm stuit men op het tertiaire kleiige zand (Scaldisiaan), die het substraat van dit gebied vormt. In deze zandgrond tekenden de archeologische sporen zich zeer duidelijk af.

Twee der urnengraven, die met zes en zeven stuks aardewerk tot de rijkste vondsten uit de Noordwestelijke Urnenveldengroep behoren, werden reeds uitvoerig door M. Desittere en A. Goossens gepubliceerd³. De overige graven, waarbij zowel urnengraven met één tot zes stuks aardewerk als eenvoudige brandrestengraven met of zonder scherven voorkomen, zullen in een afzonderlijke publicatie behandeld worden.

Alvorens aan te vangen met de beschrijving der Merovingische graven, wensen wij onze oprechte dank te betuigen aan de Heren F. Van Calster, G. Mees en A. Goossens, die het door hen gevonden materiaal en hun optekeningen te onzer beschikking stelden, zodat deze interessante vondsten in hun geheel kunnen gepubliceerd worden. Tevens zijn wij dank verschuldigd aan de Heer en Mevrouw L. Govaerts-Horions en de Heer en Mevrouw E. Govaerts-Huygebaert, die welwillend de toelating verleenden het archeologisch onderzoek op hun terrein uit te voeren en die ons tijdens de gehele duur der opgravingen met hartelijke gastvrijheid ontvangen hebben. Tenslotte wensen wij Dr. H. Roosens te danken voor zijn kostbare raadgevingen bij het opstellen van dit verslag.

³ M. DESITTERE en A. GOOSSENS, *Twee uitzonderlijke graven van de Urnenveldenkultuur uit Borsbeek (Prov. Antwerpen)*, in *Helinium*, VI, 1966, 218-223; M. DESITTERE, *De Urnenveldenkultuur in het gebied tussen de Nederrijn en de Noordzee*, (*Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, XI), Brugge, 1968, 134, fig. 74.4-9 en 75.

II. BESCHRIJVING EN GRAFINVENTARIS ⁴

1. Opgravingen N.D.O. (Fig. 3).

GRAF I.

Oriëntering : westzuidwest - oostnoordoost (113°) ⁵.

Rechthoekige kuil : 3,40 bij 2,35 m; diepte : 1,23 tot 1,30 m.

De grote kist (2,17 bij 1,26 m) was op twee dwarsbalken geplaatst (1,78 bij 0,35 en 1,81 bij 0,22 m); de aflijning der vertikale planken, ongeveer 3 cm dik, was zichtbaar over een hoogte van ongeveer 0,40 m.

De beenderen waren bijna volledig vergaan. Het is echter niet onmogelijk dat twee personen in dit graf begraven werden : enkele kleine beentjes (voeten?) in de zuidoostelijke hoek van de kist kunnen erop wijzen, dat het geraamte in de zuidelijke helft met het hoofd naar het westen en de voeten naar het oosten bijgezet werd; de schaarse beenderresten in de noordelijke helft van de kist laten niet toe een oriëntering te bepalen. De vulling van de kuil en verspreide been- en ijzerfragmentjes schijnen op een plundering van dit graf te wijzen.

Geen grafgiftten.

DUBBELGRAF II-III (fig. 4-7).

Oriëntering : ongeveer oost-west (97°).

Rechthoekige kuil van 2,93 bij 2,97 m; versmalt op een diepte van 0,82 m tot 2,34 m; diepte : 1,07 m.

Twee personen werden begraven in een grote kist van 2,77 bij 1,28 m, die op twee dwarsbalken geplaatst was (1,86 bij 0,13 m en 1,70 bij 0,11 tot 0,15 m). Er waren geen houtsporen zichtbaar, doch de grijze vulling van de kist tekende zich tamelijk duidelijk af in de lichtere vulling van de kuil.

Het best bewaarde der twee geraamten lag in de noordelijke helft van de kist, met het hoofd naar het oosten en de voeten naar het westen; de rechter arm lag gestrekt langs het lichaam; van de linker arm werd slechts een been gevonden, schuin over de borst. De volgende grafgiftten horen bij dit geraamte en mogen aan een vrouw toegeschreven worden.

⁴ Gebruikte afkortingen : B. breedte ; Dm. diameter ; H. hoogte ; L. lengte ; nr. nummer.

⁵ De oriënteringen worden opgegeven volgens het magnetisch noorden, gemeten op 20.8. 1966.

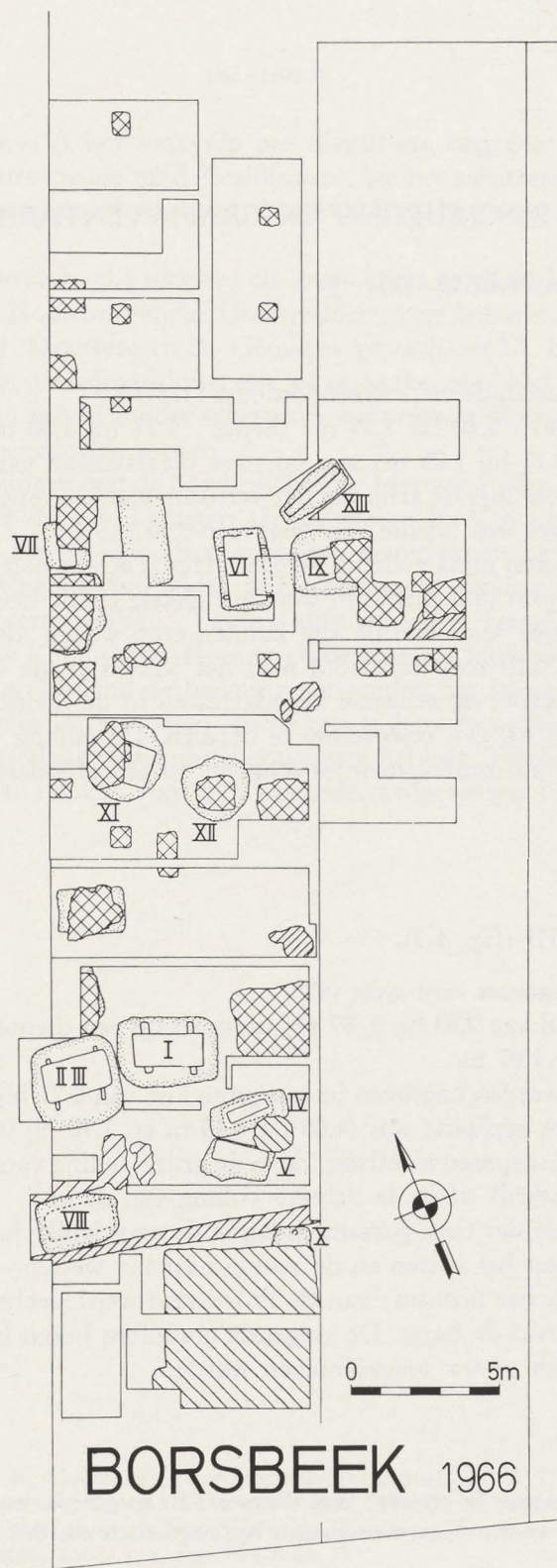

FIG. 3. — Plan der opgravingen N.D.O. op het perceel 2L6.
— Plan des fouilles du S.N.F.

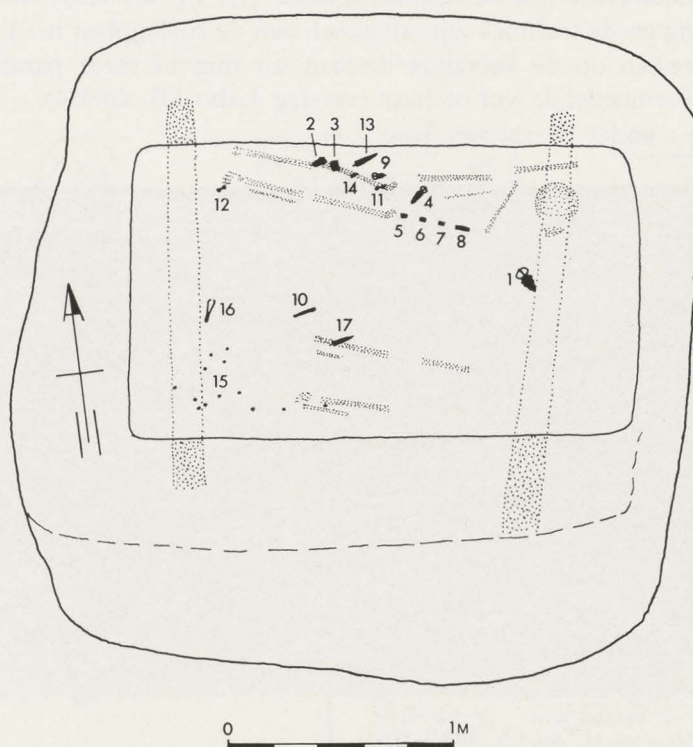

FIG. 4. — Het graf II-III. — La tombe II-III.

1. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 11,1 cm); driehoekige beslagplaat met geprofileerde randen (7,1 bij 4,2 cm); ovale beugel en schildtong; slechts één der drie ijzeren nietkoppen is bewaard. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek V) ⁶: tweestrokige, gesloten vlechtband met één ingeweven dierkop in het afgelijnde middenveld; twee paar geschematiseerde dierkoppen in de randversiering, één paar met de binnenste niet als oog, en één paar op een lange gestreepte hals en door een gestileerde poot geflankeerd; gestileerde klauwen op de dwarsstrook, aan beide zijden van de schildtong. Beugel en schild met streepversiering. Op de keerzijde kleefden met roest doordrenkte en volledig gemineraliseerde weefselresten; het waren vermoedelijk plantaardige vezels, gesponnen in Z-winding en geweven in lijnwaadkruising; ketting en inslag tellen ongeveer 10 tot 11 draden per cm (verslag Labo DI. 66/554). Ligging: links, op schouderhoogte.

⁶B. TRENTSEAU, *Techniques*, 40-43.

2. *Gedamasquineerde ijzeren tegenbeslagplaat* (7,4 bij 4,4 cm); de vorm, de versiering en de techniek zijn identisch aan de beslagplaat nr. 1. De organische resten op de keerzijde bestaan uit min of meer parallellopende vezels, vermoedelijk wol of haar (verslag Labo DI. 66/554).
Ligging : onder de rechter knie.

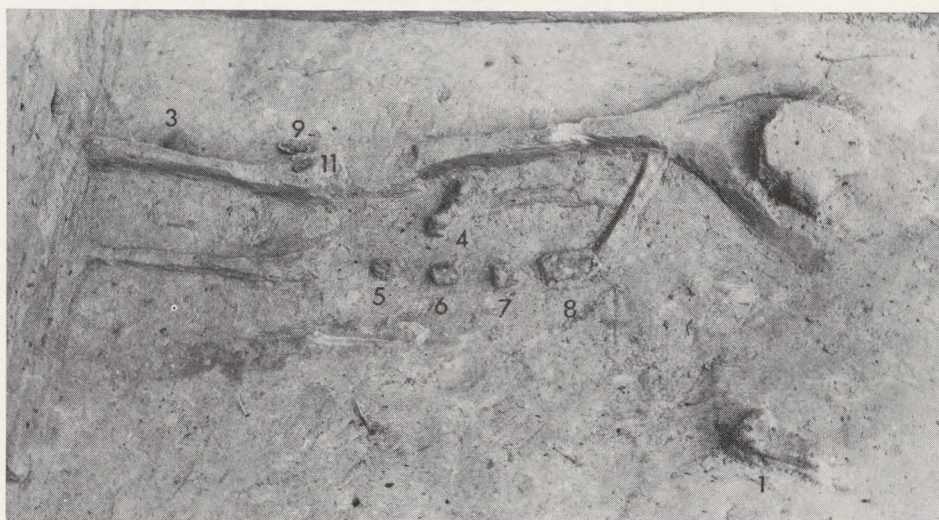

FIG. 5. — Het graf II. — La tombe II.

3. *Gedamasquineerde ijzeren rugplaat* (5,4 bij 4 cm); drie der vier ijzeren nietkoppen zijn bewaard; nog één nietstaafje op de keerzijde. Versiering in techniek V : bicephale S-vorm met dwarsgestreepte stroken en twee kleine lussen in het middenveld; de randversiering bestaat uit een dubbele honigraatfries aan de lange zijden en een stippenfries aan de korte zijden. Ligging : onder het rechter dijbeen.
4. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 9,7 cm); langwerpige beslagplaat (5,8 bij 2,5 cm) met geprofileerde randen; grote, ovale beugel met schildtong; drie ijzeren nieten. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek IV) ⁷ : ontaard dierornament met tweestrokige vlechtband en vier uiterst geschematiseerde diersnavels in het boogvormig afgelijnde middenveld; ovaal-vormig randdecor met Z-vormige vulmotieven. De versiering van beugel en tong is slechts fragmentarisch bewaard. De weefselresten op de keerzijde zijn vermoedelijk van dezelfde aard als deze op het gespbeslag nr. 1.
Ligging : ter hoogte van het bekken.

⁷ B. TRENTSEAU, *Techniques*, 36-40.

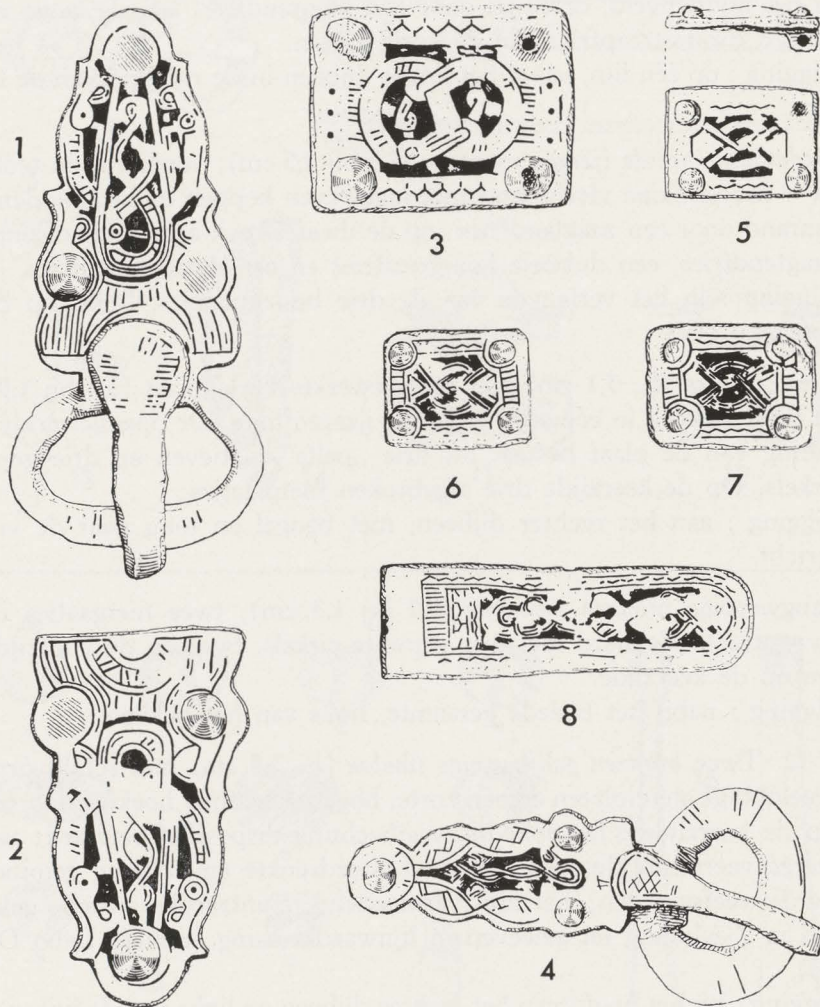

FIG. 6. — De grafinhoud II. — Le mobilier funéraire II.
Schaal — Echelle : 2/3.

- 5 tot 7. Drie *gedamasquineerde ijzeren beslagplaatjes* (3,1 bij 2,2 cm; 2,9 bij 2,4 cm; 3,4 bij 2,4 cm); vier ijzeren nietkoppen; alleen het plaatje nr. 5 draagt op de keerzijde nog één doorboord nietplaatje. De drie stukken zijn op dezelfde wijze versierd in techniek IV : eenvoudige, open vlechtband in het middenveld, omringd door een zaagtandfries aan de lange zijden en een dwarsstreepfries aan de korte zijden.
Ligging : op één lijn, vanaf het linker dijbeen in de richting van de linker arm.
8. *Gedamasquineerde ijzeren riemtong* (7,5 bij 2,5 cm); versiering in techniek IV : tweestrokige vlechtband met ingeweven koppen in het middenveld, omrand door een zaagtandfries; op de dwarsstrook achtereenvolgend een zaagtandfries, een dubbele honigraatfries en een dwarsstreepfries.
Ligging : in het verlengde van de drie beslagplaatjes, links, op borsthoogte.
9. *Bronzen gesp* (L. 5,1 cm) met opengewerkte beslagplaat (3,2 bij 1,9 cm) en ovale beugel, in één stuk gegoten; ijzeren tong. De opengewerkte versiering van de plaat bestaat uit drie „pelta”-motieven en drie gepunte cirkels. Op de keerzijde drie afgebroken nietplaatjes.
Ligging : aan het rechter dijbeen, met beugel en tong naar de voeten gericht.
10. *Langwerpige bronzen riemtong* (9,7 bij 1,3 cm); twee nietgaatjes in de dwarsstrook. Versierd met drie gepunte cirkels, twee op de voorzijde en één op de keerzijde.
Ligging : nabij het tweede geraamte, links van het bekken.
- 11 en 12. Twee *bronzen gelijkarmige fibulae* (L. 3,3 cm) met schildvormige, tweelobbige steunplaten en een korte, hoge beugel met hoekige doorsnede. Op de keerzijde is het volledige vasthechtingsdispositief bewaard; aan de ijzeren veernaald kleefden met roest doordrenkte en volledig gemineraliseerde weefselresten; het zijn vermoedelijk plantaardige vezels, gesponnen in Z-winding en geweven in lijnwaadkruising (verslag Labo DI.66/554).
Ligging : bij het hoofd van het rechter dijbeen en links van de linker voet.
13. *Ijzeren mes* (L. 13,4 cm); punt en angeluiteinde zijn afgebroken. De houtresten van het heft zijn niet nader te bepalen; lederresten van de schede.
Ligging : tussen rechter dijbeen en de wand van de kist, met de punt naar het hoofd gericht.
14. *Silex* (L. 3,7 cm) : lemmerfragment met bewerkte randen.
Ligging : onder het rechter dijbeen.
- Het tweede geraamte, in de zuidelijke helft van de kist, was met het hoofd

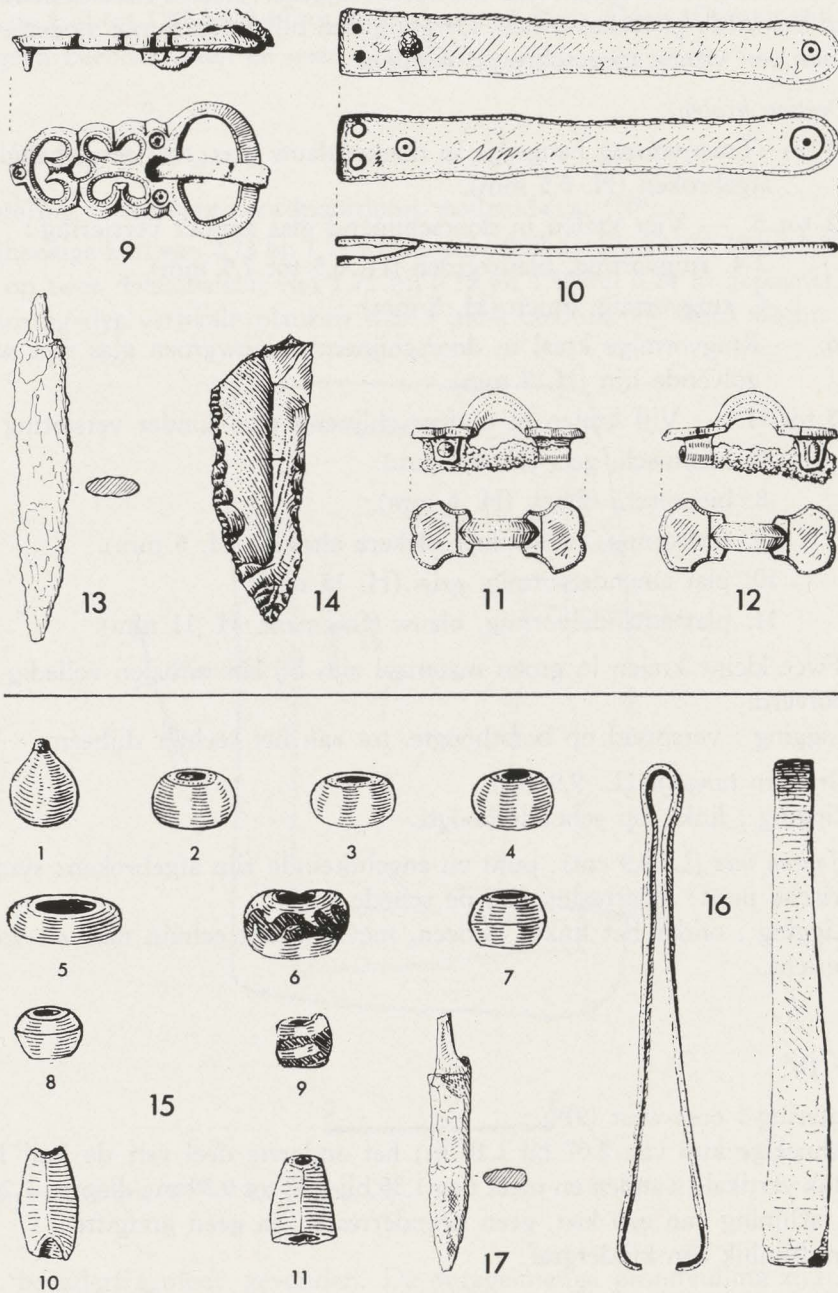

FIG. 7. — De grafinhouden II (vervolg) en III.

— Les mobiliers funéraires II (suite) et III.

Schaal — Echelle : 9, 10, 11, 12 en 16 : 2/3; 13 en 17 : 1/3; 14 en 15 : 1/1.

naar het westen en de voeten naar het oosten bijgezet; slechts enkele beenderen bleven bewaard; gestrekte armen. De grafgiften bij dit geraamte mogen eveneens aan een vrouw toegeschreven worden.

15. *Dertien kralen.*

1. — Traanvormig hangertje in donkerblauw glas; de ijzeren hanglus is afgebroken (H. 6,5 mm).
- 2 tot 5. — Vier kralen in doorschijnend glas zonder versiering :
 - 2-4. ringvormig, blauwgroen (H. 6,5 tot 7,5 mm).
 5. ringvormig, groen (H. 5 mm).
6. — Ringvormige kraal in doorschijnend, blauwgroen glas met witte, golvende lijn (H. 9 mm).
- 7 tot 11. — Vijf kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 7. biconisch, geel (H. 6,5 mm).
 8. biconisch, blauw (H. 6 mm).
 9. tonvormig, blauw met blekere stroken (H. 6 mm).
 10. plat amandelvormig, grijs (H. 15 mm).
 11. plat amandelvormig, blauw (fragment, H. 11 mm).

Twee kleine kralen in groen materiaal zijn bij het uithalen volledig verpulverd.

Ligging : verspreid op borsthoogte, tot aan het rechter dijbeen.

16. *Bronzen tangetje* (L. 9,9 cm).

Ligging : links, op schouderhoogte.

17. *Ijzeren mes* (L. 9,9 cm); punt en angeluiteinde zijn afgebroken; symmetrische punt; lederresten van de schede.

Ligging : onder het linker dijbeen, met de punt schuin naar de voeten gericht.

GRAF IV.

Oriëntering : oost-west (91°).

Rechthoekige kuil van 2,67 bij 1,10 m; het onderste deel van de kuil heeft tamelijk verticale wanden en meet nog 1,36 bij 0,32 tot 0,39 m; diepte : 1,26 m.

Geen aflijning van een kist, geen beenderresten en geen grafgiften.

Waarschijnlijk een kindergraf.

GRAF V.

Oriëntering : ongeveer zuidoost-noordwest (126°).

Rechthoekige kuil van 2,32 bij 1,25 tot 1,32 m; op een diepte van 0,88 m verkleint de kuil tot 1,87 bij 0,49 tot 0,63; diepte : 1,36 m. Geen aflijning van een kist, geen beenderresten en geen grafgiften.

GRAF VI (fig. 8-10.A).

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost-zuidzuidwest (16°).

Rechthoekige kuil van 2,73 bij 1,77 m; diepte : 0,70 m. De kist (2,38 bij 1,23 m) werd op twee dwarsbalken van 1,71 bij 0,12 en 1,59 bij 0,14 m geplaatst; de verkleuring der vertikale planken was 3 tot 4 cm dik. Er werd slechts één

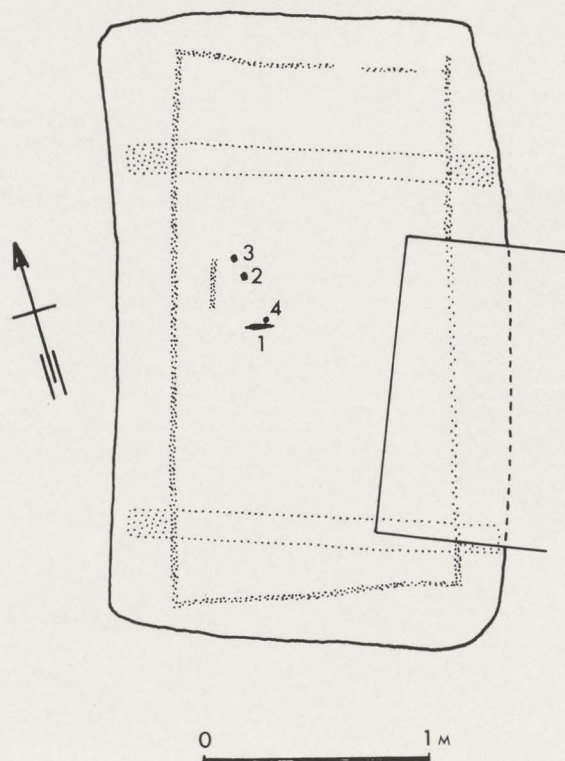

FIG. 8. — Het graf VI. — La tombe VI.

klein beenderfragment gevonden. De onregelmatige grondvulling zou kunnen wijzen op de plundering van dit graf.

De volgende grafgiften werden in de westelijke helft van de kist aangetroffen :

1. *IJzeren mes* (L. 10,4 cm); symmetrische punt; lederresten van de schede.

2 tot 4. Drie *gedamasquineerde ijzeren beslagplaatjes* (3,2 bij 2,4 cm). Slechts één plaatje bezit nog drie van de vier ijzeren nietkoppen. De versiering, met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek V), is zeer slecht bewaard. Op de keerzijde van de plaatjes nr. 2 en 3 kleefden met roest doordrenkte en volledig gemineraliseerde weefselresten; het zijn vermoedelijk plantaardige vezels, gesponnen in Z-winding en geweven in lijnwaadkruising; ketting en inslag tellen ongeveer 12 draden per cm (verslag Labo DI. 66/554).

FIG. 9. — Het graf VI. — La tombe VI.

GRAF VII (fig. 10.B).

Oriëntering : noordnoordoost - zuidzuidwest (20°).

Dit graf was reeds voor de helft weggegraven. In de rechthoekige kuil van

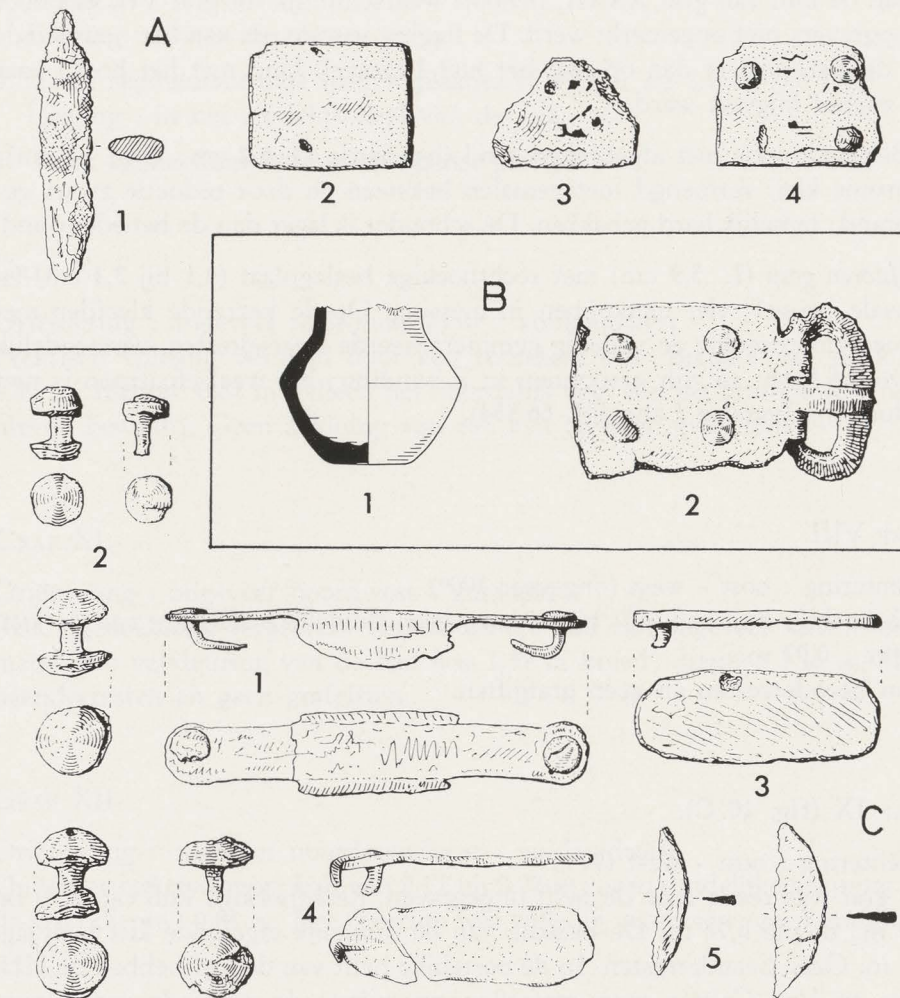

FIG. 10. — De grafinhouden VI (A), VII (B) en IX (C).
 — Les mobiliers funéraires VI (A), VII (B) et IX (C).
 Schaal — Echelle : A. 2-4, B. 2, C. 2-5 : $2/3$; A. 1, B. 1 en C. 1 : $1/3$.

1,56 bij 1,51 m tekende zich een 52 cm brede kist af; diepte : 0,94 m. Geen beenderresten. Tegen de westwand van de kist werd nog één voorwerp gevonden. Het biconisch potje, door de HH. Van Calster en Mees aangetroffen buiten de kuil van graf XXXII, behoort waarschijnlijk tot graf VII, dat door de opgravers niet opgemerkt werd. De ligging van de pot aan het noordeinde van de kist wijst er dan op, dat het hier begraven kind met het hoofd naar het zuiden bijgezet werd.

1. *Biconisch potje* met afgebroken rand (bewaarde H. 6,2 cm; Dm. 7,4 cm); bruine klei, vermengd met gemalen baksteen en door reductie zwart gebrand; tamelijk hard gebakken. De schouder is lager dan de benedenwand.
2. *Ijzeren gesp* (L. 5,9 cm) met rechthoekige beslagplaat (4,1 bij 3,3 cm) en ovale beugel; vier nietkoppen in messing. Op de keerzijde kleefden met roest doordrenkte en volledig gemineraliseerde weefselresten, vermoedelijk wol of haar; ze zijn gesponnen in Z-winding; het weefselpatroon is niet duidelijk (verslag Labo DI. 66/554).

GRAF VIII.

Oriëntering : oost - west (ongeveer 100°).

Rechthoekige kuil van 2,67 bij 1,82 m; geen duidelijke aflijning van de kist. Diepte : 0,97 m.

Geen beenderresten en geen grafgiften.

GRAF IX (fig. 10. C).

Oriëntering : oost - west (97°).

Dit graf was reeds voor de helft uitgegraven. Rechthoekige kuil van 2,70 bij 2,09 m; diepte 0,78 m. De breedte van de duidelijk afgelijnde kist bedraagt 1,01 m. Geen beenderresten. In de oostelijke helft van de kist hebben de HH. Mees en Van Calster geen grafgiften gevonden; de volgende voorwerpen lagen in de westelijke helft en wijzen op een mannengraf; de fragmentaire bewaringstoestand en de vulling van de kist wijzen op een plundering van dit graf.

1. *Ijzeren schildhandvat* (16,8 bij 2,9 cm); houtresten aan de binnenzijde van één der opstaande randen.
Ligging : tegen de zuidelijke kistwand.
2. Tien ijzeren nieten of fragmenten van nieten (Dm. 0,9 tot 1,5 cm).
Ligging : verspreid in de kist.

3. IJzeren plaatje (4,8 bij 1,8 cm) met afgebroken nietsteeltje.
Ligging : tussen de nieten.
4. Gelijkaardig ijzeren plaatje (4,8 bij 1,6 cm), waardoor een omgebogen staafje steekt.
Ligging : tussen de nieten.
5. Twee segmentvormige ijzeren plaatjes (3,4 bij 1 en 2,9 bij 0,6 cm).
Ligging : in het zuidelijk deel van de kist.
6. Twee kleine fragmenten van ijzeren plaatjes.

GRAF X.

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.

Praktisch volledig vernield door een recentere put. Breedte van de kuil : 1,20 m; diepte : 0,82 m. Alleen het noordelijk deel van het graf en de schedel bleven bewaard. Geen aflijning van een kist en geen grafgiften.

GRAF XI.

Oriëntering : ongeveer noordwest - zuidoost.

Reeds gedeeltelijk vergraven. Cirkelvormige kuil van ongeveer 2,72 m doorsnede. De verkleuring van de kist was 1,37 m breed; diepte : 1,16 m. Geen beenderresten en geen grafgiften.

GRAF XII.

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.

Ongeveer cirkelvormige kuil van 2,17 bij 2,27 m; geen duidelijke aflijning van de kist; diepte : 0,81 m. Het centrum was volledig vergraven; geen grafgiften.

GRAF XIII.

Oriëntering : ongeveer oostnoordoost - westzuidwest (71°).

Ongeveer rechthoekige kuil van 2,53 bij 1,12 m; diepte : 0,63 m. Zeer duidelijk afgelijnde kist : 2,21 bij 0,30 m. De sporen der verticale planken zijn 2 tot 3 cm dik. Geen beenderresten en geen grafgiften.

Enkele kleine kuiltjes met grijze vulling en een 0,25 tot 0,55 m brede greppel zijn ouder dan de graven: oversnijdingen werden vastgesteld bij de graven VIII en X. De graven IV, V en X werden door recentere kuilen doorsneden.

2. Opgravingen A. Goossens

De volgende drie graven werden zorgvuldig onderzocht en wij konden voor de opstelling van dit verslag over duidelijke plannen en een uitvoerige beschrijving beschikken; alleen bij het crematiegraf XV ontbreken de afmetingen.

GRAF XIV (fig. 11-12).

Oriëntering : westnoordwest - oostzuidoost.

Rechthoekige kuil van 2,60 bij 1,80 tot 2,13 m; diepte : ongeveer 0,80 m. Afmetingen van de kist : 2,30 bij 0,91 tot 1,03 m; de verticale planken waren ongeveer 4 tot 5 cm dik.

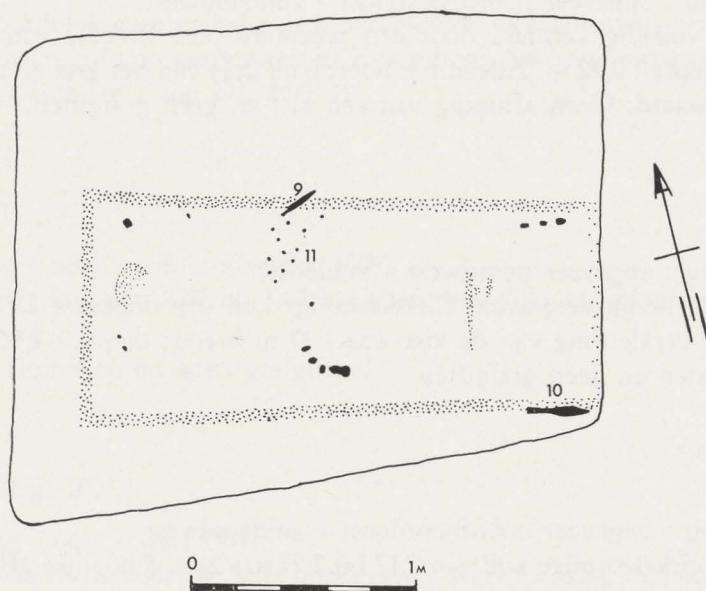

FIG. 11 — Het graf XIV. — La tombe XIV.

Het geraamte was bijna volledig vergaan : alleen het silhouet van de schedel aan het westelijk einde van de kist en enkele buiten verband liggende beenderen in de oostelijke helft werden vastgesteld.

De aanwezigheid van kralen wijst op een vrouwengraf, de lanspunt op een mannengraf; wij staan hier dus voor een dubbele bijzetting. Hoewel de mogelijkheid van een dubbelgraf zoals II-III niet uitgesloten is, toch schijnen de buiten verband liggende beenderen in de oostelijke helft van de kist eerder te wijzen op een „Nachbestattung”. Het is niet mogelijk de overige voor-

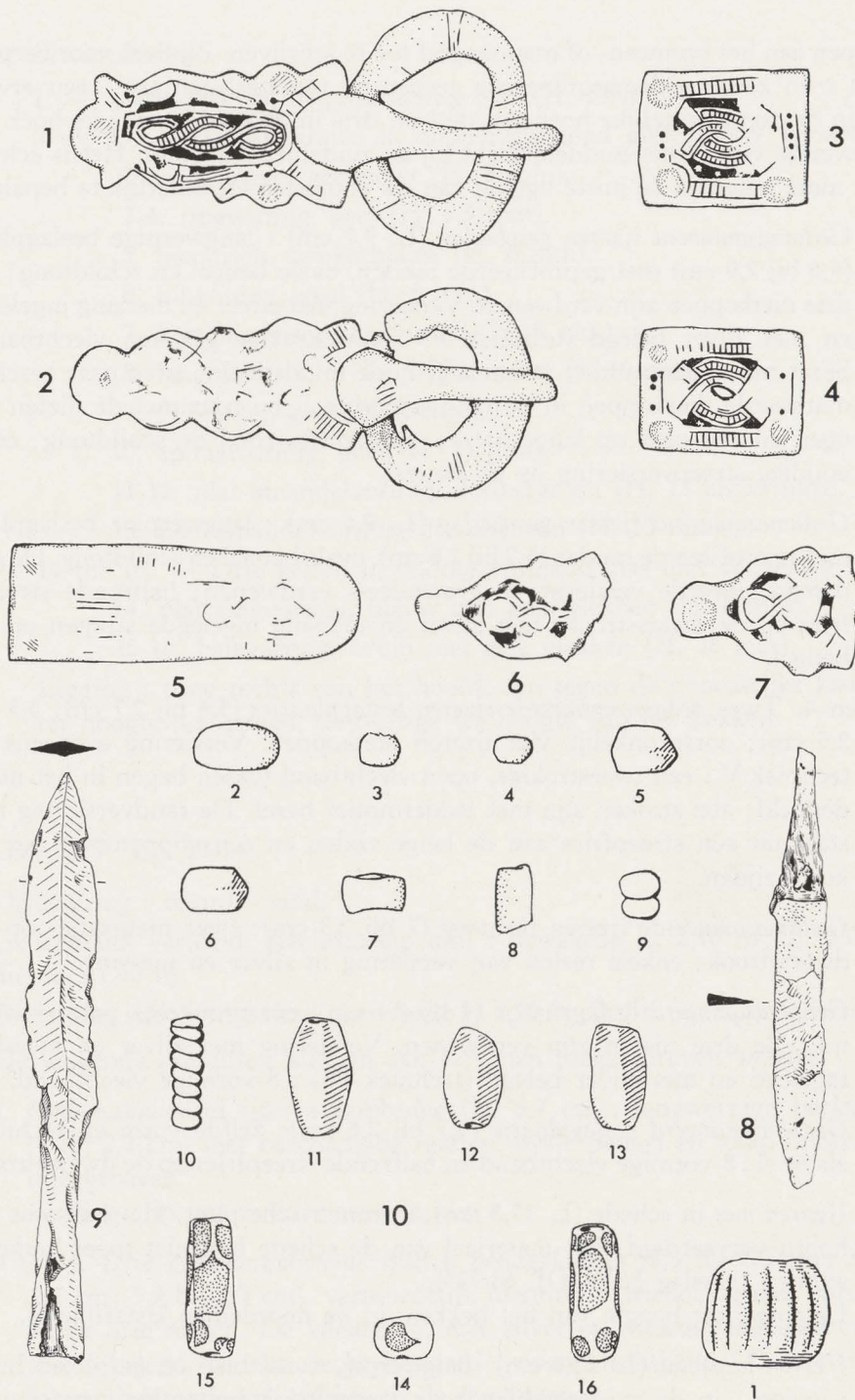

FIG. 12. — De grafinhoud XIV. — Le mobilier funéraire XIV.
Schaal — Echelle : 1-7 : 2/3; 8-9 : 1/3; 10 : 1/1.

werpen aan het vrouwen- of mannengraf toe te schrijven. Bij deze voorwerpen treft men zeven gedamasquineerde gespen en riembeslagen aan : een ervan lag in de noordwestelijke hoek van de kist, drie in de noordoostelijke hoek en de overige vier in het midden, dicht bij de zuidelijke kistwand. Het is echter niet meer mogelijk de juiste ligging van elk voorwerp afzonderlijk te bepalen.

1. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 9,7 cm) : langwerpige beslagplaat (5,6 bij 2,9 cm) met geprofileerde randen, ovale beugel en schildtong; de drie nietkoppen zijn verdwenen. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek V) : tweestrokige gesloten vlechtband, bezet met laddermotief, in het afgelijnde middenveld; twee paar geschematiseerde dierkoppen in de randversiering : een paar met de nieten als ogen en een paar op lange halzen; streepfries rond de schildtong; eenvoudige streepversiering op de beugel.
2. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 9,6 cm) : langwerpige beslagplaat met geprofileerde randen (5,7 bij 2,6 cm), ovale beugel en schildtong. De gedamasquineerde versiering is grotendeels verdwenen; halfronde streepfries op de dwarsstrook; met zilver en messing ingelegde strepen op de beugel.
- 3 en 4. *Twee gedamasquineerde ijzeren beslagplaatjes* (3,4 bij 2,7 cm; 3,3 bij 2,5 cm); oorspronkelijk vier ijzeren nietkoppen. Versiering eveneens in techniek V : een tweestrokige, open vlechtband tussen bogen in het middenveld; alle stroken zijn met laddermotief bezet. De randversiering bestaat uit een streepfries aan de lange zijden en een stippenfries aan de korte zijden.
5. *Gedamasquineerde ijzeren riemtong* (7 bij 2,3 cm); twee nietgaatjes op de dwarsstrook; enkele resten van versiering in zilver en messing.
6. *Gedamasquineerd beslagplaatje* (4 bij 2,1 cm), oorspronkelijk paraboolvormig, de drie nieten zijn verdwenen. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek IV) : 8-vormige vlechtband.
7. *Gedamasquineerd beslagplaatje* (3,7 bij 2,6 cm); zelfde vorm en techniek als nr. 6 : 8-vormige vlechtband en halfronde streepfries op de dwarsstrook.
8. *Ijzeren mes in schede* (L. 17,3 cm); symmetrische punt. Het heft was uit hoorn vervaardigd; het materiaal van de schede kon niet meer herkend worden (verslag Labo DI. 68/723).
Ligging : ter hoogte van het bekken, in de noordelijke kistaflijning.
9. *Ijzeren lanspunt* (L. 23,5 cm); langwerpig, ovaal blad en gespleten huls.
Ligging : in de zuidoostelijke hoek, gedeeltelijk buiten de kistaflijning, ongeveer 20 cm boven de bodem van het graf.

10. *Zestien kralen.*

1. — Geribde kraal in groenachtig glas (H. 14 mm).
- 2 tot 13. — Twaalf kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 2. ringvormig, geelzwart (H. 6 mm).
 - 3-4. ringvormig, geel (H. 3,5 mm).
 5. biconisch, donkerblauw (H. 6 mm).
 6. tonvormig, geel (H. 6 mm).
 7. kortcilindrisch, bruinrood (H. 5 mm).
 8. langcilindrisch, bruin (fragment, H. 10 mm).
 9. tweeledig, geel (H. 6 mm).
 10. spiraalvormig, geel (H. 15 mm).
 - 11-12. plat amandelvormig, donkergroen (H. 13 en 15 mm).
 13. plat amandelvormig, donkerbruin (H. 13 mm).
- 14 tot 16. — Drie kralen in ondoorschijnend glas met versiering :
 14. plat ringvormig, blauw met gele vlekken (H. 6 mm).
 - 15-16. balkvormig, bruin met gele vlekken (H. 18 mm).

Ligging : twee rechts van het hoofd, één tegen de noordelijke kistwand ter hoogte der armen, de overige ter hoogte van het bekken.

GRAF XV (fig. 13-14).

Oriëntering : noord - zuid.

Gedeeltelijk vernield. Rechthoekig kuil : bewaarde L. 2,10 m; B. 2,03 m; diepte : 1,40 m.

De kist lag schuin in de kuil : bewaarde L. 1,70 m; B. 1 m; geen beenderresten.

De volgende grafgiftten kunnen aan een man toegeschreven worden :

1. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 6,7 cm); langwerpige beslagplaat (4 bij 2,2 cm) met beschadigde randen, ovale beugel en tong. Sporen van inleggroeven.
Ligging : in het midden van de kist.
- 2 tot 4. Drie *gedamasquineerde ijzeren beslagplaatjes* (3,3 bij 2,2 cm; 3,5 bij 2,2 cm; 3,9 bij 2,3 cm), vermoedelijk identisch; driehoekig met oorspronkelijk drie nieten. De versiering, met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd, is zeer slecht bewaard : open vlechtband (?) met stippen bezet; halfronde streepfries op de dwarsstrook.
Ligging : tussen de umbofragmenten.

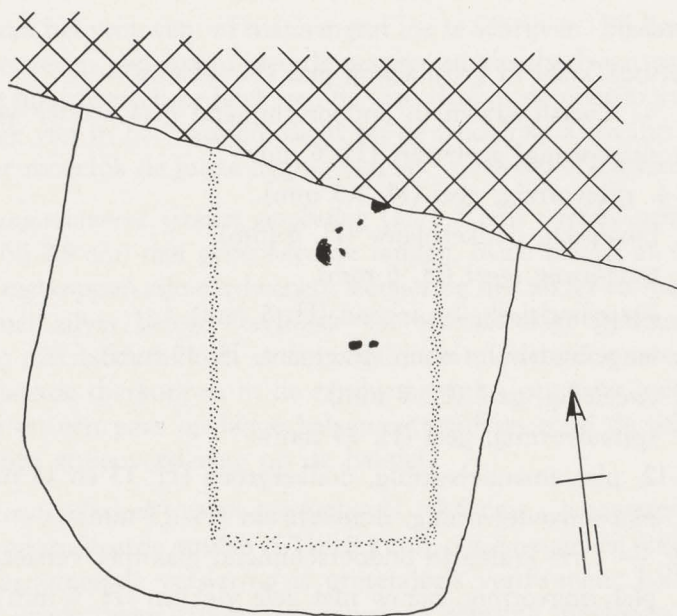

FIG. 13. — Het graf XV. — La tombe XV.

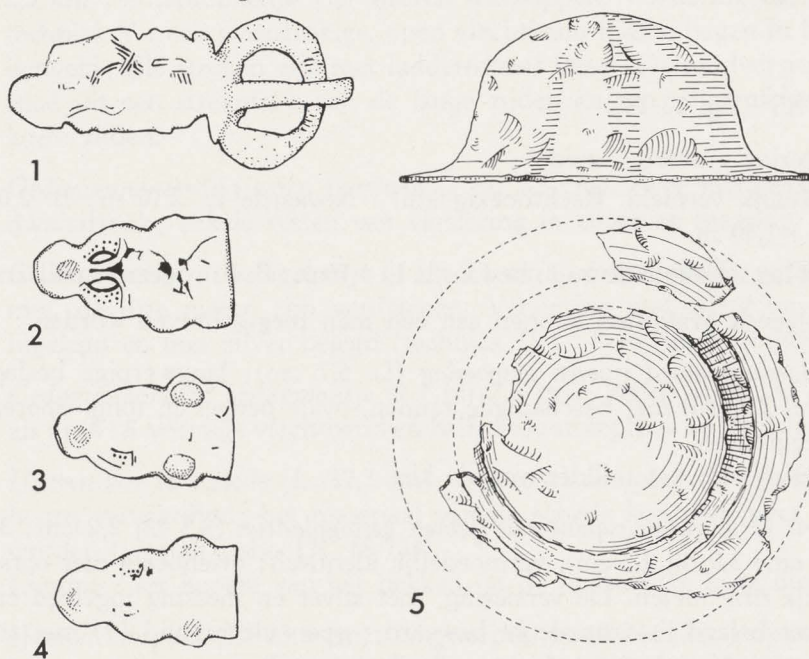

FIG. 14. — De grafinhoud XV. — Le mobilier funéraire XV.
Schaal — Echelle : 1-4 : 2/3; 5 : 1/3.

5. Fragmenten van een *ijzeren umbo* (Dm. ongeveer 16,7 cm); vlakke rand (B. 2,2 cm), schuine kraag en ronde welving.
Ligging : in het noordelijk deel van de kist.

GRAF XVI (fig. 15. A).

Crematiegraf : verbrande beenderen, aardewerkscherven en grafgiften in een ongeveer cirkelvormig kuiltje, waarvan de afmetingen echter niet gekend zijn.

1. Enkele fragmenten van een *urne*; grijze, tamelijk fijne klei, vervormd en gedeeltelijk rood gebrand; licht omgebogen rand; schouderfragment met radstempelpersiering : eenvoudige rechthoekjes.
2. Rechthoekig *ijzeren beslagplaatje* (3,4 bij 2,5 cm); vier nieten in messing.
3. Rechthoekig *ijzeren beslagplaatje* (2,4 bij 2,2 cm); oorspronkelijk vier nieten in messing.
4. *Ijzeren riemtong* (6 bij 2 cm); twee nietgaatjes.
5. Twee ijzeren nieten (Dm. 1,9 cm); gewelfde doorsnede.
6. Fragment van een bronzen staafje (L. 1,4 cm); vierkante doorsnede; ingekerfde randen en X-versiering op de vier zijden.
7. Klein driehoekig fragmentje van een ijzeren plaat (L. 1,5 cm).

3. Opgravingen F. Van Calster en G. Mees.

Over de methode, waarmede deze opgravingen doorgevoerd werden, zijn wel enkele opmerkingen te maken. De gebruikte opgravingstechniek was zeker niet zoals ze in de moderne archeologie gebruikelijk en noodzakelijk is. Nadat men de graven door boringen gelokaliseerd had, werden één of meerdere kuilen gegraven; dat dit de juistheid der opmetingen en de situering van de voorwerpen in de graven niet in de hand werkt is evident. Daarbij komt nog dat sommige delen van een graf op die manier aan het onderzoek kunnen ontsnappen en dat er verwarring kan ontstaan tussen twee graven die dicht bij elkaar liggen. Bij de systematische opgravingen van het perceel 2L6 hebben wij kunnen vaststellen dat de graven IX, XI en XII slechts gedeeltelijk onderzocht werden en dat de opgegeven afmetingen niet met de werkelijkheid overeenstemmen, en dat bij het onderzoek van graf XXXII een deel van graf VII vernield werd zonder dat men het opgemerkt had. Het is vanzelfsprekend dat wij zeer voorzichtig moeten omspringen met de graven uit de overige percelen, waar een nagrafing onmogelijk was; wij kunnen dan ook slechts die graven als volledig onderzocht aannemen, wanneer dit duidelijk op de foto's der opgravers te merken is.

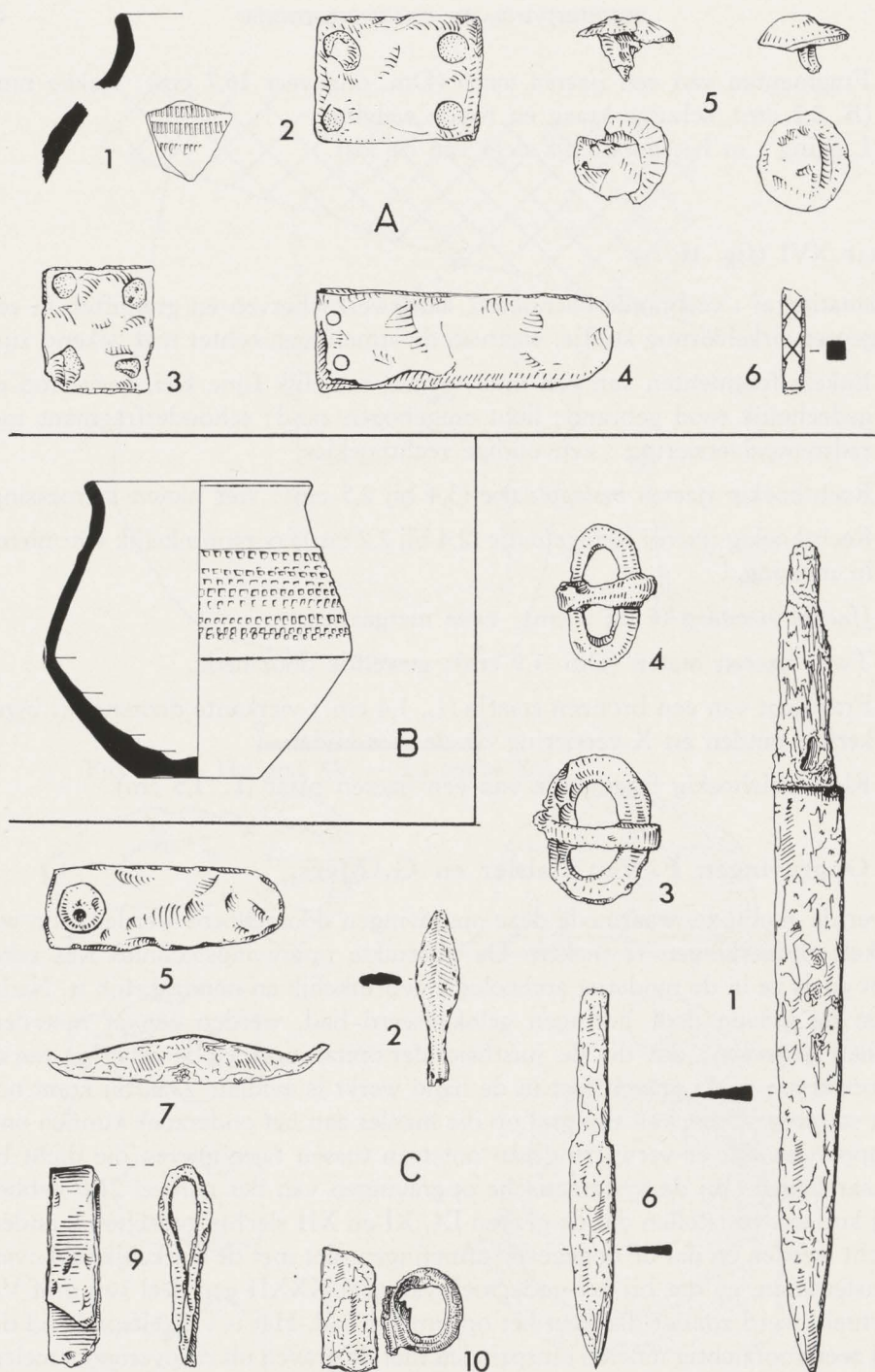

FIG. 15. — De grafinhouden XVI (A), XVII (B) en XVIII (C).
 Les mobiliers funéraires XVI (A), XVII (B) et XVIII (C).
 Schaal — Echelle : A. 1, B, C. 1-2, 6-7, 10 : 1/3; A. 2-6, C. 3-5 en 9 : 2/3.

Slechts van een dozijn graven werd een geschetst plan getekend, terwijl de beschrijvingen steeds zeer summier zijn; voor enkele graven werd geen enkele inlichting verstrekt. Bij gebrek aan een nummering van elk voorwerp afzonderlijk was het niet steeds mogelijk de juiste ligging van het voorwerp in het graf te bepalen. Bij middel van de plannen en de beschrijvingen was het wel mogelijk met enige zekerheid de verschillende grafinhouden samen te stellen; slechts vier voorwerpen konden niet met zekerheid in één of ander graf ondergebracht worden en wij hebben er dan ook de voorkeur aan gegeven ze afzonderlijk te rangschikken.

De ligging der graven en hun oriëntering zijn eveneens slechts bij benadering op een min of meer op schaal getekend plan aangeduid. De gebruikte opgravingsmethode houdt verder in dat sommige graven aan de boringen kunnen ontsnapt zijn en dat dit plan onvolledig is.

GRAF XVII (fig. 15. B).

Oriëntering : ongeveer zuidzuidwest - noordnoordoost.

De kuil werd niet opgetekend; diepte : 1 m. De juiste afmetingen van de kist zijn evenmin opgetekend : ongeveer 1,50 bij 0,60 m (?). Lijksilhouet; volgens de afmetingen zou het hier gaan om een kind, dat met het hoofd naar het zuiden begraven werd.

Biconische urne (H. 12 cm; Dm. 12,7 cm); lichtbruine klei, vermengd met een weinig gemalen baksteen en door reductie zwart gebrand. De schouder en de benedenwand zijn ongeveer even hoog; op de schouder is een radstempelpersiering op slordige wijze tweemaal boven elkaar aangebracht; het decor bestaat uit eenvoudige rechthoekjes.

Ligging : aan de voeten.

GRAF XVIII (fig. 15. C).

Oriëntering : zuidzuidwest - noordnoordoost.

De kuil werd niet opgetekend; diepte 0,90 m.

De kist van 1,80 bij 0,60 m was op twee dwarsbalken geplaatst; duidelijk lijksilhouet, met het hoofd naar het zuiden gekeerd. De grafgiftten kunnen aan een man toegeschreven worden : de scramasax lag ongeveer in het midden langs de linker kistwand, met daarbij het mes, de vuurslag en de silex; de ligging der overige voorwerpen is niet gekend.

1. *Scramasax* (L. 33,5 cm); assymetrische punt : de snede is meer gebogen dan de rug. Houtresten op het heft.
2. *Ijzeren pijlpunt* (L. 7 cm); ovaal blad en gesloten huls.

3. *Ijzeren gesp* (2,3 bij 3 cm); ovale beugel met eenvoudige tong.
4. *Ijzeren gesp* (1,5 bij 2,8 cm); identisch aan voorgaande.
5. *Ijzeren riemtong* (4,8 bij 1,6 cm); één niet in messing.
6. *Ijzeren mes* (L. 15 cm); symmetrische punt.
7. *Ijzeren vuurslag* (L. 11,5 cm).
8. *Silex* (L. 3 cm); driehoekig, met bewerkte randen.
9. Geplooid ijzeren plaatje (L. 4,1 cm) : fragment van een tangetje?
10. Ijzeren ring (Dm. 3 tot 3,5 cm); ronde doorsnede; door oxydatie aan een ijzeren plaatje gehecht.
11. Ijzeren plaat, rechthoekig geplooid (L. 4 + 2,5 cm); twee nietstaafjes op het langste deel.
12. Ijzeren haak, (door oxydatie?) op een ijzeren plaat gelast; deze is bedekt met een dun verguld bronsblad (L. haak 7,6 cm; L. plaat 5,3 cm).
13. Twee vormeloze ijzerfragmenten.

GRAF XIX.

Oriëntering : ongeveer noord - zuid.

De kuil werd niet opgetekend. Kist : 1,60 bij 0,60 m (?); diepte 1,30 m. Geen beenderresten.

In deze kuil werden enkele scherven van een verbrande merovingische urne gevonden; grijze klei; vage radstempelversiering.

GRAF XX (fig. 16-17. A).

Oriëntering : noordoost - zuidwest.

De juiste aflijning van de kuil werd niet opgetekend : ongeveer 2,30 bij 1,30 m. Afmetingen van de kist : 1,70 bij 0,60 m; geplaatst op twee dwarsbalken. Geen beenderresten.

De ligging der kralen laat toe aan te nemen dat de dode met het hoofd naar het noordoosten en de voeten naar het zuidwesten begraven werd; de graf-giften kunnen aan een vrouw toegeschreven worden.

1. *Biconische urne* (H. 11,9 cm; Dm. 20 cm); fijne grijze klei, hard gebakken en door reductie grijszwart gebrand; de schouder en benedenwand zijn ongeveer even hoog; de versiering, bestaande uit eenvoudige rechthoekjes, is spiraalvormig met een radstempel aangebracht.
Ligging : in het midden tegen de rechter kistwand.

2. *IJzeren gesp* (4,1 bij 2,6 cm); D-vormige beugel en tong.
Ligging : in het midden tegen de linker kistwand.
 3. *Acht kralen*.
 - 1 tot 2. — Twee barnsteenkralen, onregelmatige vorm (H. 12 en 13 mm).
 - 3 tot 7. — Vijf kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 - 3-4. ringvormig, blauwgroen (H. 3 en 3,5 mm).
 5. tweeledig, grijs (H. 9 mm).
 6. tweeledig, bruin (H. 9 mm).
 7. drieledig, blauwgroen (H. 12 mm).
- Een achtste kraal is volledig verpulverd.
Ligging : in het oostelijk deel van de kist.

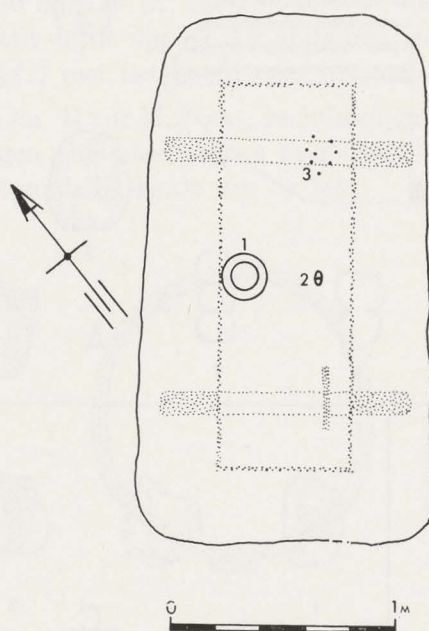

FIG. 16. — Het graf XX. — La tombe XX.

4. *Silex* (L. 19 mm); lemmerfragment.
Ligging onbekend.

GRAF XXI (fig. 17.B).

Oriëntering : ongeveer oostnoordoost - westzuidwest.

De juiste afmetingen van de kuil werden niet opgetekend : L. ongeveer 2,40 m ;

diepte 1 m. De kist, waarvan de verkleuring duidelijk zichtbaar was (1,70 bij 0,70 m) was op twee dwarsbalken geplaatst.

Het graf was gedeeltelijk vernield. Geen beenderresten. De kralen wijzen op een vrouwengraf.

Twee kralen.

1. cilindervormig, rode en grijze kern, bedekt met geel; rode en grijze stroken (H. 13 mm).

2. druppelvormig, donkerblauw (H. 15 mm).

Ligging onbekend.

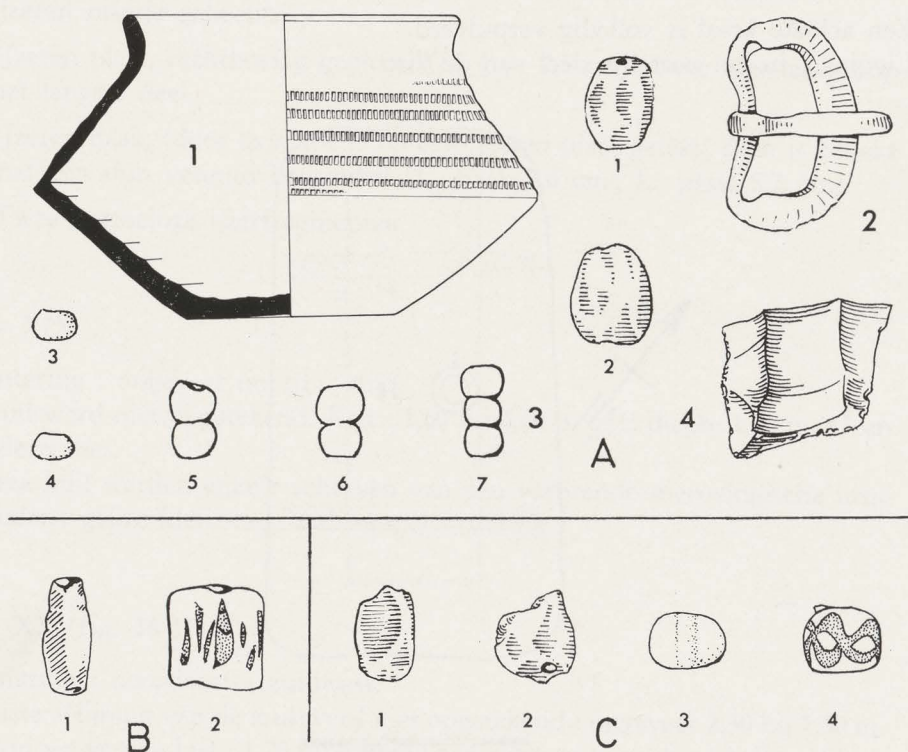

FIG. 17. — De grafinhouden XX (A), XXI (B) en XXII (C).

— Les mobiliers funéraires XX (A), XXI (B) et XXII (C).

Schaal — Echelle : A. 1 : 1/3; A. 2 : 2/3; A. 3-4, B en C : 1/1.

GRAF XXII (fig. 17. C).

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.

Kon niet volledig onderzocht worden. Breedte der kist : 0,60 m. Volgens de kralen is dit een vrouwengraf, met het hoofd aan de noordzijde.

1. Vier kralen.

1-2. — Twee barnsteenkralen (fragmenten, H. 11 en 13 mm).

3. — Ringvormige kraal in groenachtig, doorschijnend glas (H. 7 mm).

4. — Ringvormige kraal in bruin, ondoorschijnend glas met dubbele vlechtband in witte email (H. 8 mm).

2. Fragment van een ijzeren kistbeslag (niet teruggevonden).

GRAF XXIII (fig. 18).

Oriëntering : zuidzuidwest - noordnoordoost.

De kuil werd niet opgetekend. De kist was zichtbaar als een donkere, rechthoekige vlek van 1,40 bij 0,60 m; diepte : 0,60 m. Geen beenderresten.

De afmetingen der kist en de ligging der grafgiftten laten toe te bepalen, dat hier een kind (meisje?) met het hoofd naar het noorden begraven werd.

1. *Ijzeren halsring* (Dm. 11 tot 11,5 cm); rechthoekige doorsnede. De lus- en haakvormig gebogen uiteinden grijpen in elkaar.

Ligging : aan het zuidelijk einde van de kist.

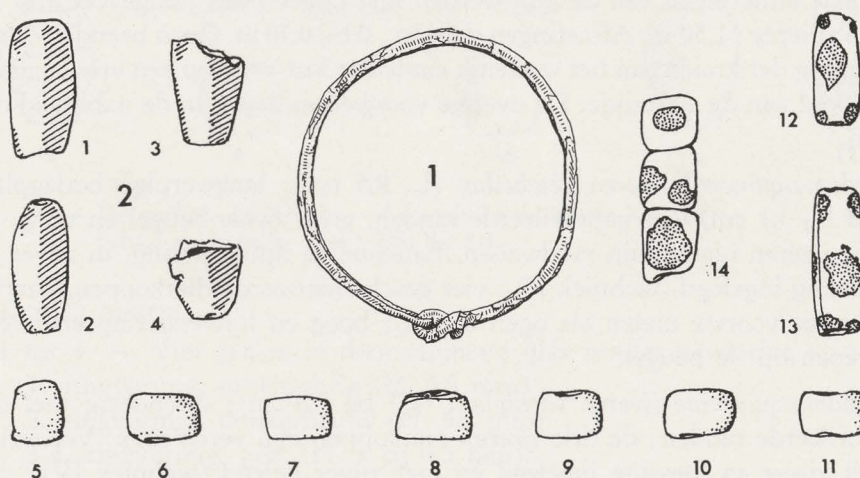

FIG. 18. — De grafinhoud XXIII. — Le mobilier funéraire XXIII.
Schaal — Echelle : 1 : 1/3; 2 : 1/1.

2. Veertien kralen :

1. — Een druppelvormige kraal in doorschijnend, lichtgroen glas (H. 18 mm).

- 2 tot 11. — Tien kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
- 2. druppelvormig, donker blauwgroen (H. 17 mm).
 - 3-4. plat amandelvormig, donker blauwgroen (fragmenten, H. 14 en 10 mm).
 - 5. cilindrisch, geel (H. 8 mm).
 - 6-7. kortcilindrisch tot tonvormig, groen (H. 6,5 en 5,5 mm).
 - 8-11. kortcilindrisch tot tonvormig, bruin (H. 6 mm).
- 12 tot 14. — Drie kralen in ondoorschijnend glas met versiering :
- 12-13. balkvormig, bruin met gele vlekken (H. 14,5 en 19 mm).
 - 14. drieledig, bruin met gele vlekken (H. 24 mm).

Ligging : zeven kralen kunnen tot een armband aan de linker hand behoord hebben ; de overige lagen rond de halsring.

3. Negentien ijzeren nagels (L. 3,4 tot 7,4 cm).

GRAF XXIV (fig. 19).

Oriëntering : ongeveer westnoordwest - oostzuidoost.

De juiste afmetingen van de kuil werden niet opgetekend : ongeveer 2,50 bij 0,95 m ; diepte : 1,50 m. Afmetingen der kist : 2 bij 0,70 m. Geen beenderresten. De ligging der kralen aan het westelijk einde der kist wijst op een vrouwengraf met hoofd aan de westzijde. De overige voorwerpen lagen in de nabijheid der kralen.

1. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 9,5 cm) ; langwerpige beslagplaat (5,3 bij 3,1 cm) met geprofileerde randen, grote ovale beugel en tong ; de drie ijzeren nieten zijn verdwenen. Eenvoudige lijnversiering, in zilver en messing ingelegd (techniek II) : vier geschematiseerde dierkoppen, waarbij de twee voorste nieten als ogen dienen ; boog en lijnversiering ertussen ; strepen op de beugel.
2. *Gedamasquineerde ijzeren tegenplaat* (7,7 bij 3,4 cm) ; driehoekig met geprofileerde randen ; de drie ijzeren nietkoppen zijn verdwenen. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek IV) : zes geschematiseerde dierkoppen, paarsgewijze geschikt aan beide zijden van een met grote stippen bezette middenstrook ; de twee voorste nieten dienen als ogen ; twee dierpoten met gestileerde klauwen op de dwarsstrook en stippen rond de derde niet.
3. *Gedamasquineerde ijzeren rugplaat* (4,2 bij 3,2 cm) ; rechthoekig ; de vier ijzeren nietkoppen zijn verdwenen. Versiering eveneens in techniek IV : bicephale S-vorm met twee grote dierkoppen ; stippenfries op de randen.

4. Bronzen gelijkarmige fibula (L. 3,5 cm) met schildvormige steunplaten en een korte, hoge beugel met hoekige doorsnede; de ijzeren veernaald en het bronzen klemplaatje zijn afgebroken.

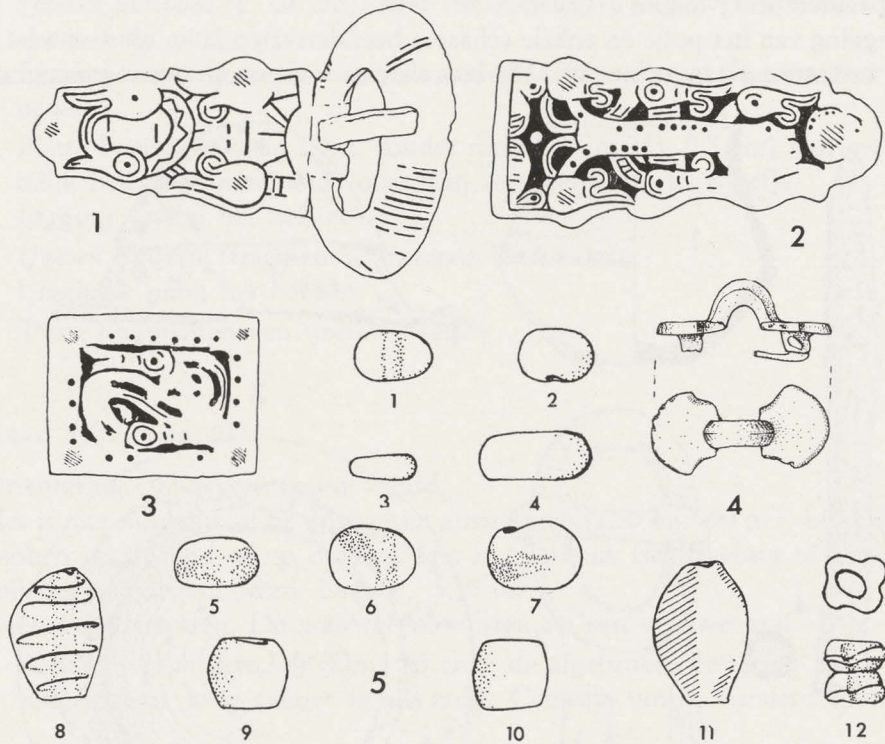

FIG. 19. — De grafinhoud XXIV. — Le mobilier funéraire XXIV.
Schaal — Echelle : 1-4 : 2/3; 5 : 1/1.

5. Dertien kralen.

- 1 tot 4. — Vier kralen in doorschijnend glas zonder versiering :
1. ringvormig, groenachtig (H. 6,5 mm).
 2. ringvormig, donkerblauw (H. 6,5 mm).
 - 3-4. ringvormig, geel (H. 3 en 6,5 mm).
- 5 tot 8. — Vier kralen in doorschijnend glas met versiering :
- 5-7. ringvormig, kleurloos met gele aders (H. 7, 8 en 9 mm).
 8. plat amandelvormig, violetachtig met zwarte spiraaldraad (H. 17 mm).
- 9 tot 13. — Vijf kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
- 9-10. tonvormig, oker (H. 9 mm).
 11. plat amandelvormig, donkergroen (H. 18 mm).
 12. tweeledig in tandradvorm, donkerblauw (H. 8 mm).
 13. fragment, blauw.

GRAF XXV (fig. 20).

Oriëntering : ongeveer west - oost.

De juiste afmetingen van de kuil en de kist zijn niet gekend ; mogelijk onvolledig onderzocht ; diepte : 1,80 m.

De ligging van het potje en enkele schaarse beenderresten laten toe een west - oost oriëntering aan te nemen. De voorwerpen wijzen op een mannengraf.

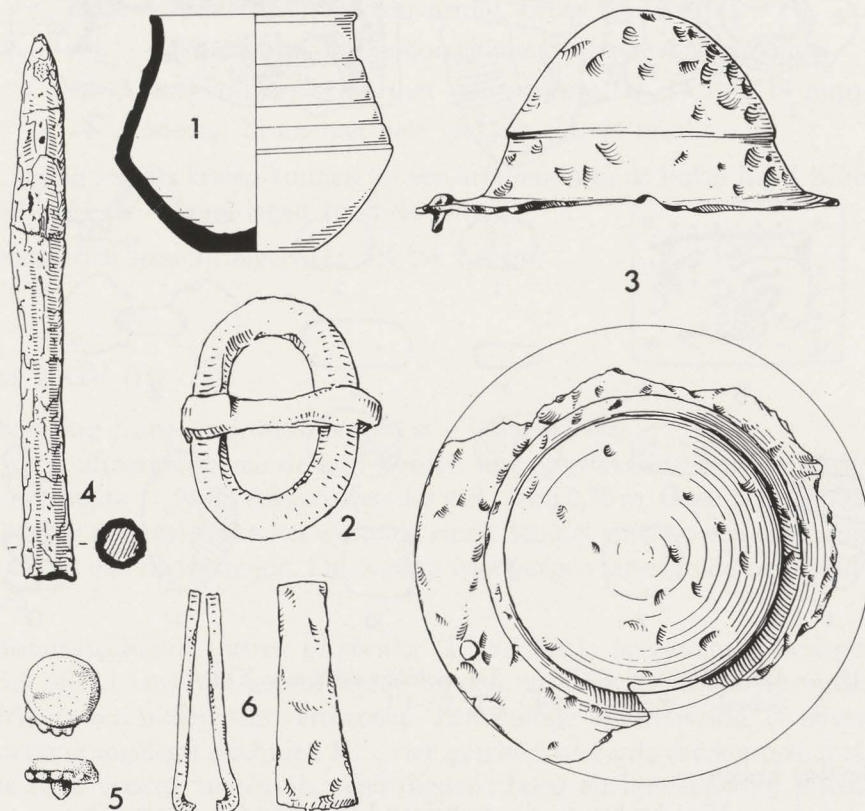

FIG. 20. — De grafinhoud XXV. — Le mobilier funéraire XXV.

Schaal — Echelle : 1, 3-4 : 1/3 ; 2, 5-6 : 2/3.

1. *Biconisch potje* (H. 9,6 cm ; Dm. 11,1 cm) ; fijne bruine klei, tamelijk hard gebakken en door reductie zwart gebrand. De schouder en benedenwand zijn ongeveer even hoog ; vertikale hals ; vier reliefbanden op de schouder. Ligging : aan de voeten, tegen de rechter kistwand.
2. *Ijzeren gesp* (4,7 bij 3,3 cm), met ovale beugel en tong. Ligging : nabij het bekken.
3. Fragmentair bewaarde *ijzeren umbo* (Dm. ongeveer 18 cm ; H. 7,7 cm) ; platte rand (B. 2,8 cm), schuine kraag (H. 1,9 cm) en tamelijk hoge en licht

overkragende welving. Op de rand staat nog één niet met kleine platte kop (Dm. 0,7 cm).

Ligging : in het midden, tegen de rechter kistwand.

4. *Ijzeren lanspunt* (L. 21 cm); zeer slecht bewaard; langwerpig blad en gesloten huls.

Ligging : aan de voeten tegen de rechter kistwand, met de punt naar beneden.

5. *Platte bronzen nietkop* (Dm. zonder rand 1,5 cm; H. 0,5 cm) met gedeeltelijk bewaarde parelrand; onderaan een vierkantig nietstaafje.

Ligging : nabij het bekken.

6. *Ijzeren tangetje* (fragment; bewaarde L. 4,3 cm).

Ligging : nabij het bekken.

7. Twee fragmenten van ijzeren staafjes.

GRAF XXVI (fig. 21).

Oriëntering : ongeveer noord - zuid.

Het is niet duidelijk of de opgegeven afmetingen (2,50 bij 1,90 m?) betrekking hebben op de kuil of op de kist. Het is trouwens twijfelachtig of het graf volledig onderzocht werd. Diepte : 1,10 m.

Geen beenderresten. De voorwerpen wijzen op een vrouwengraf.

1. *Ronde bronzen sierschijf* (Dm. 5,3 cm); de afgebroken hangring werd vervangen door twee gaatjes in de rand. Centrale umbo, versierd met een

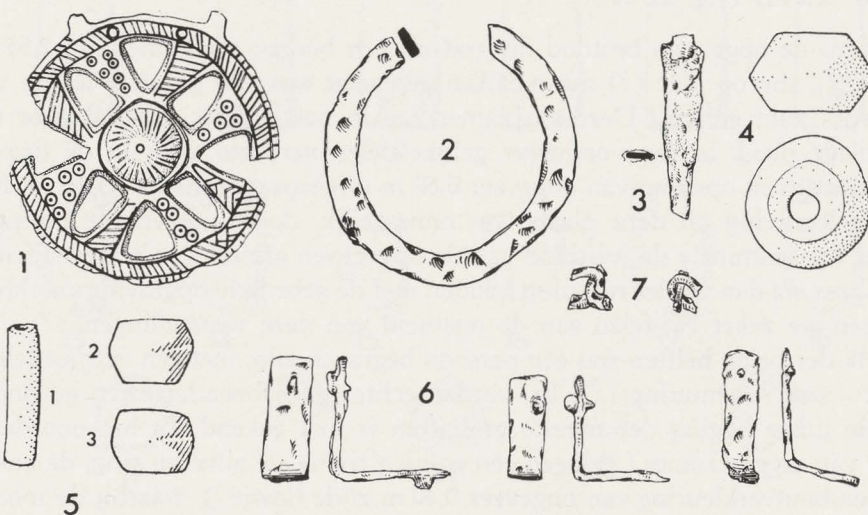

FIG. 21. — De grafinhoud XXVI. — Le mobilier funéraire XXVI.

Schaal — Echelle : 1, 4 en 7 : 2/3; 2-3 en 6 : 1/3; 5 : 1/1.

centraal cirkeltje en radiale lijnen. Opengewerkte schijf met 8 min of meer driehoekige openingen; de verbindingsvlakken zijn afwisselend met ingegrifte gepunte cirkels en schuine of kepervormige streepfriezen versierd; schuine streepfries op de rand. Vlakke keerzijde.

Ligging : in het zuidwestelijk deel van de kist.

2. IJzeren ring met platte doorsnede (ca. 10,5 bij 9,5 cm). Is mogelijk de omraming van de bronzen sierschijf.
3. IJzeren mes (L. 7,2 cm); heft afgebroken; symmetrische punt; lederresten van de schede.
4. Biconisch spinschijfje (H. 15 mm; Dm. 25 mm); bruinzwarte klei, hard gebakken.
5. Drie kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 1. langcilindrisch, blauw (H. 18 mm).
 - 2-3. tonvormig, oker (H. 9,5 mm).Ligging : bij de bronzen sierschijf.
6. Drie ijzeren plaatjes, rechthoekig geplooid (L. 4,1 + 4; 4,5 + 3 en 5 + 4,8 cm); een niet aan één of aan beide uiteinden.
Ligging : in de vulling.
7. Twee fragmenten van een ijzeren ketting.
8. Acht vormeloze ijzerfragmenten.

GRAF XXVII (fig. 22-24).

Volgens de opgravers bestond dit graf uit een houten grafkamer van 2,55 bij 2 m (?), die op vier (?) dwarsbalken geplaatst was; de grootste lengte was noord - zuid gericht. Deze grafkamer zou in oost - west richting door een verticale plank in twee ongeveer gelijke delen verdeeld zijn; in de tussenwand was een opening van ongeveer 0,60 m uitgespaard; diepte : 1,15 m. Een controlegraving op deze plaats was onmogelijk, doch uitgevoerde boringen laten toe tenminste de juistheid van de opgegeven afmetingen te betwijfelen; wanneer we dan verder rekening houden met de gebruikte opgravingsmethode, mogen we zeker twijfelen aan de juistheid van deze vaststellingen.

In elk der beide helften zou één persoon begraven zijn, met een vermoedelijke oost - west oriëntering (?). Er werden echter geen beenderresten gevonden en de juiste ligging der meeste grafgiften is niet gekend. In het noordelijk deel van de grafkamer (?) lagen één gouden triens, de zilveren ring, de kralen en een houtverkleuring van ongeveer 0,40 m zijde (kistje?), waarbij de meeste bronzen riemtongen en beslagplaatjes aangetroffen werden; in het zuidelijk deel lagen de tweede triens en de aarden kom. De mogelijkheid van een dub-

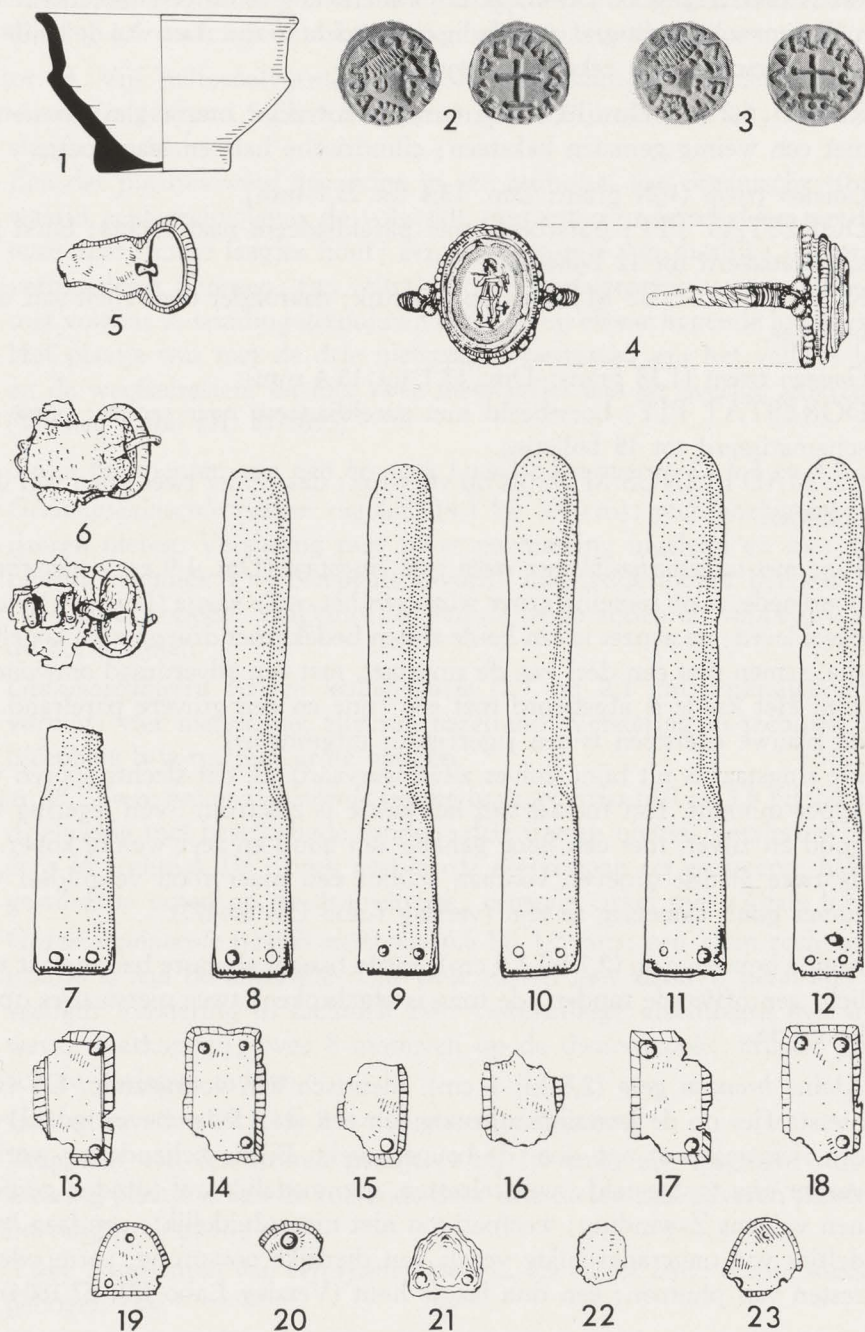

FIG. 22. — De grafinhoud XXVII. — Le mobilier funéraire XXVII.
Schaal — Echelle : 1 : 1/3; 2-4 : 1/1; 5-23 : 2/3.

belgraf is niet uitgesloten, doch er blijft hierover eveneens onzekerheid bestaan. Tevens schijnt dit graf onvolledig onderzocht te zijn. Een van de beide (?) begraven personen was zeker een vrouw.

1. *Kom* (H. 6,2 cm; Dm. 10,5 cm); tamelijk korrelige, oranje klei, vermengd met een weinig gemalen baksteen; cilindrische hals en laag voetje.
2. *Gouden triens* (1,24 gram; Dm. 13,4 tot 13,7 mm).
DORESTAT FIT; borstbeeld met pareldiadeem naar rechts; borst geschematiseerd tot 12 bolletjes.
Kz. MAD'ELINUS M; kruis op voetstuk; daaronder twee rijen van drie bolletjes.
3. *Gouden triens* (1,18 gram; Dm. 13,1 tot 13,4 mm).
DORESTAT FIT; borstbeeld met pareldiadeem naar rechts; borst geschematiseerd tot 15 bolletjes.
Kz. MAD'ELINUS M; kruis op voetstuk; daaronder twee rijen van drie bolletjes.
4. *Ring met uitgesneden blauwe steen*: de ringstaaf (Dm. 1,9 cm), met ronde doorsnede, is op tamelijk grove wijze aan het ovale kastje (Dm. 1,4/1,9 cm) gesoldeerd; de aanzet is aan beide zijden bedekt met drie gouden kogeltjes die, samen met een deel van de ringstaaf, met een zilverdraad omwonden zijn. Het kastje is afgeboord met één fijne en één grovere parelrand. In de blauwe edelsteen is een jagerfiguur uitgesneden.
De ringstaaf is uit bijna zuiver zilver vervaardigd, dat slechts sporen van koper inhoudt. Het metaal van het kastje is electrum: een legering van goud en zilver, met een hoog gehalte aan goud en zeer weinig koper. In de twee gladde groeven vooraan schijnt een meer rood verguldsel van zuiver goud aanwezig te zijn (verslag Labo DI. 66/473).
5. *Kleine bronzen gesp* (2,7 bij 1,9 cm); ovale beugel en vaste beslagplaat met licht geprofileerde randen; de tong is afgebroken; twee nietstaafjes op de keerzijde.
6. *Kleine bronzen gesp* (2,8 bij 2 cm), identisch aan voorgaande. De twee nietstaafjes op de keerzijde zijn nog aan een stuk leder bevestigd, terwijl een riemfragment nog door de beugel steekt. Bij de behandeling werden verder nog vastgesteld: weefselresten, vermoedelijk wol (draden gesponnen volgens Z-winding; weefpatroon niet meer duidelijk); een laag bundeltjes van ongerangschikte vezels van dierlijke oorsprong, vermoedelijk resten van pluimen; een dun laagje hout (Verslag Labo DI. 67/1804).
- 7 tot 12. *Zes bronzen riemtongen* (L. 9,9 tot 10,3 cm; B. 1,3 tot 1,6 cm); een riemtong is slechts voor de helft bewaard. Twee nieten, drie bij één exemplaar. Over twee derden van de lengte zijn de randen schuin geslepen.

- 13 tot 18. Zes rechthoekige, *bronzen beslagplaatjes*, fragmentarisch bewaard (2,6 bij 1,6 cm); oorspronkelijk vier nieten; schuin geslepen randen.
- 19 tot 23. Vijf halfovaalvormige, *bronzen beslagplaatjes*, fragmentarisch bewaard (ongeveer 1,5 bij 1,5 cm); oorspronkelijk drie nieten; schuin geslepen randen.

Een der plaatjes werd gevonden in een omhulsel van organische stoffen, waarin achtereenvolgens de volgende elementen onderscheiden werden : twee zeer dunne laagjes hout; een laagje vezels van dierlijke oorsprong, vermoedelijk pluimen; een velletje leder; weefselresten, vermoedelijk wol met volgens Z-winding gesponnen draden; op elkaar liggende lederresten. Het plaatje was met de drie nietstaafjes bevestigd aan het velletje leder en de weefselresten, en met twee nietstaafjes aan de overige lederresten (Verslag Labo DI. 67/1835).
24. Twee fragmenten van een *bronzen tangetje* (bewaarde L. 6,3 en 4,8 cm).
25. *Gedamasquineerde ijzeren rugplaat* (4,1 bij 3,4 cm); rechthoekig met vier ijzeren nieten. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek V) : bicephale S-vorm, met laddermotief bezet en met twee grote koppen; zaagtandfries aan de lange zijden en stippenfries aan de korte zijden.
26. *Gedamasquineerd ijzeren beslagplaatje* (2,7 bij 2,1 cm); parallellogramvormig; vier nieten met zilveren parelrand. Versiering in techniek IV : bicephale S-vorm met grote koppen.
- 27 en 28. Twee *gedamasquineerde ijzeren beslagplaatjes* (3,9 en 3,8 bij 2,4 cm); driehoekig met beschadigde randen; drie ijzeren nieten. Versiering eveneens in techniek IV : twee gestileerde dierkoppen op gestreepte halzen; gestileerde poten op de dwarsstrook; centrale cirkel met radiale lijnen.
29. *Gedamasquineerde ijzeren riemtong* (6,6 bij 1,7 cm); een klein rechthoekig plaatje is aan de keerzijde door twee nieten met zilveren parelrand bevestigd. Versiering in techniek IV : tweestrokige vlechtband met ingeweven dierkoppen; twee S-motieven op de dwarsstrook; strepen op de schuin geslepen randen.
30. *Ijzeren riemtong* (9,1 bij 2,1 cm); twee nietgaatjes.
31. Fragment van een ijzeren plaatje (4 bij 1,8 cm); een fragment van een messing plaatje is aan de keerzijde door drie nieten met zilveren parelrand bevestigd (riemtong?).
32. Twee fragmenten van een *ijzeren mes* (L. 6,3 en 5,2 cm); rechte snede en gebogen rug.
33. Twee bronzen nietkoppen (Dm. 2 cm); halfbolvormig, met rond uitsteeksel in het midden. Het volledig bewaarde exemplaar heeft op de keerzijde een plat dwarsstaafje.

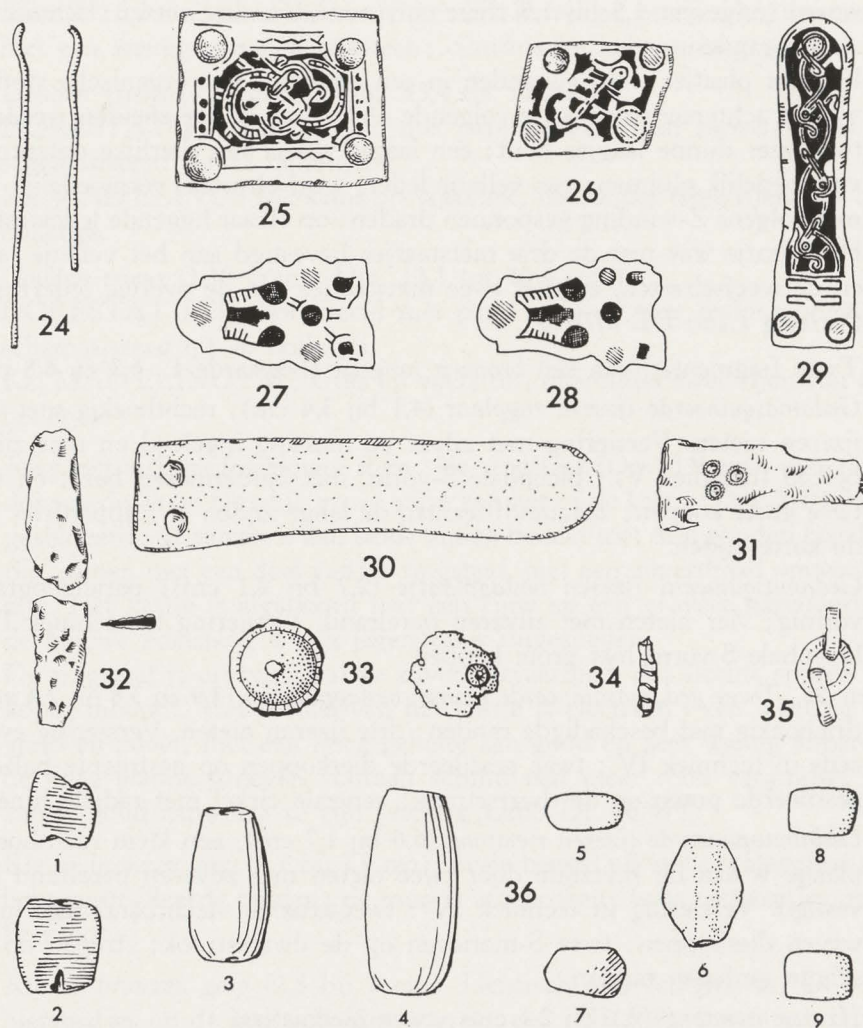

FIG. 23. — De grafinhoud XXVII (vervolg).

— Le mobilier funéraire XXVII (suite).

Schaal — Echelle : 24-31 en 33-35 : 2/3; 32 : 1/3; 36 : 1/1.

34. Fragment van een ijzeren staafje (L. 1,5 cm), ronde doorsnede, spiraalvormig omwonden met een dun bronsblad.
35. Klein fragment van een ijzeren ketting (L. 2,2 cm).
36. *Tien kralen.*
 - 1-2. — Twee barnsteenkralen (H. 9 en 12 mm).
 - 3-4. — Twee amandelvormige kralen in amethyst (H. 20 en 27 mm).
 - 5-6. — Twee kralen in doorschijnend glas zonder versiering :
 5. ringvormig, oker (H. 5 mm).
 6. plat amandelvormig, groengeel (H. 13 mm).
 - 7 tot 10. — Vier kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 7. biconisch, donkerblauw (H. 7 mm).
 8. kortcilindrisch, lichtgroen (H. 5,5 mm).
 9. kortcilindrisch, bruin (H. 6 mm).
 10. fragment, blauw.
37. Vierentwintig fragmenten van ijzeren kistbeslagen : bijna alle fragmenten met een ruitvormig verbreed uiteinde, waardoor een nagel met ronde kop steekt; enkele platen zijn vlak, andere licht gebogen.
38. Een twintigtal fragmenten van ijzeren staafjes, nagels en vormeloze ijzerstukken.

GRAF XXVIII (fig. 25-26).

Oriëntering : ongeveer zuidzuidwest - noordnoordoost.

Kuil : ongeveer 2,55 bij 2 m; kist : ongeveer 2,40 bij 1,10 m aan het hoofdeinde en 0,90 m aan het voeteneinde; diepte : 1,20 m.

Het geraamte, waarvan slechts enkele schaarse beenderresten bewaard bleven, lag met het hoofd naar het zuiden en de voeten naar het noorden gekeerd. De grafinhoud wijst op een mannengraf.

1. *Tuimelbeker* (H. 6,6 cm; Dm. 11,9 tot 12,5 cm) in doorschijnend blauwgroen glas; weinig luchtbellens; naar buiten gebogen wand met verdikte rand.
Ligging : aan de voeten, tegen de rechter kistwand.
2. Fragment van een *gedamasquineerde ijzeren gesp*, met zilverinlegwerk versierd : strepen rond het tongfragment; stippen en traptredenries op het beugelfragment eronder.
Ligging : in het midden, tegen de linker kistwand.
3. *Gedamasquineerde ijzeren tegenbeslagplaat* (10 bij 2,6 cm), die mogelijk tot dezelfde gesp behoort; langwerpige met beschadigde randen; drie ijzeren

FIG. 24. — IJzeren kistbeslagen uit het graf XXVII.
 Ferrures de cerceuil de la tombe XXVII.
 Schaal — Echelle : 1/3.

nietkoppen met zilveren parelrand. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek IV) : vlechtwerk met tien gestileerde dierkoppen, paarsgewijze opgesteld.

Ligging : bij de gesp.

4. *Gedamasquineerd ijzeren beslagplaatje* (2,9 bij 2,1 cm); rechthoekig, vier nieten met zilveren parelrand. Versiering eveneens in techniek IV : S-vorm met twee gestileerde dierkoppen.

Ligging : bij de gesp.

5. *Gedamasquineerd ijzeren beslagplaatje* (3,2 bij 2,1 cm); sterk beschadigd (oorspronkelijk driehoekig?); slechts één der drie nietkoppen met parelrand is bewaard. De versiering, eveneens in techniek IV, is slecht bewaard.

Ligging : bij de gesp.

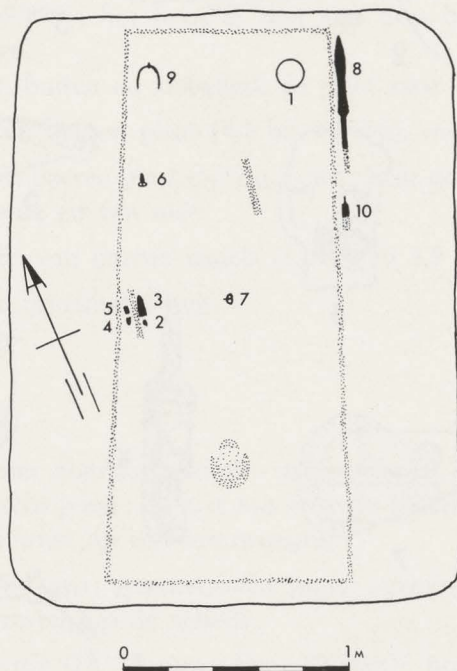

FIG. 25. — Het graf XXVIII. — La tombe XXVIII.

6. *Bronzen gesp* (L. 4,6 cm); driehoekige beslagplaat (2,9 bij 1,6 cm) en rechthoekige beugel, in een stuk gegoten; de tong is met een scharnier bevestigd. Op de keerzijde een gelijkvormige plaat, door drie nieten aan de beslagplaat bevestigd.

Ligging : links, ter hoogte der knieën.

7. *Ijzeren gesp* (3,6 bij 2,4 cm) met ovale beugel en tong; de gedeeltelijk

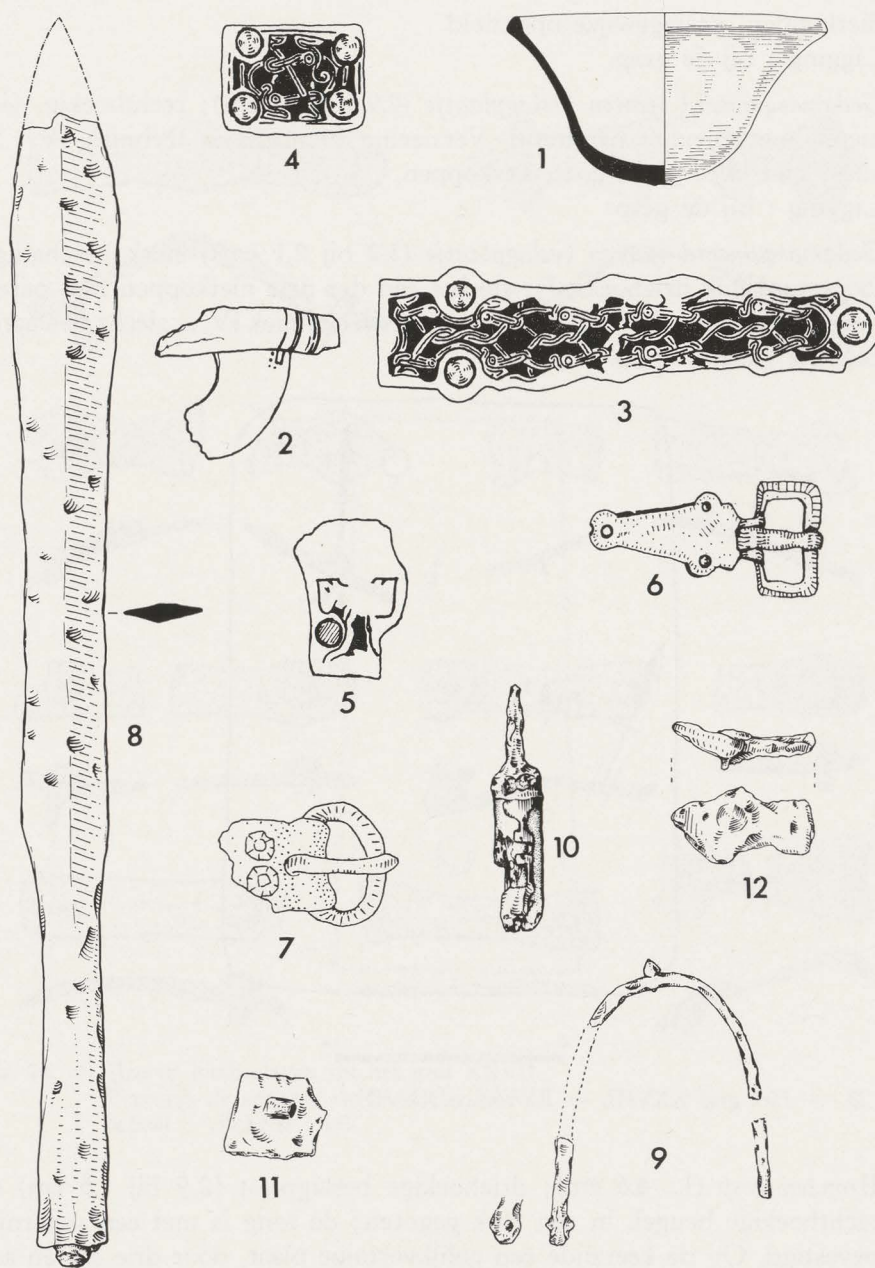

FIG. 26. — De grafinhoud XXVIII. — Le mobilier funéraire XXVIII.
 Schaal — Echelle : 1, 8-12 : 1/3; 2-7 : 2/3.

bewaarde beslagplaat is rond de beugel geplooid en met twee nieten vastgehecht.

Ligging : aan het bekken.

8. *Ijzeren lanspunt* (bewaarde L. 44,8 cm); zeer langwerpig blad (grootste breedte 4,1 cm) en gesloten huls. De houtresten in de huls zijn waarschijnlijk essen (*Fraxinus*) (Verslag Labo DI. 69/899).
Ligging : in de noordoostelijke hoek, buiten de kistwand.
9. Vier fragmenten van een *ijzeren spoor*; korte ijzeren pin; door het afgeronde uiteinde steekt een kort ijzeren staafje.
Ligging : aan de linker voet.
10. *Ijzeren priem* (bewaarde L. 9,5 cm); de ijzeren pin (afgebroken punt) is met een ijzeren dwarspin vastgezet in een lindehouten (*Tilia*) steel (Verslag Labo DI. 69/899); het hout is met een dun bronsblad en ijzeren ringen omwonden.
Ligging : rechts, buiten de kistwand, de punt naar de voeten gericht.
11. Fragment van een ijzeren plaat (4,3 bij 4,2 cm), met één niet.
12. Fragment van een ijzeren plaat (5,7 bij 3 cm); licht gebogen, met ongeveer ruitvormig uiteinde en één niet.
13. Twee fragmenten van ijzeren nagels (L. 3,4 en 3,9 cm).
14. Twee vormeloze ijzerfragmenten.

GRAF XXIX (fig. 27).

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.

Noch plan, noch beschrijving; de kist zou op twee dwarsbalken gestaan hebben. De grafinhoud wijst op een vrouwengraf.

1. *Ijzeren mes* (L. 15,6 cm); symmetrische punt; vermoedelijk houtresten op het heft en lederresten op de schede.
2. Biconisch *spinschijfje* (H. 15 mm; Dm. 32 mm); bruinzwarte klei, hard gebakken.
3. *Eenentwintig kralen*.
 - 1 tot 11. — Elf barnsteenkralen van verschillende vormen en afmetingen (H. 7 tot 15 mm).
 - 12 tot 20. — Negen kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 12. kortcilindrisch, groenachtig (H. 5 mm).
 13. ringvormig, bruinrood (H. 5 mm).
 - 14-15. ringvormig, geel (H. 4 mm).

- 16-17. ringvormig, blauwgrijs (H. 5 en 6 mm).
 18. tweeledig, blauwgrijs (H. 9,5 mm).
 19. cilindrisch, wit (H. 7 mm).
 20. cilindrisch, grijs (H. 11 mm).
 21. — Cilindrische kraal in ondoorschijnend bruin glas, met dubbele vlechtband in witte email (H. 6,5 mm).

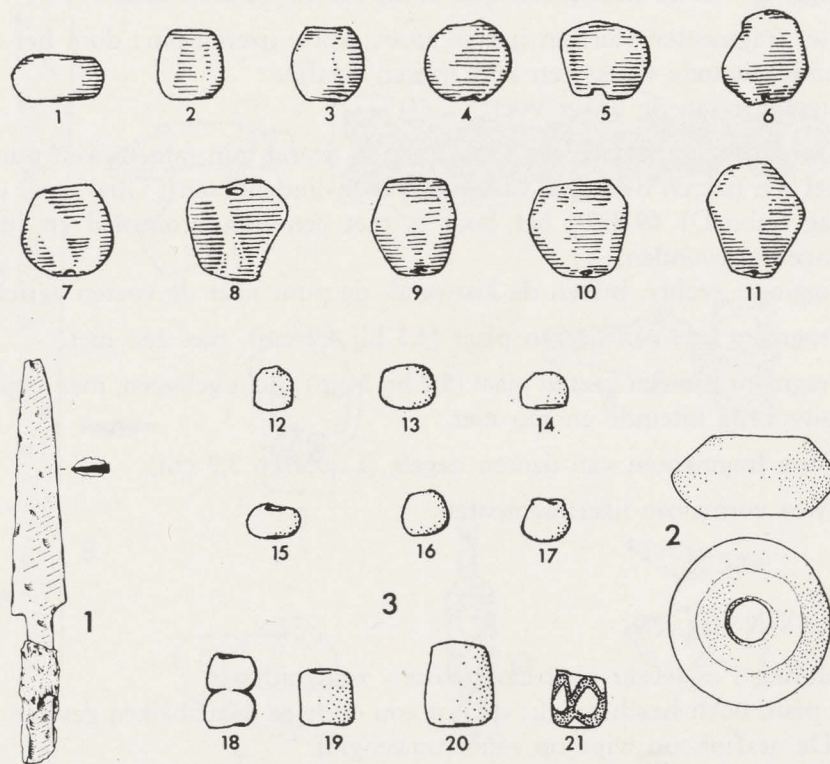

FIG. 27. — De grafinhoud XXIX. — Le mobilier funéraire XXIX.
 Schaal — Echelle : 1 : 1/3; 2 : 2/3; 3 : 1/1.

GRAF XXX (fig. 28-30).

Oriëntering : ongeveer westnoordwest - oostzuidoost.

Rechthoekige kuil : ongeveer 2,50 bij 1,30 m. Kist : ongeveer 2 bij 0,60 m;
 diepte : 0,75 m.

Geen beenderresten. De ligging der voorwerpen laat toe een west - oost oriëntering aan te nemen. De kralen wijzen op een vrouwengraf.

1. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* : de beugel is afgebroken en de tong is niet bewaard. Driehoekige beslagplaat (7,4 bij 4,2 cm) met geprofileerde

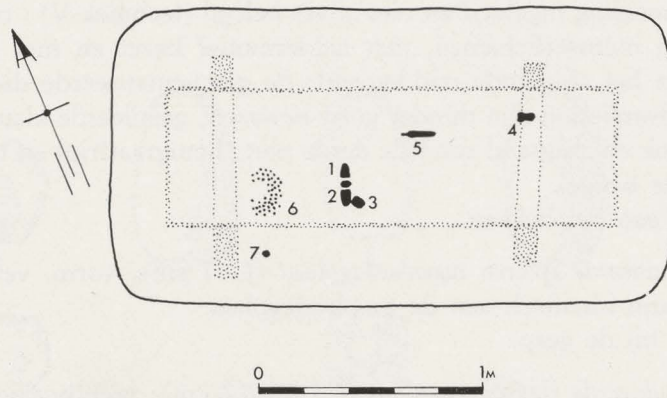

FIG. 28. — Het graf XXX. — La tombe XXX.

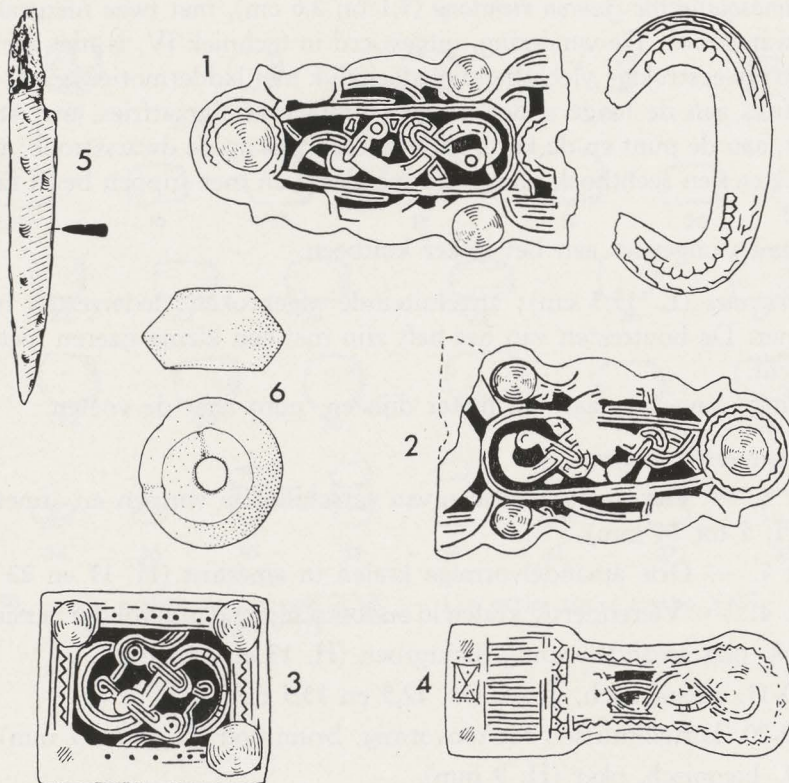

FIG. 29. — De grafinhoud XXX. — Le mobilier funéraire XXX.
Schaal — Echelle : 1-4 en 6 : 2/3 ; 5 : 1/3.

randen; twee der drie ijzeren nietkoppen zijn bewaard. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek V) : twee ineengevlochten monsterlichamen, met laddermotief bezet en met gestileerde koppen, in het afgelijnde middenveld; de geschematiseerde diermotieven in de randversiering zijn minder goed bewaard; gestileerde klauwen op de dwarsstrook en zaagtand rond de derde niet; honigraatfries en traptreden-fries op de beugel.

Ligging : aan het bekken.

2. *Gedamasquineerde ijzeren tegenbeslagplaat* (L. 7 cm); vorm, versiering en techniek zijn identisch aan de gespbeslagplaat.
Ligging : bij de gesp.

3. *Gedamasquineerde ijzeren rugplaat* (4,5 bij 3,8 cm); rechthoekig; drie der vier ijzeren nietkoppen zijn bewaard. Versiering eveneens in techniek V : bicephale S-vorm met laddermotief bezet; stippenfries aan de lange zijden en zaagtandfries aan de korte zijden.
Ligging : bij de gesp en tegenplaat.

4. *Gedamasquineerde ijzeren riemtong* (7,1 bij 2,6 cm), met twee nietgaatjes in de dwarsstrook. De versiering, uitgevoerd in techniek IV, is niet zeer duidelijk : tweestrokige vlechtband, gedeeltelijk met laddermotief bezet; zaagtandfries aan de lange zijden en een dubbele honigraatfries, met stippen bezet, aan de punt en de korte zijde; streepfries op de dwarsstrook; tussen de nieten een rechthoek, diagonaal ingedeeld en met stippen bezet en omringd.
Ligging : ongeveer aan het linker kuitbeen.

5. *Ijzeren mes* (L. 15,3 cm); angeluiteinde afgebroken; lederresten op het lemmer. De houtresten van het heft zijn met een kleine ijzeren niet vastgehecht.
Ligging : ongeveer aan het linker dijbeen, punt naar de voeten.

6. *Zevenenveertig kralen*

- 1 tot 4. — Vier barnsteenkralen van verschillende vormen en afmetingen (H. 5 tot 14 mm).
- 5 tot 7. — Drie amandelvormige kralen in amethyst (H. 19 en 22 mm).
- 8 tot 41. — Vierendertig kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 - 8-9. plat amandelvormig, lichtgroen (H. 13 en 13,5 mm).
 - 10-11. prismatisch, groen (H. 12,5 en 13,5 mm).
 - 12-20. kortcilindrisch tot tonvormig, bruinrood (H. 5 tot 7 mm).
 21. biconisch, oker (H. 9 mm).
 - 22-30. kortcilindrisch tot tonvormig, groen (H. 5 tot 6 mm).

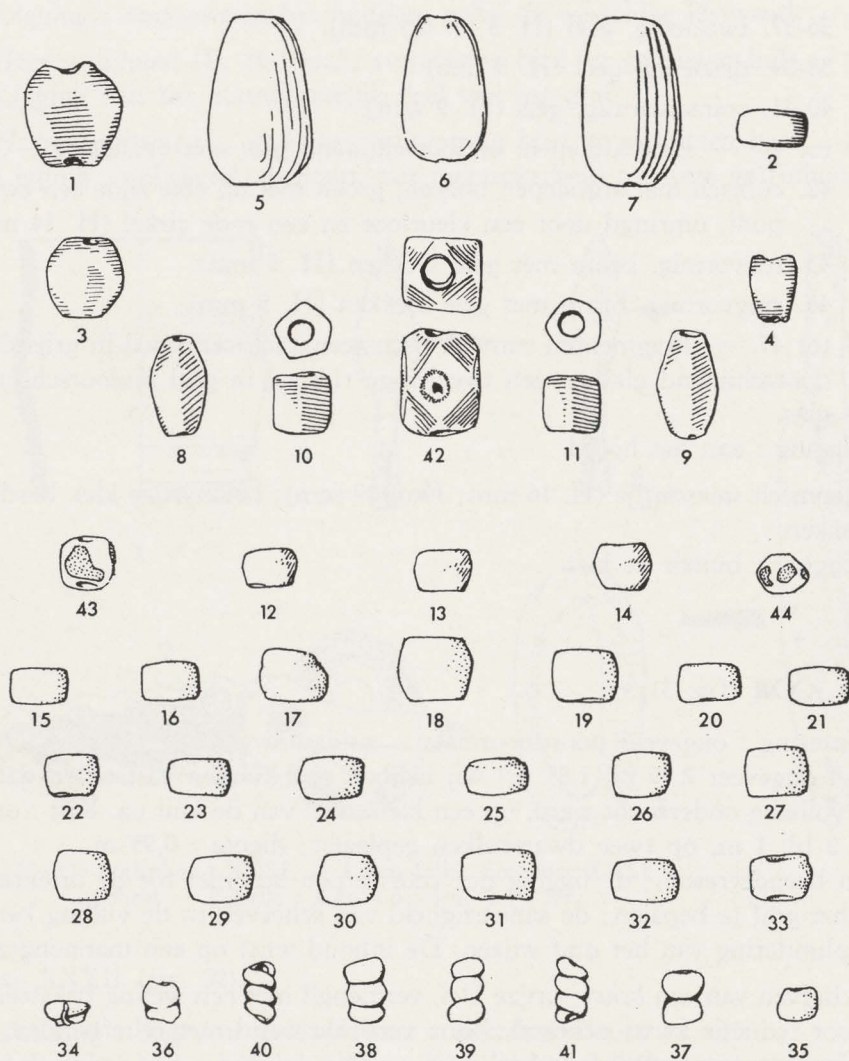

FIG. 30. — De kralen uit het graf XXX. — Les perles de la tombe XXX.
Schaal — Echelle : 1/1.

- 31-32. kortcilindrisch tot tonvormig, blauwgroen (H. 5 en 6 mm).
33. tonvormig, blauw (H. 5,5 mm).
34-35. ringvormig, geel (H. 3 en 4 mm).
36-37. tweeledig, geel (H. 5 en 6,5 mm).
38-39. drieledig, geel (H. 9 mm).
40-41. spiraalvormig, geel (H. 9 mm).
42 tot 44. — Drie kralen in ondoorschijnend glas met versiering :
42. cubisch met afgeslepen hoeken, groen met op elke zijde een zwarte punt, omringd door een kleurloze en een rode cirkel (H. 14 mm).
43. tonvormig, bruin met gele vlekken (H. 5 mm).
44. ringvormig, bruin met gele vlekken (H. 5 mm).
45 tot 47. — Fragmenten van een barnsteenkraal, een kraal in grijsblauw doorschijnend glas en een tweeledige rijkraal in geel ondoorschijnend glas.
Ligging : aan het hoofd.
7. Biconisch *spinschijfje* (H. 16 mm; Dm. 29 mm); bruingrijze klei, hard gebakken.
Ligging : buiten de kist.

GRAF XXXI (fig. 31).

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.

Kuil : ongeveer 2,70 bij 1,85 m; wij hebben zelf kunnen vaststellen dat dit graf volledig onderzocht werd, op een klein deel van de kuil na. Kist : ongeveer 2 bij 1 m, op twee dwarsbalken geplaatst; diepte : 0,95 m.

Geen beenderresten; de ligging der voorwerpen laat niet toe de oriëntering van het graf te bepalen; de aanwezigheid van scherven in de vulling kan op een plundering van het graf wijzen. De inhoud wijst op een mannengraf.

1. Scherven van een *beker*; grijze klei, vermengd met een weinig baksteen en door reductie zwart gebrand. Bijna verticale wand met reliefbanden.
Ligging : verspreid in de kuil.
2. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 9,6 cm); langwerpige beslagplaat (6 bij 2,2 cm) met geprofileerde randen, ovale beugel en schildtong; drie ijzeren nieten met zilveren parelrand. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek IV) : vlechtwerk met sterk geschematiseerde dierkoppen; traptredenfries en stippen op de beugel; zeer gestileerde koppen op het schild en strepen op de tong.
Ligging : in het noordwestelijk deel van het graf.

3. *Ijzeren gesp* (5,1 bij 3,6 cm); ovale beugel; tong verdwenen.
Ligging : onbekend.
4. *Ijzeren mes* (L. 23,1 cm); symmetrische punt.
Ligging : ongeveer in het midden, nabij de westelijke kistwand.
5. *Ijzeren pijlpunt* (L. 10,1 cm); ruitvormig blad en gespleten huls.
Ligging : in het noordwestelijk deel van het graf.
6. *Ijzeren pijlpunt* (L. 10,4 cm); ruitvormig blad en gespleten huls.
Ligging : onbekend; behoort niet met zekerheid tot deze grafinhoud.

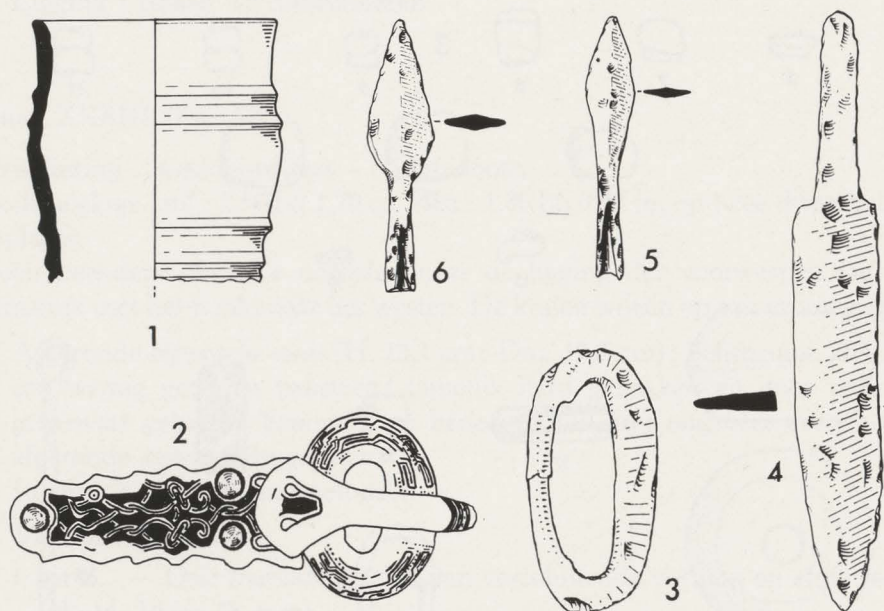

FIG. 31. De grafinhoud XXXI. — Le mobilier funéraire XXXI.
Schaal — Echelle : 1 en 4-6 : 1/3; 2-3 : 2/3.

GRAF XXXII (fig. 32).

Oriëntering : ongeveer zuidzuidwest - noordnoordoost.

Rechthoekige kuil : 2,05 bij 0,90 m. Kist : 1,40 bij 0,60 m, op twee dwarsbalkjes geplaatst. Wij hebben kunnen vaststellen dat dit graf volledig onderzocht werd.

Het geraamte, dat zeer slecht bewaard was, lag met het hoofd naar het zuiden. Zowel de afmetingen van de kist als deze van het geraamte wijzen op een kindergraf (meisje?).

1. Klein *ijzeren gespje* (2,2 bij 2 cm); ovale beugel en tong.
Ligging : rechts van het bekken.

2. *IJzeren ringstaaf* (L. 11,9 cm), lusvormig uiteinde, vierkante doorsnede.
Ligging : links van het hoofd.

3. *Negentien kralen*.

1 tot 16. — Zestien kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :

1. ringvormig, grijsblauw (H. 4,5 mm).

2-5. ringvormig, geel (H. 2,5 tot 4,5 mm).

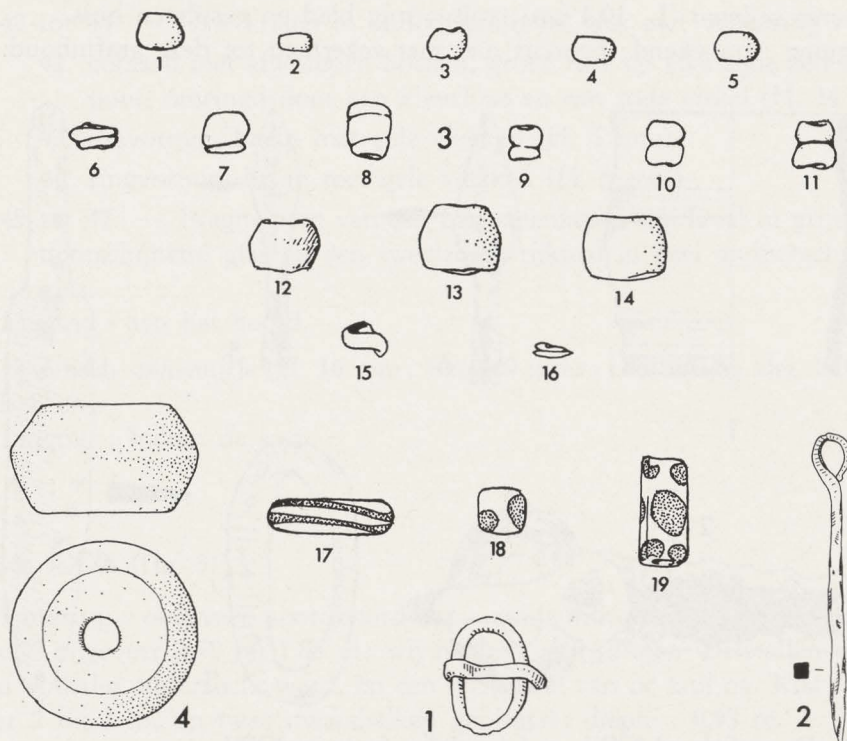

FIG. 32. — De grafinhoud XXXII. — Le mobilier funéraire XXXII.
Schaal — Echelle : 1 en 4 : 2/3; 2 : 1/3; 3 : 1/1.

6-7. ringvormig, grijs (H. 3 en 5,5 mm).

8. kortcilindrisch, grijs (H. 7 mm).

9-10. tweeledig, geel (H. 4 en 5,5 mm).

11. tweeledig, bruin (H. 6 mm).

12. biconisch, geel (H. 7 mm).

13. biconisch, donkerblauw (H. 9 mm).

14. tonvormig, grijs (H. 9 mm).

15. fragment, spiraalvormig, groen (H. 4 mm).

16. fragment, spiraalvormig, blauw (H. 1,5 mm).
- 17 tot 19. — Drie kralen in ondoorschijnend glas met versiering :
 17. ringvormig, zwart met witte en bruinrode spiraaldraad (H. 5 mm).
 18. kortcilindrisch, bruin met gele vlekken (H. 6 mm).
 19. balkvormig, bruin met gele vlekken (H. 14 mm).
- Ligging : aan het hoofd.
4. Biconisch *spinschijfje* (H. 2,1 cm; Dm. 3,6 cm): lichtbruine klei, hard gebakken.
Ligging : tussen de dijbeenderen.

GRAF XXXIII (fig. 33).

Oriëntering : westnoordwest - oostzuidoost.

Rechthoekige kuil : 2,50 bij 1,70 m. Kist : 1,80 bij 0,95 m, op twee dwarsbalken geplaatst.

Geen beenderresten. Te oordelen naar de ligging der voorwerpen lag het geraamte met het hoofd naar het westen. De kralen wijzen op een vrouwengraf.

1. Afgeronde *biconische vaas* (H. 13,1 cm; Dm. 12,7 cm); lichtbruine klei met een weinig gemalen baksteen; tamelijk hard gebakken en door reductie grijszwart gebrand. Schouder en benedenwand zijn ongeveer even hoog; afgeronde rand op hoge hals.
Ligging : aan het voeteneinde.
2. Vierendertig kralen.
 - 1 tot 3. — Drie barnsteenkrallen van verschillende vormen en afmetingen (H. 14, 16 en 18 mm).
 - 4 tot 34. — Eenendertig kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :
 - 4-5. ringvormig, donkergroen (H. 3 en 4,5 mm).
 6. ringvormig, bruin (H. 2,5 mm).
 - 7-8. kortcilindrisch, olijfgroen (H. 6 mm).
 - 9-11. biconisch, bruinrood (H. 8 en 9 mm).
 - 12-15. prismatisch, grijs, bruin, bruinrood en lichtgroen (H. 6 tot 7 mm).
 - 16-17. tweeledig, geel (H. 4 en 4,5 mm).
 18. tweeledig, blauw (H. 5 mm).
 - 19-20. tweeledig, bruin (H. 6 mm).
 - 21-22. drieledig, geel (H. 8 en 10 mm).
 - 23-25. drieledig, bruin (H. 8 en 9 mm).
 - 26-27. vierledig, geel (H. 9 en 12 mm).

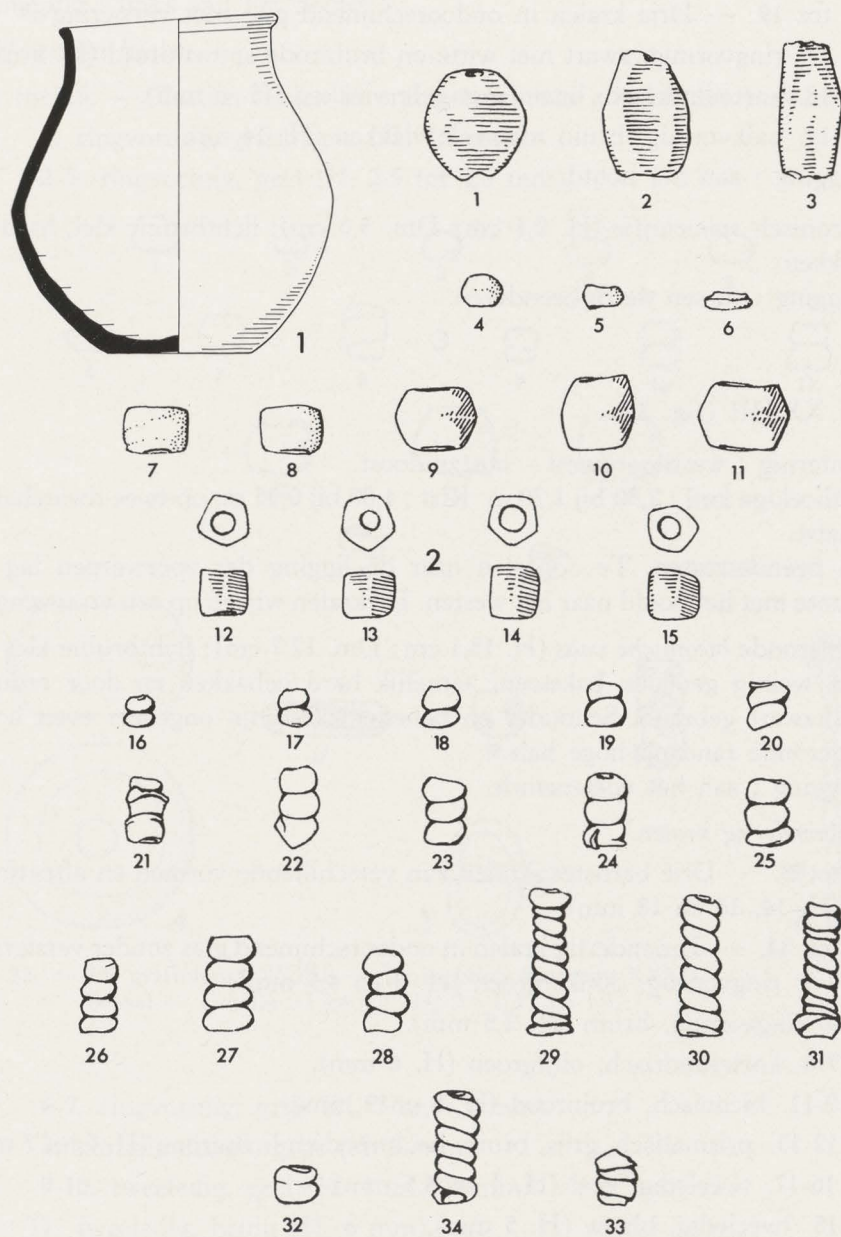

FIG. 33. — De grafinhoud XXXIII. — Le mobilier funéraire XXXIII.
Schaal — Echelle : 1 : 1/3; 2 : 1/1.

28. vierledig, groen (H. 10,5 mm).

29. spiraalvormig, grijs (H. 19 mm).

30-31. spiraalvormig, bruin (H. 17,5 en 18,5 mm).

32-34. spiraalvormig, donkergroen (fragmenten, H. 5, 7 en 14 mm).

Ligging : aan het hoofd.

GRAF XXXIV (fig. 34)

Oriëntering : ongeveer zuid - noord.

Rechthoekige kuil : 2,10 bij 1,10 m. Kist : 1,90 bij 0,70 m; op twee dwarsbalken geplaatst.

Het zeer slecht bewaarde geraamte lag met het hoofd naar het zuiden. De kralen wijzen op een vrouwengraf.

1. *Biconische urne* (H. 9,5 cm; Dm. 14,7 cm); bruine, korrelige klei met een weinig gemalen baksteen; ongelijkmatig gebakken en door reductie zwart

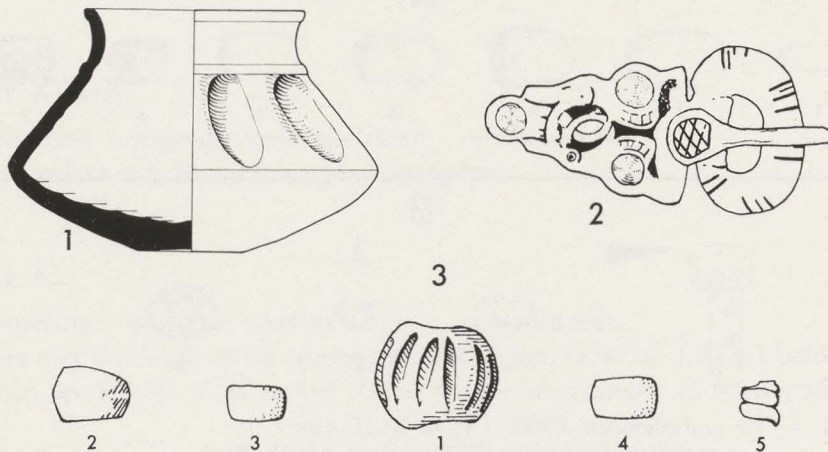

FIG. 34. — De grafinhoud XXXIV. — Le mobilier funéraire XXXIV.

Schaal — Echelle : 1 : 1/3; 2 : 2/3; 3 : 1/1.

gebrand; oppervlakte glad gestreken. De schouder is hoger dan de benedenwand; licht omgebogen rand, door een reliefband van het vaaslichaam gescheiden; versierd met tien deuken in de schouder.

Ligging : aan de voeten.

2. *Gedamasquineerd ijzeren gespbeslag* (L. 6,7 cm); driehoekige beslagplaat met geprofileerde randen (4,2 bij 2,7 cm), ovale beugel en schildtong; drie ijzeren nieten. Versiering met zilver en messing ingelegd en met zilver

belegd (techniek V) : ontaard vlechtwerk met twee gestileerde dierkoppen ; streepversiering op de beugel en ruitennet op het schild.

Ligging : aan het bekken.

3. *Vijf kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :*

1. meloenvormig, blauwgroen (H. 14,5 mm).

2. biconisch, beige (H. 7 mm).

3-4. tonvormig, groen (H. 4,5 en 5 mm).

5. spiraalvormig, geel (H. 5,5 mm).

Ligging : aan het hoofd, de meloenvormige kraal aan de voeten.

GRAF XXXV (fig. 35.A).

Oriëntering : ongeveer west - oost.

Alleen het westelijk deel van het graf werd onderzocht ; de kralen wijzen op een west - oost oriëntering van het geraamte.

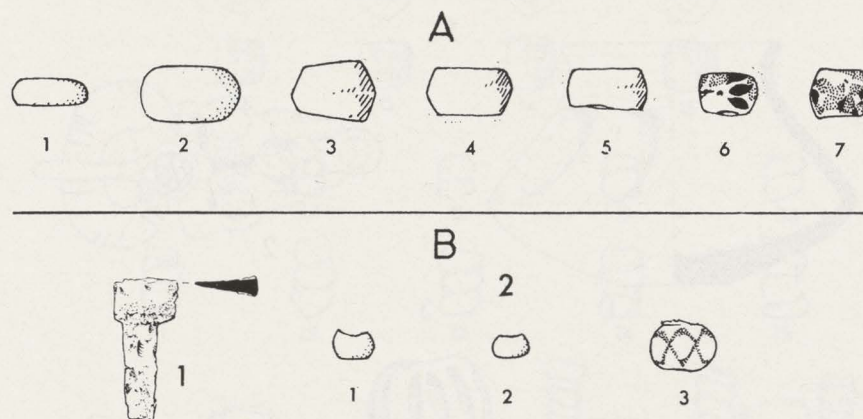

FIG. 35. — De grafinhouden XXXV (A) en XLIII (B).

— Les mobiliers funéraires XXXV (A) et XLIII (B).

Schaal — Echelle : A en B. 2 : 1/1 ; B. 1 : 1/3.

Zeven kralen.

1. — Ringvormige kraal in blauw doorschijnend glas (H. 3,5 mm).

2 tot 5. — Vier kralen in ondoorschijnend glas zonder versiering :

2. ringvormig, donkerblauw (H. 7,5 mm).

3. tonvormig, blauw (H. 9 mm).

4. tonvormig, geel (H. 6 mm).

5. tonvormig, lichtgroen (H. 6 mm).

6 tot 7. — Twee ringvormige kralen in zwarte glaspasta met gele en groene versiering (H. 5 en 6 mm).

GRAF XXXVI.

Oriëntering : ongeveer westnoordwest - oostzuidoost.
Geen nadere inlichtingen en geen grafgiften.

GRAF XXXVII.

Oriëntering : ongeveer noord - zuid.
Geen nadere inlichtingen en geen grafgiften.

GRAF XXXVIII.

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.
Geen nadere inlichtingen en geen grafgiften.

GRAF XXXIX.

Oriëntering : ongeveer westnoordwest - oostzuidoost.
Geen nadere inlichtingen en geen grafgiften.

GRAF XL.

Oriëntering : ongeveer westnoordwest - oostzuidoost.
Het is niet duidelijk of de opgegeven afmetingen (2,40 bij 1,60 m) betrekking hebben op de kuil of op de kist. Geen nadere inlichtingen en geen grafgiften.

GRAF XLI.

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.
Het is niet duidelijk of de opgegeven afmetingen (2 bij 1,30 m) betrekking hebben op de kist of op de kuil. Geen nadere inlichtingen en geen grafgiften.

GRAF XLII.

Oriëntering : ongeveer noordnoordoost - zuidzuidwest.
Het is niet duidelijk of de opgegeven afmetingen (2,35 bij 1,50 m) betrekking hebben op de kist of op de kuil. Geen nadere inlichtingen en geen grafgiften.

GRAF XLIII (fig. 35. B).

Geen inlichtingen. Het graf is evenmin op het opgravingsplan gesitueerd. De kralen wijzen op een vrouwengraf.

1. *Ijzeren mes*; fragment (L. 5,5 cm); lemmer afgebroken; houtresten op het heft.
2. *Drie kralen*.
 - 1-2. — Twee ringvormige kralen in geel, ondoorschijnend glas (H. 3 en 3,5 mm).
 3. — Ringvormige kraal in bruinrood, ondoorschijnend glas, met dubbele vlechtband in witte emaildraden (H. 6,5 mm).
3. Zes fragmenten van ijzeren nagels.
4. Drie vormeloze ijzerfragmenten.

LOSSE VONDSTEN (fig. 36).

De volgende voorwerpen kunnen niet met zekerheid bij een der graven ingedeeld worden. Wij verkiezen dan ook ze hier afzonderlijk te vermelden.

1. *Gedamasquineerde ijzeren riemtong* (11,3 bij 2,3 cm); drie nietkoppen met zilveren parelrand. De versiering is met zilver en messing ingelegd en met zilver belegd (techniek IV) : twee vierstrokige vlechtbanden met telkens

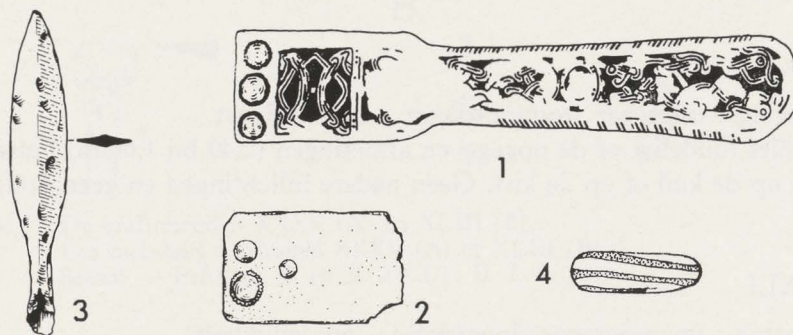

FIG. 36. — Losse vondsten. — Trouvailles isolées.

Schaal — Echelle : 1-2 : 2/3 ; 3 : 1/3 ; 4 : 1/1.

zes paarsgewijze opgestelde dierkoppen zijn door een centrale cirkel gescheiden; vlechtwerk met vier gestileerde dierkoppen en vier gestileerde poten in een vierkant veld op de dwarsstrook; strepen op de schuin geslepen rand.

2. Messing plaatje (L. 3,3 cm; B. 2,1 cm), met drie nieten, waarvan er één nog in een zilveren parelrand gevat is. Mogelijk fragment van een riemtoeg.
3. IJzeren *pijlpunt* (L. 12,6 cm); ovaal blad en afgebroken, gespleten huls.
4. Ringvormige kraal in blauw ondoorschijnend glas met witte spiraaldraad (H. 5 mm).

III. TYPOLOGISCHE STUDIE DER GRAFGIFTEN

1. Vaatwerk

AARDEWERK (fig. 37)

Tien stuks aardewerk komen te Borsbeek in 10 graven voor; zeven potten zijn ongeveer volledig, de overige slechts fragmentair bewaard. Zij behoren tot de inhoud van vrouwengraven (XX.1, XXVII.1, XXXIII.1, XXXIV.1), mannengraven (XXV.1, XXXI.1), zowel als kindergaven (VII.1 en XVII); enkele verbrande scherven komen uit het brandgraf XVI.1 en het graf XIX. Voor zover de ligging van deze voorwerpen in het graf gekend is, lagen zij aan de voeten (graven VII, XVII, XXV, XXXIII en XXXIV), behalve in het graf XX, rechts van het bekken.

Alle vazen zijn op het pottenbakkerswiel vervaardigd. Bij de exemplaren uit de graven VII, XVI, XVII, XIX, XX, XXV, XXXI, XXXIII, XXXIV, is de klei grijs tot grijsbruin en bruin, tamelijk korrelig en vermengd met een weinig gemalen baksteen. De makelij is niet zeer verzorgd en de klei tamelijk hard doch ongelijkmatig gebakken; bij enkele exemplaren is de oppervlakte gedeeltelijk afgeschilferd. De grijszwarte tot zwarte „deklaag” werd bij het bakken door reductie bekomen. De diepe kom uit het graf XXVII is meer ruwwandig, in tamelijk zuivere oranje klei.

De beide urnen XVII en XXV.1 (fig. 37.1-2) hebben een tamelijk slanke biconische vorm; de schouder en benedenwand zijn ongeveer even hoog; de lage rand is lichtjes omgebogen. Op de schouder van het exemplaar XVII is een radstempelversiering op zeer slordige wijze tweemaal boven elkaar aangebracht; het decor bestaat uit eenvoudige rechthoekjes. Bij het exemplaar XXV.1 is de schouder met vier reliefbanden versierd. Beide potten kunnen gerangschikt worden bij het type Böhner B3b, dat in de streek van Trier hoofdzakelijk in de 7^e eeuw voorkomt ⁸.

Bij de grote urne XX.1 (fig. 37.3) hebben schouder en benedenwand eveneens dezelfde hoogte; de lage rand is naar buiten omgebogen; de schouder draagt een radstempelversiering met eenvoudige rechthoekjes, die zesmaal rond de vaas gedraaid werd. Ondanks de brede vorm kan dit exemplaar eveneens bij het type Böhner B3b gerangschikt worden.

Het kleine potje VII.1 (fig. 37.4) heeft een tamelijk slanke vorm; de schouder is echter lager dan de benedenwand; de rand is afgebroken. Het potje be-

⁸ K. BÖHNER, *Trier*, 40-42, pl. 2.1-10.

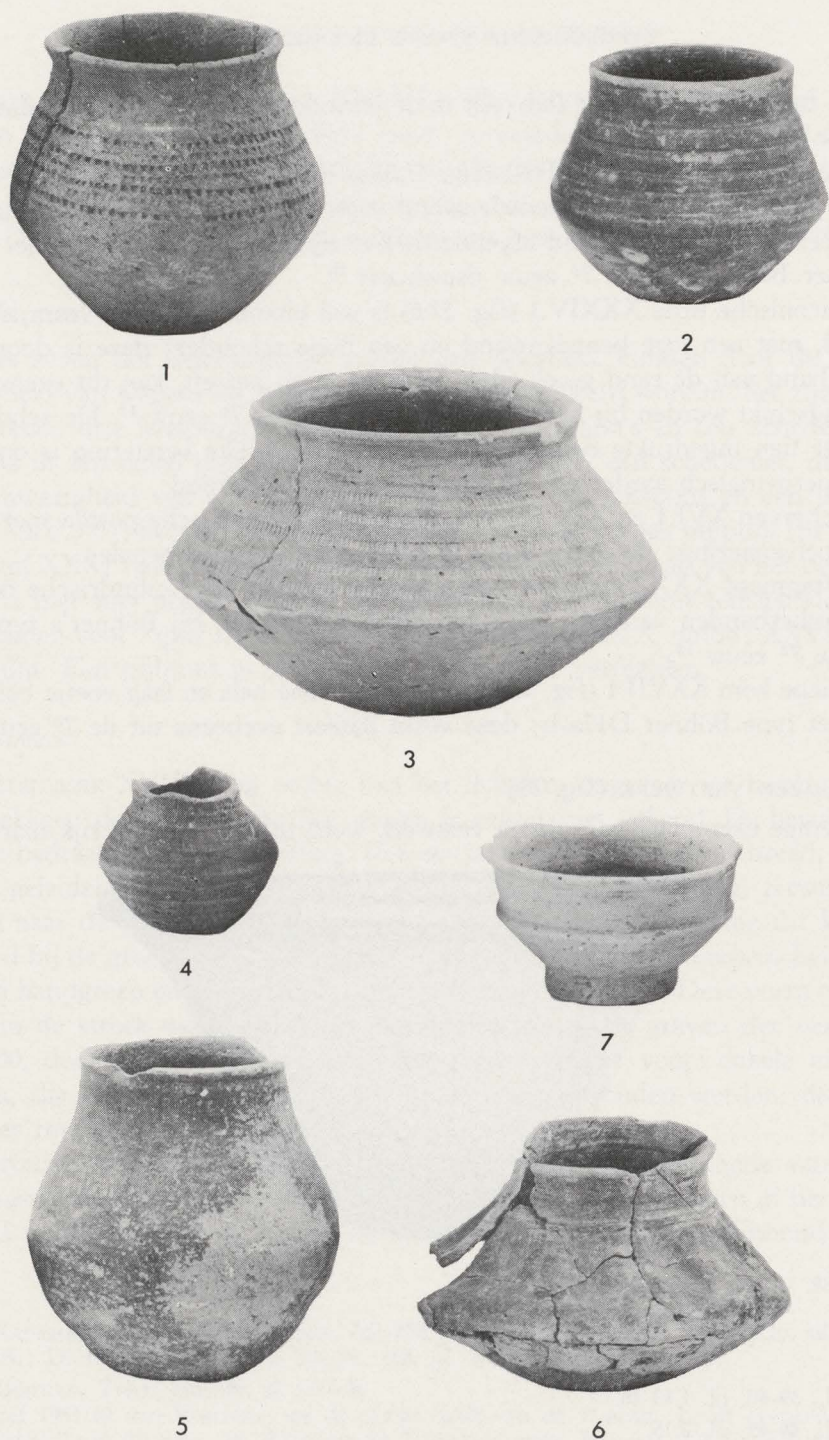

FIG. 37. — Het aardewerk — La céramique : VII. 1 (4), XVII (1), XX. 1 (3), XXV. 1 (2), XXVII. 1 (7), XXXIII. 1 (5) en XXXIV. 1 (6).
Schaal — Echelle : 1/3.

hoort tot het type Böhner B1b, dat in de periode van c. 525 tot 700 gedateerd wordt ⁹.

Bij de biconische pot XXXIII.1 (fig. 37.5) is de buikknik bijna volledig afgerond en zijn schouder en benedenwand even hoog; de lage vertikale hals is met een licht verdikte rand afgeboord. Dit zijn de kenmerken van het type Böhner B5b, dat in de 7^e eeuw thuishoort ¹⁰.

De biconische urne XXXIV.1 (fig. 37.6) is wel uitzonderlijk; de vorm is zeer breed, met een lage benedenwand en een hoge schouder; deze is door een reliefband van de rand gescheiden. Wat de vorm betreft, kan dit exemplaar gerangschikt worden bij het type Böhner B2, uit de 7^e eeuw ¹¹. De schouder is met tien ingedrukte deuken versierd; een dergelijke versiering is ons bij het merovingisch aardewerk uit onze streken niet bekend.

De scherven XVI.1 en XIX behoren eveneens tot biconische potten met radstempelversiering; de juiste vorm is echter niet meer te bepalen.

Het fragment XXX.1 behoort waarschijnlijk tot een hoge cilindrische beker, met reliefbanden versierd. Men kan het rangschikken bij Böhner's type B9 uit de 7^e eeuw ¹².

De diepe kom XXVII.1 (fig. 37.7) met cilindrische hals en laag voetje behoort tot het type Böhner D17a-b; deze vorm dateert eveneens uit de 7^e eeuw ¹³.

2. GLAZEN VAATWERK (fig. 38)

Het enige exemplaar van glazen vaatwerk werd in een tamelijk rijk mannen-

FIG. 38. — De glazen beker XXVIII.1.
— Le gobelet en verre XXVIII.1.
Schaal — Echelle : 2/3.

⁹ *Ibid.*, 39-40, pl. 1.13-16.

¹⁰ *Ibid.*, 44-45, pl. 2.15.

¹¹ *Ibid.*, 40, pl. 1.17.

¹² *Ibid.*, 46, pl. 3.3.

¹³ *Ibid.*, 57-58, pl. 6.10 en 13.

graf aan de voeten gevonden : XXVIII.1. Het is een tuimelbeker met naar buiten gebogen wand en verdikte rand, vervaardigd uit blauwgroen doorschijnend glas, met weinig luchtbellens. Ondanks de lichte asymmetrie in de vorm is deze beker toch een merkwaardig stuk door de zuiverheid van het glas. Dit type van tuimelbekers is algemeen verspreid in de 7e eeuw ¹⁴.

2. Wapens

Slechts zeven der drieënveertig graven van Borsbeek kunnen door de aanwezigheid van wapens als mannengraven geïdentificeerd worden: het zijn één scramasax, drie lanspunten, vier pijlpunten, drie umbo's en één schedeniet. Slechts in één enkel graf treft men drie wapens aan; een schedeniet, die op de aanwezigheid van een scramasax wijzen kan, een lanspunt en een umbo (graf XXV.3-5); het graf XVIII bevatte een scramasax en een pijlpunt (nr 1-2), het graf XXXI twee pijlpunten (nr 4-5), doch de aanwezigheid van het tweede stuk is hier niet absoluut zeker. In de overige graven komt telkens slechts één wapen voor : graf IX.1, umbo; XIV.9, lanspunt; XV.5, umbo; XXVIII.8, lanspunt. Een pijlpunt is bij de losse vondsten te vermelden.

SCRAMASAX

De scramasax XVIII.1 lag rechts van het lichaam, ongeveer ter hoogte van het bekken; de richting van het wapen is echter niet gekend. De bewaarde lengte bedraagt 33,5 cm; de kling, 23,6 cm lang en slechts 2,8 cm breed, versmalt geleidelijk naar de punt toe; de rug is tamelijk rechtlijnig, terwijl de snede naar de punt toe gebogen is. Al deze kenmerken laten toe dit korte zwaard bij de groep der „Schmalsaxe" in te delen; door de scherpe scheiding tussen handgreep en kling behoort het tot Böhner's type A2. Deze vorm treft men in de streek van Trier bijna uitsluitend aan in de graven der periode 525-600, doch komt in andere gebieden reeds vroeger voor; enkele exemplaren, die samen met materiaal uit de 7^e eeuw gevonden werden, dateert Böhner rond de eeuwwisseling ¹⁵.

De bronzen niet XXV.5 behoort tot de versiering van de schede van een scramasax. Het blijft een open vraag of deze niet als los voorwerp in het graf gelegd werd, ofwel of de scramasax door plundering uit de grafinhoud ver-

¹⁴ F. RADEMACHER, *Fränkische Gläser*, 301-307, pl. 56.2; K. BÖHNER, *Trier*, 227, pl. 65.1 (type B); D. B. HARDEN, *Glass Vessels*, 142, pl. XVIII, m.n.o. (type X).

¹⁵ K. BÖHNER, *Trier*, 136-138, pl. 25.6-8.

Het graf 1951/10 van Rosmeer, uit de eerste helft van de 7^e eeuw, bevat eveneens een „Schmalsax" van dit type : H. ROOSSENS-M. VANDERHOEVEN, *Rosmeer*, 7-9, fig. 4.5. Andere voorbeelden zoals Thalmässing, graf 1 (H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 85, pl. 57.E2) en Bülach, graf 259 (J. WERNER, *Bülach*, pl. 35.3) wijzen op een voortleven van deze vorm in de eerste helft van de 7^e eeuw.

dwenen is. Onze niet behoort met zijn parelrand tot de eenvoudige exemplaren ¹⁶.

LANSPUNTEN

De drie lansen waren rechts van het lichaam neergelegd, met de punt aan het voeteneinde; de lanspunt XIV.9 lag vermoedelijk buiten de kist, de lanspunt XXV.4 in de kist en de lanspunt XXVIII.8 buiten de kist.

Het exemplaar XIV.9 heeft een langwerpig ovaal blad en een gespleten huls; het behoort tot Böhner's type A4, dat men in de streek van Trier slechts in graven van de periode 525-600 aantreft ¹⁷. Ons stuk moet echter door zijn context in de 7^e eeuw geplaatst worden.

De slechte bewaringstoestand van het blad laat niet toe het juiste type van de lanspunt XXV.4 te bepalen; de gesloten huls wijst op een datering in de 7^e eeuw ¹⁸.

De lange lanspunt XXVIII.8 (bewaarde lengte 44,8 cm) schijnt een variëteit te zijn van Böhner's type B1 met langwerpig ovaal blad ¹⁹; de vorm van het blad, met tamelijk scherpe verbreding aan de hals en grootste breedte van het blad dicht bij de punt, kan door het type der ruitvormige lanspunten beïnvloed zijn ²⁰. Dit exemplaar dateert eveneens uit de 7^e eeuw.

PIJLPUNTEN

Voor de vier pijlpunten is de juiste ligging in het graf niet gekend. Pijlpunten met een ovaal blad en gespleten huls (losse vondst nr 3) behoren tot het type Böhner A, dat over de gehele periode 450-700 verspreid is. Exemplaren met ovaal blad en gesloten huls (XVIII.2), van het type Böhner B, komen slechts in de periode 525-700 voor. De pijlpunten met ruitvormig blad en gespleten huls (XXXI.4-5), van het type Böhner D, zijn tot de 7^e eeuw begrensd ²¹.

UMBO'S

Slechts in drie der zeven wapengraven werden resten van een schild gevonden. Bij gebrek aan nauwkeurige vaststellingen kan niet gezegd worden of ze in de kist of op het deksel neergelegd werden. Ook over de grootte en de vorm der schilden kan weinig of niets verklaard worden. Zij waren vermoedelijk in

¹⁶ K. BÖHNER, *Trier*, 140-141, fig. 7, pl. 26.8-23; H. C. VAN BOSTRAETEN, *Lutlommel*, 20-23, fig. 3.15.

¹⁷ K. BÖHNER, *Trier*, 148-150, pl. 28.4.

¹⁸ *Ibid.*, 151-158.

¹⁹ *Ibid.*, 152-153, pl. 29.1-4.

²⁰ Een gelijkaardige lanspunt te Ebermergen: M. FRANKEN, *Iller und Lech*, 22-23, pl. 26.10.

²¹ K. BÖHNER, *Trier*, 163, pl. 29.7-8 (type A), 9 (type B) en 11 (type D).

hout vervaardigd, met een centrale ijzeren handgreep die aan de buitenzijde door een ijzeren umbo bedekt was. De lengte der nieten aan de handgreep IX.1 laat toe de dikte van het schildhout op ongeveer 1 cm te bepalen.

Van het eerste schild (IX.1) bleven alleen de handgreep en enkele ijzerfragmenten bewaard, daar dit graf vermoedelijk geplunderd werd. De enkele nieten en ijzerfragmenten kunnen van de umbo of het schildbeslag afkomstig zijn.

In graf XV.5 bleef alleen de umbo bewaard; met zijn vlakke rand, schuine kraag en ronde welving kan het stuk ingedeeld worden bij de umbo's van het type Böhner C, dat in de 7^e eeuw thuishoort ²². Voor F. Stein is deze vorm typisch voor het tweede en laatste derde van de 7^e eeuw ²³.

De umbo XXV.3 heeft een schuine rand, schuine kraag en een tamelijk hoge en licht overkragende welving. Dit type wordt door Böhner voor het gebied van Trier in de 7^e eeuw gedateerd (type D) ²⁴. Gelijkaardige exemplaren uit goed dateerbare grafcomplexen te Wenigumstadt ²⁵, Wettelsheim en Gnotzheim ²⁶, Marktoberdorf ²⁷, Niederstotzingen ²⁸, Mindelheim ²⁹ en Göggingen ³⁰ laten toe de datering van dit type tot het tweede en laatste derde van de 7^e eeuw te preciseren. Door de bredere rand en hogere kraag onderscheidt dit type zich van de latere umbo's van het type Walsum, die reeds tot de 8^e eeuw behoren ³¹.

RUITERUITRUSTING

De spoor uit het wapengraf XXVIII.9 is het enige stuk van een ruitrusrusting uit het grafveld van Borsbeek; zij werd aan de linkervoet gevonden. De zeer slechte bewaringstoestand laat niet toe het type en de chronologie van dit stuk te bepalen.

3. Sieraden

KRALEN (fig. 39-41)

Kralen komen als typisch vrouwelijke sieraden voor in zestien graven : III,

²² *Ibid.*, 177-178, pl. 34.4-5; R. PIRLING, *Krefeld*, 191-192, pl. 71.9a.b en 75.3a.b; P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 31, pl. 12, 29-33.

²³ F. STEIN, *Göggingen*, 81, graf 168, fig. 9.20.

²⁴ K. BÖHNER, *Trier*, 178, pl. 34.6.

²⁵ R. KOCH, *Main-Tauber*, 63, pl. 20.9 en 22.20.

²⁶ H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 95, pl. 31. C7 en 40. 29.

²⁷ R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, 35-37, pl. 7.5, 37.A6, 39.A4, 52.8, 56.8 en 59.4.

²⁸ P. PAULSEN, *Niederstotzingen*, 123-125, pl. 20.1.

²⁹ J. WERNER, *Mindelheim*, 89 (type III).

³⁰ F. STEIN, *Göggingen*, 81, fig. 6.26 en 9.5.

³¹ F. STEIN, *Adelsgräber*, 21-22.

XIV, XX-XXIV, XXVI, XXVII, XXIX, XXX, XXXII-XXXV en XLIII, samen 217 stuks. Het aantal per graf varieert van enkele tot 47 exemplaren (graf XXX) en staat niet steeds in verhouding tot de rijkdom der overige grafgriffen. Voor zover hun ligging in het graf gekend is, behoren de meeste tot halssnoeren; zeven kralen uit het graf XXIII blijken echter afkomstig te zijn van een armsnoer, terwijl de drie kralen uit het graf XXVI bij de bronzen sierschijf gevonden werden. Het grootste deel der kralen is uit glas vervaardigd (86,2 %), de overige uit amber (11,6 %) en amethyst (2,2 %).

De 25 amberkralen zijn slechts door enkele exemplaren vertegenwoordigd in de graven XX, XXII, XXVII, XXX en XXXIII, door 11 exemplaren in graf XXIX; ze zijn over het algemeen tamelijk klein en onregelmatig van vorm (fig. 39, 1-6).

De 197 glazen kralen kan men in vier groepen indelen : in doorschijnend en ondoorschijnend glas, telkens met en zonder versiering.

Meloenvormige geribde kralen, die tot in de Romeinse tijd terugklimmen, zijn slechts door twee exemplaren vertegenwoordigd (fig. 39, 7).

De groep der doorschijnende kralen zonder versiering bevat 14 stuks; ze zijn ringvormig, met uitzondering van een druppel- en een amandelvormige (fig. 39, 8-12); de kleurschakeringen gaan van blauw, blauwgroen, tot groen, groenachtig en groengeel.

Vier ringvormige kralen in kleurloos en groenachtig doorschijnend glas zijn versierd met gele aders en golvende lijnen, een amandelvormige kraal in violetachtig glas met een zwarte spiraaldraad (fig. 39, 13-15).

De meerderheid der kralen is uit ondoorschijnend glas vervaardigd, zonder versiering : 147 stuks (fig. 39, 17-33); de vormen zijn weinig gevarieerd : hoofdzakelijk ringvormig, kortcilindrisch tot tonvormig, amandelvormig, twee-, drie-, vierledige en spiraalvormige rijkskralen, in mindere mate biconisch; lang-cilindrische, druppelvormige en prismatische kralen zijn weinig talrijk. Als kleuren heeft men voornamelijk verschillende schakeringen van groen, geel, bruin en bruinrood, blauw en grijs; oker, wit, beige en geelzwart komen weinig voor.

In verhouding tot de onversierde kralen in ondoorschijnend glas is het aantal met versiering gering: 19 stuks (fig. 39, 34-43); zij komen slechts met een tot drie exemplaren voor in tien snoeren : twee cilindervormig, zwart met witte en rode spiraaldraad en blauw met witte spiraaldraad; twee ringvormig en een cilindrisch, bruin met witte vlechtband; ringvormig, kortcilindrisch tot tonvormig, drieledig en vijf balkvormig, bruin met gele vlekken; een ringvormig, blauw met gele vlekken; twee ringvormig in zwart glas met gele en groene versiering; kubisch met afgeslepen hoeken, groen met zwarte, witte en rode puntkringen; cilindervormig, geel met rode en grijze streken.

Amethistkralen treft men aan in twee rijke graven : twee exemplaren in het

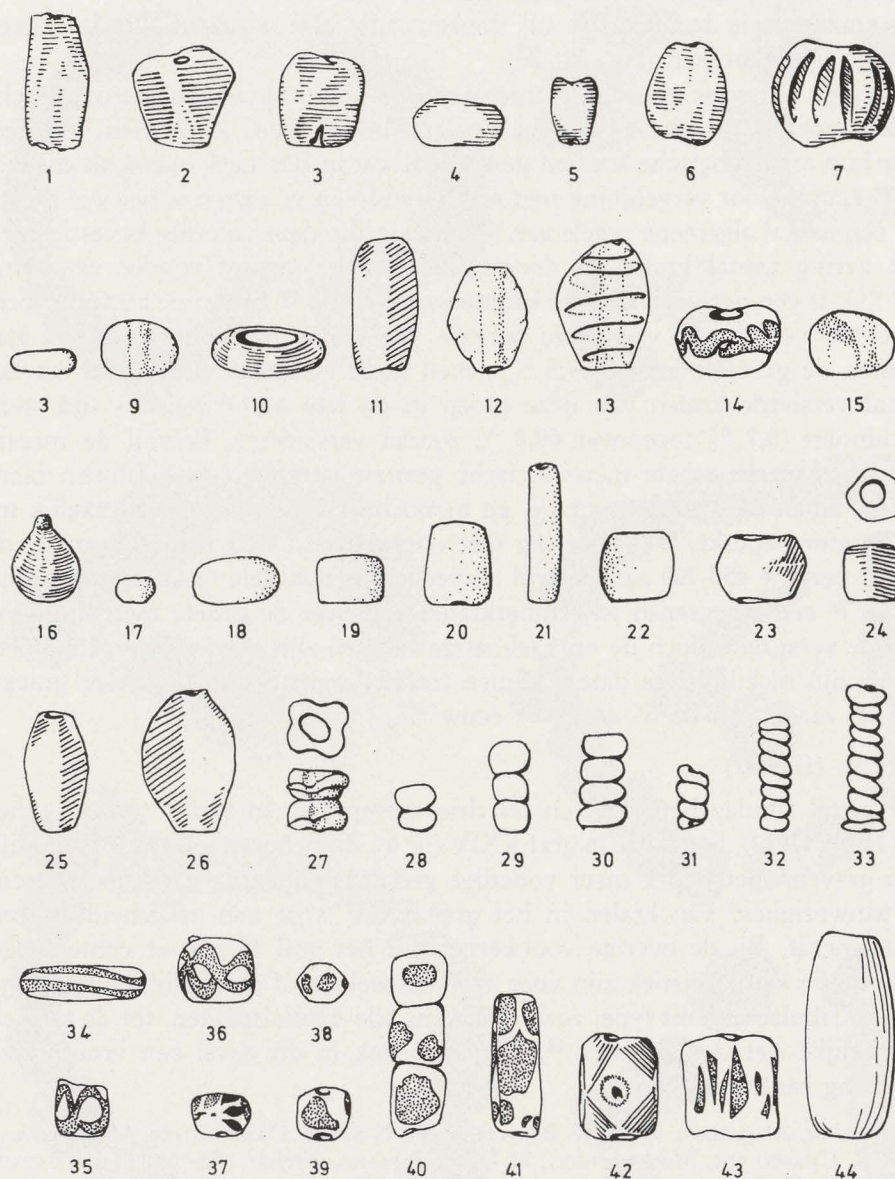

FIG. 39. — De kralen : overzicht der vormen en versieringen.
 — Les perles : tableau des formes et décors.
 Schaal — Echelle : 1/1.

graf XXVII en drie in het graf XXX. Zij zijn amandelvormig, van groot formaat en zeer zorgvuldig geslepen (fig. 39, 44).

Een traanvormig hangertje is uit donkerblauw glas vervaardigd; de ijzeren hanglus is afgebroken (fig. 39, 16).

Bij gebrek aan een grondige vergelijkende studie kunnen de merovingische kralen moeilijk als chronologische criteria dienst doen; zij worden het best door hun archeologische context gedateerd, wat in Borsbeek overeenkomt met de 7^e eeuw. Door vergelijking met andere gesloten vondsten is het wel mogelijk een aantal algemene regels aan te stippen, die deze datering bevestigen ³². Het gering aantal kralen in doorschijnend glas, met of zonder versiering (8,7 %), is een der voornaamste kenmerken voor de 7^e eeuw; de amandelvorm is echter wel typisch voor deze periode. De kralen in ondoorschijnend glas vormen de grootste groep (77,5 %); men heeft eveneens vastgesteld dat het aantal versierde kralen van deze groep in de late merovingische tijd sterk vermindert (8,7 % tegenover 68,8 % zonder versiering). Terwijl de meeste vormen over de gehele merovingische periode verspreid zijn, blijven biconische, amandel- en balkvormige, en monochrome rijkrallen hoofdzakelijk tot de 7^e eeuw beperkt. De versiering met vlechtbanden treft men gedurende de gehele periode 450-700 aan, terwijl de versiering met gele vlekken uitsluitend tot de 7^e eeuw begrensd is. Amberkralen zijn over de gehele merovingische periode verspreid, doch de onregelmatige vormen zijn eerder laat. Amethistkralen zijn moeilijker te dateren; men treft ze meestal aan in rijkere graven van het einde van de 6^e en de 7^e eeuw ³³.

FIBULAE (fig. 42)

Het aantal fibulae beperkt zich tot drie exemplaren in brons: twee in het graf II (nr 11-12), het derde in graf XXIV (nr 4). Zij behoren telkens tot tamelijk rijke graven, met onder meer volledige gedamasquineerde gordelgarnituren. De aanwezigheid van kralen in het graf XXIV wijst met zekerheid op een vrouwengraf. Bij de overige voorwerpen uit het graf II zijn er echter geen stukken die karakteristiek zijn voor een vrouwelijke of mannelijke uitrusting; daar de fibulae van dit type, zoals trouwens alle mantelspelden, tot de typisch vrouwelijke sieraden behoren ³⁴, mag men ook in dit geval een vrouwelijke bijzetting aannemen.

³² W. VEECK, *Alamannen*, 51-52; K. BÖHNER, *Trier*, 71-82; H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 64-67; R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, 71-73; R. PIRLING, *Krefeld*, 155-160; P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 46-49.

³³ Zoals bevoorbeeld te Arlon, graf XV en XIX: H. ROOSENS en J. ALENUS-LECERF, *Arlon*, 109.

³⁴ K. BÖHNER, *Trier*, 90; R. KOCH, *Main-Tauber*, 34-35; P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 36. De uitzonderingen zijn zeer zeldzaam: exemplaren uit mannengraven heeft men te Belvaux: M. E. MARIEN, *Les vestiges archéologiques de la région de Lesse-et-Lomme*, 66, fig. 48a, en te Lommersum, graf 23: C. MÜLLER, *Das fränkische Reihengräberfeld von Lommersum, Kreis Euskirchen*, in *Br. Jb.*, 160, 1960, 239, fig. 11.4.

FIG. 40. — De kralen. — Les perles : XIV.10 (1), XX.3 (2), XXI (3), XXII (4), XXIII.2 (5)
XXIV.5 (6), XXVI.5 (7), XXVII.36 (8) en XXIX.3 (9).
Schaal — Echelle : 1/1.

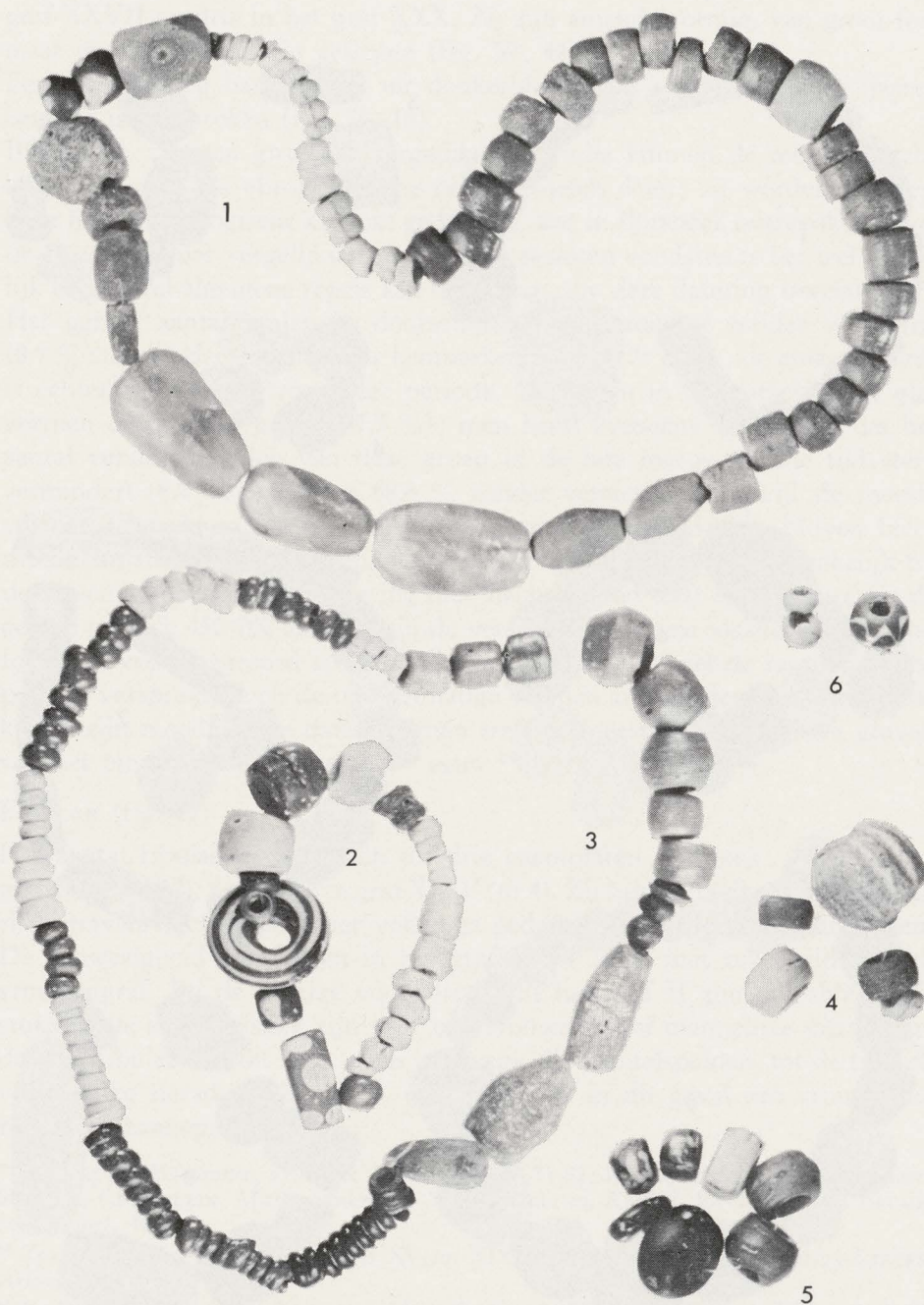

FIG. 41. — De kralen. — Les perles : XXX.7 (1), XXXII.3 (2), XXXIII.2 (3), XXXIV.3 (4)
 XXXV (5) en XLIII.2 (6).
 Schaal — Echelle : 1/1.

Onze drie exemplaren behoren tot het type der gelijkarmige fibulae : de twee gelijke steunplaten zijn verbonden door een korte beugel met hoekige doorsnede; de schildvormige platen zijn halfronde, met afgeronde inkepingen aan de basis van de beugel; bij de exemplaren uit graf II zijn de halfronde platen tweelobbig. Het vasthechtingsdispositief is volledig bewaard bij de twee fibulae uit graf II, gedeeltelijk bij het stuk uit graf XXIV. Voor de meeste gelijkarmige fibulae in België zijn de vondstomstandigheden niet gekend; zij komen voornamelijk voor in de provincies Namen³⁵ en Henegouwen³⁶. Dit type van mantelspelden is voornamelijk verspreid in Frankrijk, België en het Rijngebied; daarbuiten treft men het zelden aan, behalve bij de Langobarden in Noord-Italië, waar deze fibulae uitsluitend in mannengraven gevonden werden³⁷. Algemeen wordt een datering in de 7^e en de 8^e eeuw aanvaard³⁸. Voor A. Roes³⁹, E. Salin⁴⁰ en F. Stein⁴¹ verschijnt dit fibulatype pas in de tweede helft of op het einde van de 7^e eeuw en blijft in gebruik tot in de 9e eeuw⁴².

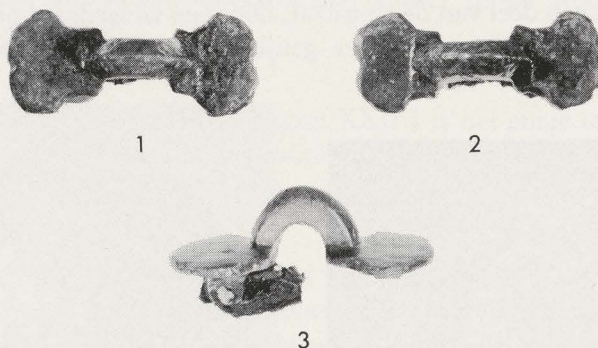

FIG. 42. — De gelijkarmige fibulae : II.11-12 (1-2) en XXIV.4 (3).

— Les fibules symétriques.

Schaal — Echelle : 2/3.

³⁵ In de grafvelden van Jamiolle, Lessive, Resteigne, Saint-Gérard, Wancennes, enz. : Archeologisch Museum te Namen; niet gepubliceerd.

³⁶ Haine-Saint-Paul : Museum Mariemont; Labuissière : D. A. VAN BASTELAER, *Le cimetière franc de La Buissière*, Brussel, 1890, 13, pl. 4. Het Museum te Mons bezit drie gelijkarmige fibulae van onbekende afkomst.

³⁷ S. FUCHS-J. WERNER, *Die Langobardischen Fibeln aus Italien*, Berlijn, 1950, 39-43, pl. 48.

³⁸ O.c., 63; K. BÖHNER, *Trier*, 91, type B2, pl. 12, 3; B. SCHMIDT, *Mitteldeutschland*, 131; P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 36.

³⁹ A. ROES, *Les trouvailles de Dombourg*, in *Berichten R.O.B.*, V, 1954, 66.

⁴⁰ E. SALIN, *Civilisation*, II, 229-230, fig. 146.

⁴¹ F. STEIN, *Adelsgräber*, 73; dit wordt bevestigd door de aanwezigheid van gelijkarmige fibulae in de door munten gedateerde vrouwengraven van Bermersheim (*terminus post quem* : 660; Cfr. G. BEHRENS, *Bermersheim*, 267-270, fig. 1.4) en Hemer (3^e of begin laatste kwartaal van de 7^e eeuw; Cfr. *Germania*, 37, 1959, 303-306, fig. 1.1).

⁴² Bevoorbeeld het exemplaar uit de schat te Muisen (einde 9^e eeuw) : A. DE LOË, *Belgique ancienne*, 149, fig. 121.

De fibulae uit de verzameling Diergardt, die het meest met onze exemplaren overeenkomen (französische Form), worden door J. Werner rond 700 gedateerd ⁴³.

Wij mogen aannemen dat de gelijkarmige fibulae met halfronde steunplaten, die meestal veel kleiner zijn dan deze uit de 8e eeuw, in de tweede helft of het einde van de 7e eeuw te dateren zijn.

RING (fig. 43)

Bij de vrouwelijke sieraden uit het grafveld van Borsbeek is slechts één ring te vermelden : het is het prachtige exemplaar uit zilver en electrum in het rijke muntengraf XXVII.4. Een blauwe edelsteen (waarschijnlijk Nicolo), met uitgesneden jager(?)figuur, is in een ovaal kastje gezet en door één fijne en één grovere parelrand omringd. De ringstaaf is op tamelijk grove wijze aan het kastje gesoldeerd; de aanzet is aan beide zijden bedekt door drie kogeltjes die, samen met een deel van de ringstaaf, door een zilverdraad omwonden zijn. Dit stuk vertoont een opmerkelijke gelijkenis met een gouden ring uit het

FIG. 43. — De vingerring XXVII.4. — La bague XXVII.4.
Schaal — Echelle : 2/1.

graf 10 te Lahr-Burgheim, uit het einde van de 7^e of het begin van de 8^e eeuw ⁴⁴ : hier is een ambersteen in het ovale kastje gezet en door een getorseerde draad omringd; de aanzet van de gedraaide ringstaaf aan het kastje is eveneens aan

⁴³ J. WERNER, *Sammlung Diergardt*, 51-52, pl. 47.294.

⁴⁴ F. STEIN, *Adelsgräber*, 276, fig. 42.3; vermeldt een gelijkaardige ring uit Eschenz, Kt. Thurgau.

beide zijden door drie kogeltjes bedekt, die samen met een deel van de ringstaaf door een fijne draad omwonden zijn.

De aanwezigheid van de drie kogeltjes aan de aanzet van de ringstaaf aan het kistje of de sierplaat is een typisch kenmerk voor de ringen uit brons zowel als uit edelmetaal in de 7^e eeuw ⁴⁵. In België kan de gouden ring van Marilles vermeld worden ⁴⁶. Enkele van deze ringen kunnen goed gedateerd worden door de munt die op de sierplaat gesoldeerd is : Bermersheim (*terminus post quem* : 660) ⁴⁷, Alzey (munt van c. 610-641) ⁴⁸ Cobern graf II (602-610) ⁴⁹, Hintschingen graf 14 (565-578) ⁵⁰, Pfahlheim graf 4 (c. 613/614-630 of later) ⁵¹ en Wonsheim (c. 613/614-630 of later) ⁵². Andere voorbeelden heeft men te Minden graf 1, Ehrang graf 60, Halsdorf graf 1 en Trier Inv. 31.323 ⁵³, te Jünkersdorf graf 174 ⁵⁴ en Hailfingen graf 34 en 39 ⁵⁵, allen uit de 7^e eeuw ⁵⁶. Zowel de uitgesneden steen als de vorm van het kastje, met zijn dubbele parelrand ⁵⁷, kunnen tot in de Romeinse tijd opklimmen. De graveertechniek lijkt eerder laat, terwijl het ikonografisch motief in de Romeinse glyptiek eerder zeldzaam is ^{57 bis}.

HALSBAND

De ijzeren halsband uit het vrouwengraf XXII.1 is het enige exemplaar in dit grafveld. Het stuk is zeer slecht bewaard, doch men kan nog duidelijk herkennen dat beide uiteinden lusvormig in elkaar grijpen.

SIERSCHIJF (fig. 44)

Bronzen sierschijven behoren eveneens tot de typisch vrouwelijke uitrusting. Te Borsbeek werd slechts één exemplaar gevonden in het graf XXVI.1, dat vermoedelijk niet volledig onderzocht werd. Het is een ronde sierschijf met centrale umbo, versierd met een centraal cirkeltje en radiale lijnen. De open-gewerkte schijf vertoont acht min of meer driehoekige openingen; de ver-

⁴⁵ *Ibid.*, 68; H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 61.

⁴⁶ A. DE LOË, *Belgique ancienne*, 49, fig. 28.

⁴⁷ G. BEHRENS, *Bermersheim*, 267-270, afb. 1.2; Cfr. F. STEIN, *Adelsgräber*, 64, nota 275.

⁴⁸ J. WERNER, *Grabfunde*, 118, pl. III.79.

⁴⁹ *Ibid.*, 103, pl. 35.A1.

⁵⁰ *Ibid.*, 101, pl. II.60.

⁵¹ *Ibid.*, 100-101.

⁵² *Ibid.*, 102, pl. III.76.

⁵³ K. BÖHNER, *Trier*, 120-123, pl. 22.11, 22, 27, 28.

⁵⁴ P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 44, pl. 11.174.3.

⁵⁵ H. STOLL, *Hailfingen*, 18-19, pl. 13.2 en 21.11.

⁵⁶ Niet dateerbare voorbeelden bij W. VEECK, *Alamannen*, pl. J.7.9.10.13, G.10 en 28.B.6.

⁵⁷ C. BECKMANN, *Metallfingerringe*, 35, type 17a, fig. 7.

^{57 bis} Een gelijkaardig motief bij G. SENA-CHIESA, *Gemme del Museo Nazionale di Aquileia*, 1966, n° 837.

Wij danken de heer R. BRULET voor deze inlichting.

bindingsvlakken en de rand dragen een ingegrifte versiering : afwisselend gepunte cirkels en schuine of kepervormige streepfriezen, en een schuine streepfries op de rand. De keerzijde is vlak. De afgebroken hangring werd door twee gaatjes in de rand vervangen. Het is niet onmogelijk dat de ijzeren ring uit hetzelfde graf (nr 2) tot de omraming van deze sierschijf behoorde. De vorm en de versiering van dit stuk kunnen vergeleken worden met bronzen

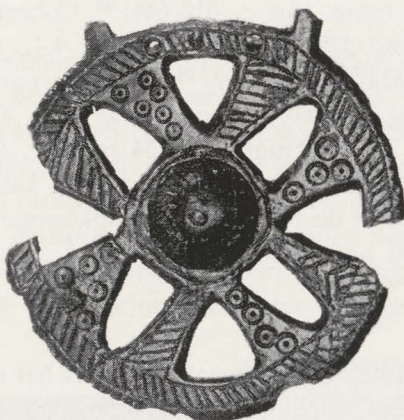

FIG. 44. — De bronzen sierschijf XXVI.1.
— La rouelle en bronze XXVI.1.
Schaal — Echelle : 1/1.

sierschijven uit het museum St. Germain-en-Laye ⁵⁸, Lizy ^{58 bis}, Compiègne ⁵⁹ en Luxemburg ^{59 bis}. De centrale umbo zowel als de relatief kleine diameter van de schijf zijn typisch westfrankisch; ook de hangringen zijn praktisch uitsluitend in het westfrankische gebied verspreid. De vorm der enkele kralen uit hetzelfde graf wijst op een datering in de 7e eeuw, wat door de versieringswijze en de uitvoering van de sierschijf kan bevestigd worden ^{59 ter}.

⁵⁸ Inv. 15287 : F. MOREAU, *Album Caranda*, St. Quentin, 1877-95, pl. 26.3.

^{58 bis} E. FLEURY, *Antiquités et Monuments du Département de l'Aisne*, 2, 1878, fig. 261.

⁵⁹ Museum St. Germain-en-Laye, Inv. 15287.

^{59 bis} Trier, Rhein. Landesmuseum, Inv. E.V. 40.3541; *Frühchristliche Zeugnisse im Einzugsgebiet von Rhein und Mosel*, Trier, 1965, 109, n° 92.

^{59 ter} Voor deze inlichtingen wensen wij Mevrouw Dr. D. RENNER, Akademie der Wissenschaften und der Literatur te Mainz, onze meest oprechte dank te betuigen.

4. Gespen en Riembeslagen

BRONZEN GESPEN EN RIEMBESLAGEN

De bronzen gesp uit graf II, nr 9 (fig. 45.1) is wel een uitzonderlijk stuk : de vaste beslagplaat is volledig opengewerkt tot drie „pelta”-motieven en is verder met drie gepunte cirkels versierd ; de beugel is ovaal en de ijzeren tong zeer eenvoudig. Vergelijkingsstukken voor deze gesp zijn zeer zeldzaam. In België kunnen wij slechts een opengewerkte beslagplaat vermelden uit graf 15 te Sint-Gillis-Dendermonde ⁶⁰ ; de vorm van de urne dateert het graf aldaar uit de 7^e eeuw. Een gesp met opengewerkte beslagplaat uit graf 18 te Sommerda is misschien zelfs in de late 7^e eeuw te plaatsen ⁶¹ ; de opengewerkte versiering bestaat hier uit twee „pelta”-motieven en een cirkel. Een gelijkaardig stuk uit het zuidelijk grafveld te Krefeld-Gellep is een losse vondst en kan niet nader gedateerd worden ⁶². Ons exemplaar vertoont eveneens een opmerkelijke gelijkenis met een gesp uit Pécs-Gyárváros (Hongarije) ⁶³. De ligging van deze gesp aan het rechter dijbeen geeft weinig zekerheid omtrent zijn bestemming ; de nabijheid van de silex en het mes zou kunnen wijzen op de aanwezigheid van een riempje, waaraan een beurs (?) en het mes opgehangen werden.

Ondanks het feit dat hun ligging in het graf niet gekend is, toch behoren de twee kleine gespjes uit graf XXVII, nr 5 en 6 (fig. 45.3-4) vermoedelijk tot de schoengarnituur. Ook de aanwezige lederresten bij het nr 6 wijzen in die richting : het vel leder, waaraan de gesp met twee nietstaafjes bevestigd is, behoort waarschijnlijk tot de schoen, terwijl een deel van het riempje nog door de beugel steekt. Beide gespen zijn volledig gelijkvormig : de vaste beslagplaat heeft geprofileerde randen en eindigt in zwaluwstaartvorm ; de beugel is ovaal en de tong zeer eenvoudig. Dergelijke gespen komen weinig talrijk voor met een vaste beslagplaat. Wij kunnen ze indelen bij het type D3 van Böhner ⁶⁴, dat in het gebied van Trier in de 7^e eeuw schijnt thuis te horen ; een nauwkeurige datering binnen de periode 525-700 is echter onmogelijk ⁶⁵. Deze gespjes kunnen wij het best vergelijken met een exemplaar met zwaluwstaartvormig einde uit het graf 83 te Sontheim an der Brenz, dat in de 2^e helft van de 7^e eeuw gedateerd wordt ⁶⁶.

⁶⁰ A. VAN DOORSELAER, *Sint-Gillis-Dendermonde*, 46-47 en 92, fig. 14c.

⁶¹ B. SCHMIDT, *Mitteldeutschland*, 46, pl. 84 A.c.

⁶² R. PIRLING, *Krefeld-Gellep*, II, 14, pl. 7.13.

⁶³ N. FETTICH, *Archäologische Studien zur Geschichte der späthünnschen Metallkunst*, 173, pl. XLV.5.

⁶⁴ K. BÖHNER, *Trier*, 192, pl. 43.11-12.

⁶⁵ W. VEECK, *Alamannen*, 65, pl. 51A. 1-5 ; C. NEUFFER-MÜLLER, *Sontheim*, 32.

⁶⁶ O.c., 32, pl. 83C.4.

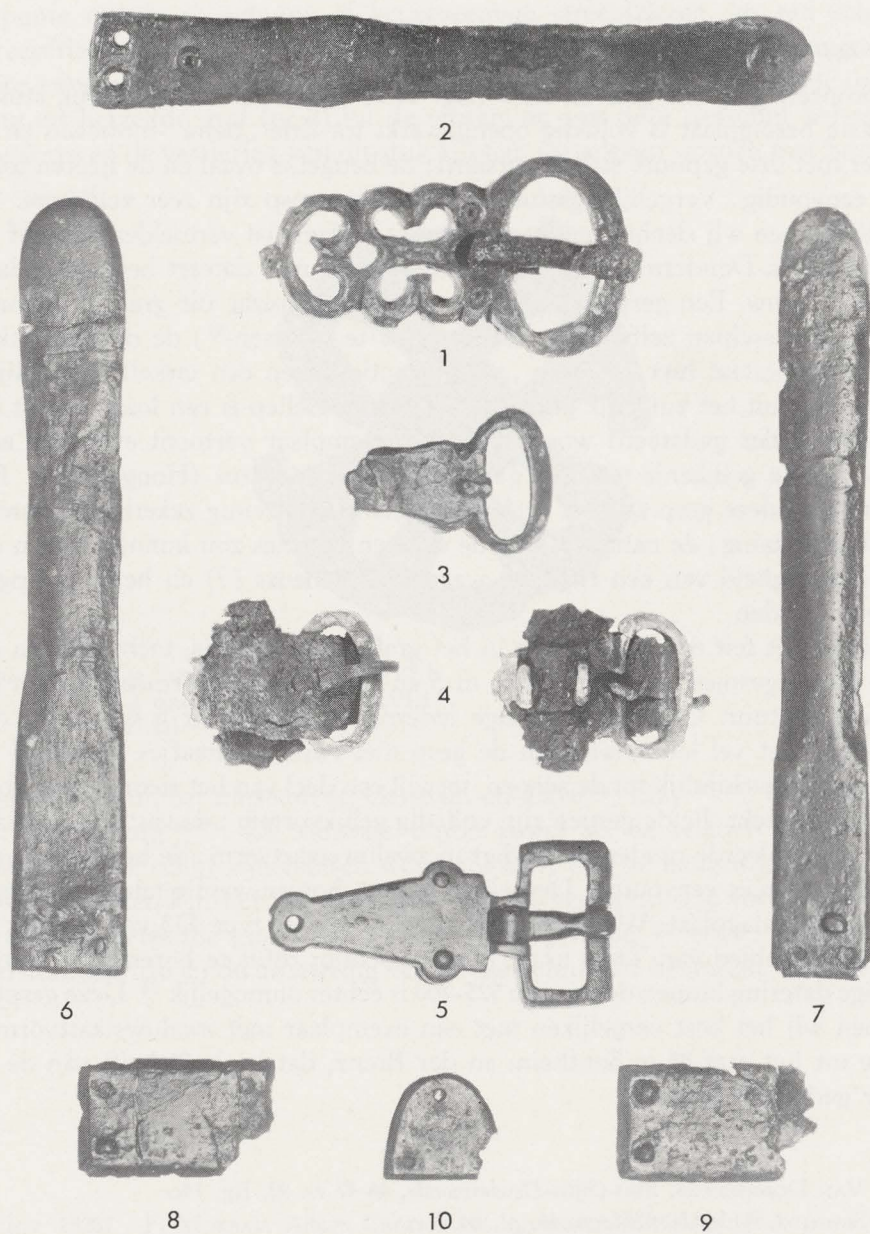

FIG. 45. — De bronzen gespen en riemtongen. — Les boucles et accessoires en bronze : II.9-10 (1-2), XXVII.5-23 (3-4, 6-10) en XXVIII.6 (5).
Schaal — Echelle : 1/1.

De bronzen gesp uit graf XXVIII, nr 6 (fig. 45.5) heeft eveneens een vaste beslagplaat, ditmaal met een rechthoekige beugel en een eenvoudige platte tong; de beslagplaat is driehoekig, met halfronde uitsteeksels aan de drie niet-koppen. Ook deze gespvorm komt tamelijk zelden voor met een vaste beslagplaat. In België kunnen wij exemplaren met ovale of rechthoekige beugel vermelden te Arlon, graf VII ⁶⁷, te Hollogne-aux-Pierres, graf XIII ⁶⁸ en te Lutlommel ⁶⁹. Ze behoren tot het type D2 van Böhner en dateren uit de periode 525-700 ⁷⁰.

De langwerpige bronzen riemtong uit graf II, nr 10 (fig. 45.2), hoort vermoedelijk bij de gesp met opengewerkte beslagplaat; zij is met drie puntkringen versierd.

De zes bronzen riemtongen uit graf XXVII, nr 7 tot 12 (fig. 45.6-7), zijn niet versierd; de randen zijn over twee derden van de lengte schuin geslepen. De aanwezigheid van zes rechthoekige, bronzen beslagplaatjes in hetzelfde graf, nr 13 tot 18 (fig. 45.8-9) kan erop wijzen dat deze samen met de riemtongen behoorden tot de garnituur van kleine kuitriemen. De betekenis van de vijf halfronde beslagplaatjes, nr 19 tot 23 (fig. 45.10) die tot hetzelfde riembeslag schijnen te behoren, is onduidelijk. Vermits de juiste ligging van deze voorwerpen in het graf niet gekend is, blijft deze interpretatie onzeker; daardoor kunnen wij evenmin een verklaring geven voor het aantal riemtongen en beslagplaatjes in dit graf. Voorbeelden van een dergelijke „Wadenbinden-garnitur”, die steeds tot de inhoud van vrouwengraven behoort, treffen we onder meer aan te Mindelheim ⁷¹, te Hailfingen ⁷², te Impfingen ⁷³ en te Marktoberdorf ⁷⁴. De riemtongen met een lengte van 8 tot 10 cm, zoals onze exemplaren, behoren hoofdzakelijk tot de 2^e helft van de 7^e eeuw ⁷⁵. Over het algemeen wordt trouwens aangenomen, dat lange riemtongen vanaf de 2^e helft of het einde van de 7^e eeuw voorkomen en in de 8^e eeuw nog algemeen gebruikt zijn ⁷⁶. De exemplaren uit de 8^e eeuw zijn echter meestal langer en

⁶⁷ H. ROOSENS en J. ALENUS-LECERF, *Arlon*, 40-41, fig. 22.3-4.

⁶⁸ J. ALENUS-LECERF en M. DRADON, *Hollogne*, 40, fig. 19.6.

⁶⁹ H. VAN BOSTRAETEN, *Lutlommel*, 37, fig. 7.36.

⁷⁰ K. BÖHNER, *Trier*, 192, pl. 43.6-8; B. SCHMIDT, *Mitteldeutschland*, 140, pl. 84B.u en 85; P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 92.

⁷¹ In de graven 6, 17, 71, 84b, 102 en 103 : J. WERNER, *Mindelheim*, 16-17, pl. 6, 20.102g-k, 25A.2-5 en B.2-4, 36E.11a-d.

⁷² In graf 32 en, in het oostelijk grafveld, graf 1b : H. STOLL, *Hailfingen*, pl. 12.13a-b en 17 en 20, 16.15-18.

⁷³ Graf 2 : R. KOCH, *Main-Tauber*, 49, pl. 54.12-15 (met andere voorbeelden).

⁷⁴ R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, 77-80, met bibliographie, pl. 66-69.

⁷⁵ O.c., 49 en 54.

⁷⁶ K. BÖHNER, *Trier*, 195, pl. 40.10; B. SCHMIDT, *Mitteldeutschland*, 140-141, pl. 84A; H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 72-73, pl. 24A.9-10, 25A.9, 29.9.

bezitten een aangepunt uiteinde⁷⁷. De kleine rechthoekige beslagplaatjes komen in het gebied van Trier eveneens voor in vrouwengraven uit de 7e eeuw⁷⁸.

Een rechthoekig plaatje in messing, met drie nietkoppen, waarvan er nog één met een zilveren parelrand omringd is, kan eveneens tot een riemtong behoord hebben (losse vondst nr 2).

ONVERSIERDE IJZEREN GESPEN

De zes ijzeren gespen zonder beslag komen zowel uit vrouwengraven (XX.2, XXXI.2 en XXXII.1) als uit mannengraven (XVIII.3-4 en XXV.2); alleen het mannengraf XVIII bevat twee exemplaren. De gespen, waarvan de ligging gekend is (XX, XXV en XXXII), werden bij het bekken gevonden en kunnen tot de gordel behoren. De beugel is steeds ovaal, behalve bij het D-vormige exemplaar uit graf XX. Deze eenvoudige gespen met ovale beugel treft men gedurende de gehele Merovingische periode aan (450-700)⁷⁹.

Een ijzeren gesp met rechthoekige, onversierde beslagplaat behoort tot de inhoud van het kindergraf VII.2. De vier nieten zijn in messing. De onvolledig bewaarde beslagplaat van de kleine gesp XXVIII.7 is rond de beugel gedraaid en door twee nieten vastgehecht. Deze stukken kan men in de 7e eeuw dateren⁸⁰.

Twee onversierde ijzeren riemtongen zijn te vermelden: een exemplaar met één nietkop uit het mannengraf XVIII.5 en een exemplaar met twee nieten uit het vrouwengraf XXVII.30. Het ijzerfragment uit het vrouwengraf XXVII.31, kan eveneens een stuk van een riemtong zijn; de drie nietkoppen zijn met een zilveren parelrand omringd. Deze zilveren parelranden zijn typisch voor de late 7^e en voornamelijk de 8^e eeuw⁸¹.

GEDAMASQUINEERDE GESPEN EN GORDELBSLAGEN⁸²

Bij de voorwerpen uit de graven van Borsbeek vormen de gedamasquineerde gespen en gordelbeslagen veruit het grootste aantal; er zijn in het totaal 41 stuks, verspreid over tien graven. Bij dit getal kunnen misschien nog de twee

⁷⁷ F. STEIN, *Adelsgräber*, 35.

⁷⁸ K. BÖHNER, *Trier*, 194, pl. 44.1k-n.

⁷⁹ K. BÖHNER, *Trier*, 204, pl. 17.1.

⁸⁰ *Ibid.*, 204, pl. 56, 6-7.

⁸¹ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbesläge*, 111, fig. 20; F. STEIN, *Adelsgräber*, 40.

⁸² De fotografische afbeeldingen der gedamasquineerde voorwerpen vertonen over het algemeen minder details dan de tekeningen, daar sommige versieringselementen bij de behandeling verloren gingen. Om een zo volledig mogelijke voorstelling van de versiering te bekomen, werden de tekeningen aangevuld aan de hand der radiografien vóór behandeling.

beslagplaatjes en de riemtong uit het brandgraf XVI toegevoegd worden, die geen versiering meer dragen. Tevens dient aangestipt te worden, dat niet alle gordelgarnituren volledig teruggevonden werden; dit is ofwel te wijten aan een plundering der graven in de oudheid, ofwel aan het onvolledige onderzoek van sommige graven.

De gedamasquineerde gordelgarnituren treft men zowel in vrouwen- als mannengraven aan. Zij verdelen zich als volgt :

in vrouwengraven :

graf II : één gordel met gespbeslag, tegen- en rugplaat.

één gordel met gespbeslag, drie beslagplaatjes en riemtong.

graf XXIV : één gordel met gespbeslag, tegen- en rugplaat.

graf XXVII : onvolledige garnituur : vier beslagplaatjes en één riemtong.

graf XXX : één gordel met gespbeslag, tegen- en rugplaat, en riemtong.

graf XXXIV : één gordel met gespbeslag.

in mannengraven :

graf XV : één gordel met gespbeslag en drie beslagplaatjes.

graf XXVIII : één gordel met gespbeslag (fragment), tegen- en rugplaat, en één beslagplaatje; de riemtong, losse vondst nr 1, kan tot deze garnituur behoren.

graf XXXI : één gordel met gespbeslag.

onbepaald :

graf VI : onvolledige garnituur : drie beslagplaatjes.

Het *graf XIV*, met zowel mannelijke als vrouwelijke voorwerpen, bevat elementen van twee gordels : twee gespbeslagen, twee rechthoekige en twee driehoekige beslagplaatjes, en één riemtong.

Bij uitzondering van het gespbeslag uit *graf XXIV*, dat uitsluitend met inlegwerk schijnt versierd te zijn, heeft men steeds een vlakbekleding in zilver samen met inlegwerk in zilver en messing. De vlakbekleding werd bekomen door het beleggen met zilvertaak, die nadien plat gehamerd werd; men onderscheidt de technieken IV (op ingegrifte rooster) en V (op ingekerfde punten)⁸³. Over het algemeen zijn de hoofdlijnen van de versiering in zilver uitgevoerd, de vulmotieven in messing.

Het rijke *graf II* bevat twee gordelgarnituren. Het eerste bestaat uit een gespbeslag, een tegenplaat en een rugplaat (fig. 6.1-3 en 46); te oordelen naar de ligging van de verschillende bestanddelen, schijnt deze gordel los in het graf

⁸³ B. TRENTSEAU, *Techniques*, 36-43.

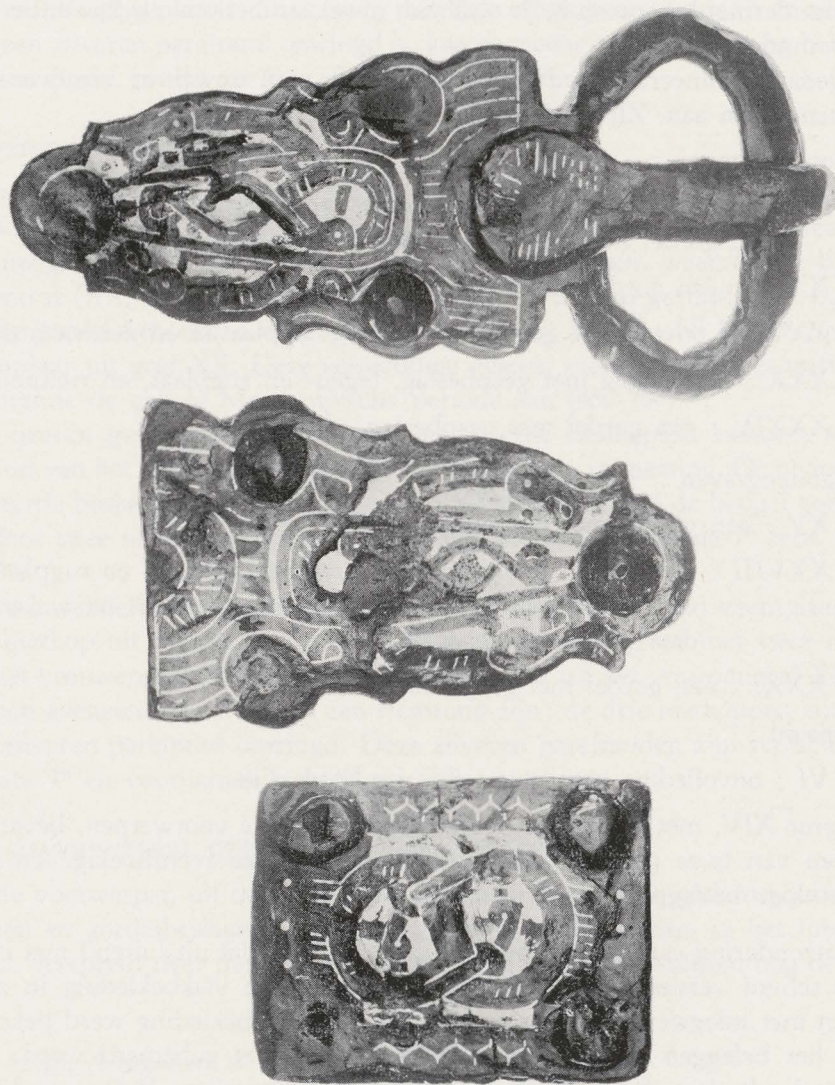

FIG. 46. — De gedamasquineerde gordelgarnituur II.1-3.
 — La garniture de ceinturon damasquinée II.1-3.
 Schaal — Echelle : 1/1.

neergelegd te zijn. De gespplaat en de tegenplaat zijn driehoekig met geprofileerde randen en dragen dezelfde versiering, uitgevoerd in techniek V : een tweestrokige gesloten vlechtband met één dierkop in het afgelijnde middenveld ; de zeer geschematiseerde dierkop is tot het oog en een vage uitbeelding van de snavel herleid. De dierkoppen in de randversiering zijn daarentegen vollediger uitgewerkt, met kromme snavel : bij het eerste paar koppen dient de niet als oog ; het tweede paar staat op lange, dwarsgestreepte halzen en is door gestileerde poten aan de rand van het middenveld geflankeerd. Op de dwarsstrook staan gestileerde klauwen aan beide zijden van de schildtong. De versiering op de rugplaat is eveneens sterk geschematiseerd : een S-vormige vlechtband met twee dierkoppen, omringd door een honigraat- en stippenfries.

Deze stukken vertonen zeer veel gelijkenis met de gordelgarnituur uit het graf XXX (fig. 29.1-4 en 47), bestaande uit een gespbeslag, tegenplaat, rugplaat en riemtong. De ligging van deze stukken in het graf wijst erop dat de dode met om het middel gesloten gordel bijgezet werd. De gespplaat en de tegenplaat zijn driehoekig met geprofileerde randen en vertonen ongeveer dezelfde versiering, eveneens in techniek V uitgevoerd. De diermotieven zijn hier minder geschematiseerd dan bij de gordel uit graf II : twee ineengevlochten dierlichamen met grote koppen vullen het afgelijnde middenveld. De randversiering met twee paar dierkoppen is praktisch identisch en op de dwarsstrook staan eveneens gestileerde klauwen. Verschillend zijn echter de zaagtand rond de derde niet en de verdwenen tong, en de honigraat- en traptredenries op de beugel. De bicephale S-vorm op de rugplaat is eveneens minder geschematiseerd ; de wenkbrauwen van de dierkoppen zijn aan de ene zijde met een lus in het vlechtwerk geweven en eindigen aan de andere zijde in gestileerde klauwen op de rand van het middenveld ; de omraming bestaat uit zaagtand en stippenfriezen. Tot deze gordelgarnituur behoort eveneens een riemtong met tweestrokige open vlechtband, waarvan de details weinig te herkennen zijn.

Beide gordels kunnen ingedeeld worden bij een groep gordelgarnituren, die naar vorm en versiering opmerkelijke gelijkenissen vertonen. Wij kunnen hier voorbeelden vermelden uit Beerlegem graf 50 ⁸⁴, 52 ⁸⁵ en 152, Hamoir graf 61 ⁸⁶, Hantes-Wihéries ⁸⁷, Maurage ⁸⁸, Rosmeer ⁸⁹ en Surice graf 40 ⁹⁰. De-

⁸⁴ Opgravingen H. Roosens en A. Van Doorselaer, niet gepubliceerd. Cfr. B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 78-79, nr. 94, pl. 9.d.

⁸⁵ *Ibid.*, 79, nr 97, pl. 9.e.

⁸⁶ Opgravingen J. Alenus-Lecerf, niet gepubliceerd.

⁸⁷ B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 71, nr 70, pl. 6.b.

⁸⁸ *Ibid.*, 84, nr. 113, pl. 11.b.

⁸⁹ Opgravingen H. Roosens, niet gepubliceerd. *Ibid.*, 120, nr 239, pl. 12. d.

⁹⁰ Y. WAUTELET, *Surice*, 20-22, fig. 10 en pl. III. 1.

FIG. 47. — De gedamasquineerde gordelgarnituur XXX.1-4.
 — La garniture de ceinturon damasquinée XXX.1-4.
 Schaal — Echelle : 1/1.

zelfde versiering van het middenveld treft men eveneens aan op gespplaten met geometrisch randdekor. Dergelijke gespen met dierornament zijn zeer algemeen verspreid; voor de versiering van de gehele beslagplaat of het middenveld alleen, kunnen wij voorbeelden vermelden uit Lumes ⁹¹, Köln-Deutz ⁹², Ehrang graf 51 ⁹³, Messstetten ⁹⁴, Plaidt-Pommerhof graf 46 ⁹⁵ en talrijke gespen van het type Bern-Solothurn met afgelijnd middenveld en dierlijke randversiering ⁹⁶, zoals bevoorbeeld Beggingen-Löbern graf 53 ⁹⁷, Biberist en Oberdorf ⁹⁸. De bicephale S-vorm op de rugplaat is eveneens een zeer verspreid motief: men treft het ook aan bij gesp- en tegenplaten, die volledig met dierornament bedekt zijn, zonder scheiding tussen middenveld en randen. Naast de rugplaat van de reeds vermelde gordelgarnituur van Surice, zijn in België nog andere voorbeelden te vermelden in Blicquy ⁹⁹, Franchimont ¹⁰⁰, Hamoir graf 38 ¹⁰¹, Hantes-Wihéries ¹⁰², Harmignies graf 131 ¹⁰³, Lessive ¹⁰⁴ en Saint-Gérard ¹⁰⁵; de bicephale S-vorm komt eveneens voor op sommige rugplaten der gordelgarnituren van het hoger vermelde type Bern-Solothurn, zoals bevoorbeeld Bülach graf 173 ¹⁰⁶ en Bassecourt ¹⁰⁷. De riemtong kan vergeleken worden met een exemplaar uit Feschaux ¹⁰⁸ en in mindere mate met een stuk uit Lessive ¹⁰⁹.

De tweede garnituur uit het graf II bestaat uit een gespplaat, drie rechthoekige rugplaatjes en een riemtong (fig. 6.4-8 en 48). Uit de ligging van de verschillende bestanddelen in het graf kan niet met zekerheid uitgemaakt worden of de gordel gesloten of open in het graf gelegd werd. De gesp heeft een langwerpige beslagplaat met geprofileerde randen, die in techniek IV versierd is.

⁹¹ P. PÉRIN, *Ardennes*, fig. op p. 2.

⁹² P. LA BAUME, *Köln-Deutz*, fig. 1.12.

⁹³ K. BÖHNER, *Trier*, pl. 55.1.

⁹⁴ W. VEECK, *Alamannen*, pl. 57.B.2.

⁹⁵ H. AMENT, *Miesenheim und Plaidt*, pl. 3.2.

⁹⁶ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, 81-84.

⁹⁷ W. U. GUYAN, *Beggingen-Löbern*, pl. IX.53.4.

⁹⁸ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXXIII, 7 en 10.

⁹⁹ B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 80, nr 100, pl. 10.d.

¹⁰⁰ Musée archéologique, Namur, niet gepubliceerd; cliché ACL 123742B.

¹⁰¹ Opgravingen J. Alenus-Lecerf, niet gepubliceerd.

¹⁰² B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 70-71, nr 61 en 66, pl. 8.b-d.

¹⁰³ *Ibid.*, 64, nr 45, pl. 4.c.

¹⁰⁴ Musée archéologique, Namur, niet gepubliceerd; cliché ACL 149958B.

¹⁰⁵ Musée archéologique, Namur, niet gepubliceerd; cliché ACL 198277B.

¹⁰⁶ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXIII.4c.

¹⁰⁷ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, 76, fig. 10.

¹⁰⁸ Musée archéologique, Namur, niet gepubliceerd; cliché ACL 199114B.

¹⁰⁹ Musée archéologique, Namur, niet gepubliceerd; cliché ACL E35186.

FIG. 48. — De gedamasquineerde gordelgarnituur II.4-8.
 — La garniture de ceinturon damasquinée II.4-8.
 Schaal — Echelle : 1/1.

Het boogvormig afgelijnde middenveld vertoont een zeer ontaard dierornament met tweestrokige open vlechtband en vier uiterst geschematiseerde dier-snavels. De ovaalvormige randmotieven kunnen eveneens door ontaarding van een dierornament ontstaan zijn. Een dergelijke versiering, met lichte varianten in het middenveld en in de randversiering, treft men aan op gesp- en tegenplaten van Beerlegem, losse vondst C ¹¹⁰ en graf 144 ¹¹¹, Bioul ¹¹², Feschaux ¹¹³ en Namèche ¹¹⁴; buiten België zijn voorbeelden te vermelden te Hailfingen-Feldweg ¹¹⁵, Hillesheim graf 12 en Hüttersdorf graf B ¹¹⁶. Voorbeelden zoals Beerlegem graf 134 ¹¹⁷, Horgen graf 4 ¹¹⁸ en Bern-Bümplitz 267 ¹¹⁹ kunnen wel een tussenstadium in de ontaarding van dierornament naar ovaalvorm voorstellen. De versiering der drie beslagplaatjes bestaat uit een eenvoudige open vlechtband, omringd door zaagtand- en dwarsstreepfriezen. Dezelfde versiering vinden we terug op de twee rechthoekige beslagplaatjes uit het graf XIV en op rugplaten uit Bülach graf 90 ¹²⁰, Kaiseraugst graf 462 ¹²¹ en Marktoberdorf graf 136 ¹²². De versiering van de riemtong bestaat uit een tweestrokige vlechtband met ingeweven dierkoppen, omringd door zaagtand-, dwarsstreep- en dubbele honigraatfriezen; het stuk kan vergeleken worden met de reeds vermelde riemtong uit Feschaux ¹²³.

De gordelgarnituur uit het graf VI is slechts onvolledig bewaard gebleven, de drie rechthoekige beslagplaatjes (fig. 10A.2-4) dragen slechts enkele sporen van een gedamasquineerde versiering, waarvan de motieven niet meer te herkennen zijn.

Het graf XIV bevat elementen van twee gordelgarnituren: twee gespbeslagen, twee rechthoekige en twee driehoekige beslagplaatjes en een riemtong (fig. 12.1-7 en 49); het is niet meer mogelijk uit te maken tot welke gesp de twee

¹¹⁰ B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 77, nr 89, pl. 3f.

¹¹¹ Opgravingen H. Roosens en A. Van Doorselaer, niet gepubliceerd.

¹¹² Musée archéologique, Namur.

¹¹³ Musée archéologique, Namur.

¹¹⁴ Musée archéologique, Namur; Cfr. B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 103, nr 174.

¹¹⁵ H. STOLL, *Hailfingen*, pl. 28.26a-b.

¹¹⁶ K. BÖHNER, *Trier*, pl. 51.4-5.

¹¹⁷ Opgravingen H. Roosens en A. Van Doorselaer, niet gepubliceerd.

¹¹⁸ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXXII.5.

¹¹⁹ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, 78, nr 306, fig. 11 en pl.

¹²⁰ J. WERNER, *Bülach*, pl. XX.1c.

¹²¹ *Ibid.*, pl. XXIX.3b.

¹²² R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, pl. 35.A.23.

¹²³ Musée archéologique, Namur.

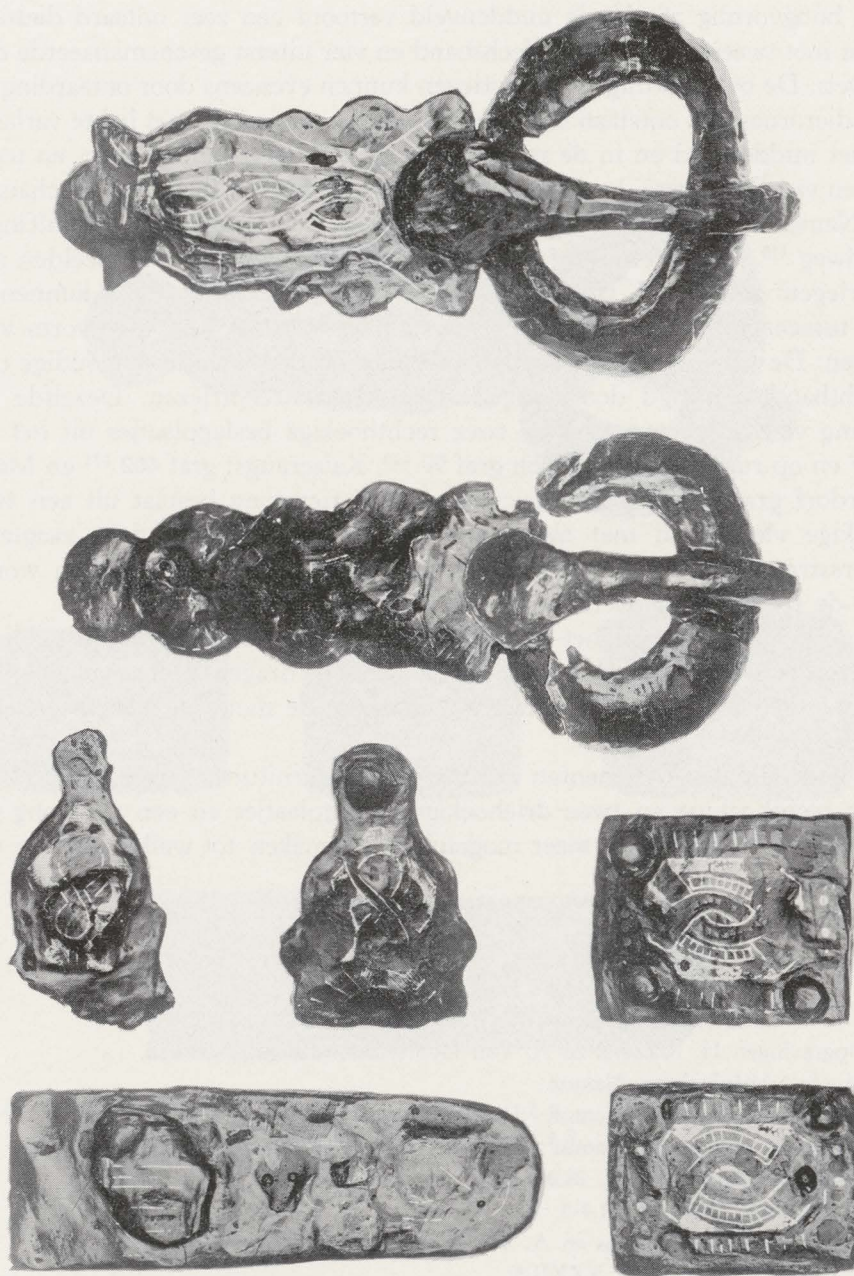

FIG. 49. — De gedamasquineerde gordelgarnituren XIV.1-7.
 — Les garnitures de ceinturon damasquinées XIV.1-7.
 Schaal — Echelle : 1/1.

paar beslagplaatjes en de riemtong behoren. De eerste gesp heeft een langwerpige beslagplaat met geprofileerde randen, die in techniek V versierd is. Het decor in het afgelijnde middenveld bestaat uit een tweestrokige gesloten vlechtband, waarin geen enkel element van dierkoppen meer voorkomt. Op de randen staan twee paar dierkoppen, het eerste paar met de nieten als ogen, het tweede paar op lange halzen. De beugel draagt een eenvoudige streepversiering. Voor dit tot eenvoudige vlechtband ontaarde dierornament ^{123bis} kunnen wij voorbeelden vermelden uit Beerlegem losse vindst c ¹²⁴ en graf 144 ¹²⁵, Bioul ¹²⁶ en Ledeberg ¹²⁷, verder uit Ehrang graf 11 en Wehlen graf 1 ¹²⁸, en enkele garnituren van het type Bern-Solothurn, zoals bevoorbeeld Bülach graf 146 ¹²⁹. De tweede gesp heeft eveneens een langwerpige beslagplaat met geprofileerde randen; de beugel en het tongschild dragen resten van een streepversiering. De gedamasquineerde versiering van de beslagplaat is bijna volledig verdwenen; zij schijnt uit een centrale vlechtband en ovaalvormige randmotieven bestaan te hebben, zoals op de gespplaat II.4. De twee rechthoekige beslagplaten dragen dezelfde open vlechtband als de twee beslagplaten II.6-7; ditmaal zijn de stroken echter met een laddermotief bezet en bestaat de randversiering uit streep- en stippenfriezen. De twee driehoekige beslagplaatjes dragen een 8-vormige vlechtband en een halfronde streepfries op de dwarsstrook. Vergelijkingsstukken kunnen aangehaald worden uit Blicquy graf 117.3 ¹³⁰ en Saint-Gérard ¹³¹, verder Bern-Bümplitz 257 en 260 ¹³², Trimbach ¹³³ en Sindelfingen ¹³⁴. De versiering van de riemtong is slecht bewaard, doch schijnt verwant te zijn met de versiering van de riemtong XXIV.4 : vlechtband en streepfries.

Vermits het graf XV gedeeltelijk vernield werd, is het mogelijk dat de gordelgarnituur niet volledig bewaard gebleven is : een gespbeslag en drie driehoekige beslagplaatjes kwamen hier aan het licht (fig. 14.1-4). De gesp heeft een langwerpige beslagplaat met beschadigde randen; de gedamasquineerde versiering, vermoedelijk een vlechtband met dierornament, is zeer slecht bewaard, evenals de streepversiering op de beugel. De drie beslagplaatjes

^{123 bis} Voor de ontaarding van de dierstijl, zie R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, fig. 11-13.

¹²⁴ B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 77, nr 89, pl. 3f.

¹²⁵ Opgravingen H. Roosens en A. Van Doorselaer, niet gepubliceerd.

¹²⁶ Musée archéologique, Namur.

¹²⁷ B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 56, nr 19, pl. 2a.

¹²⁸ K. BÖHNER, *Trier*, pl. 50.2 en 51.3a.

¹²⁹ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXIII.1.

¹³⁰ B. TRENTESAU, *Damasquinure*, 80, nr 102, pl. 10.g.

¹³¹ Musée archéologique, Namur.

¹³² R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, 81, nr 338 en 88, nr 401, pl.

¹³³ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXXIII, 3b.

¹³⁴ W. VEECK, *Alamannen*, pl. 57A.3.

schijnen op dezelfde manier versierd te zijn met een open vlechtband (?), met stippen bezet, en een halfronde streepfries op de dwarsstrook.

De gordelgarnituur uit het graf XXIV, met gespplaat, tegenplaat en rugplaat (fig. 19.1-3 en 50), kan als volledig aanzien worden. De tegenplaat en de rugplaat zijn in dezelfde stijl versierd in techniek IV. De versiering van de gespplaat is echter verschillend en schijnt uitsluitend uit inlegwerk in zilver en messing te hebben bestaan. De langwerpige beslagplaat met geprofileerde randen draagt vier grote dierkoppen : bij het eerste paar met kromme snavels

FIG. 50. — De gedamasquineerde gordelgarnituur XXIV.1-3.
— La garniture de ceinturon damasquinée XXIV.1-3.
Schaal — Echelle : 1/1.

dienen de voorste nieten als ogen; de tussenruimte is met enkele streepjes gevuld. De kromme snavels van het tweede paar zijn boogvormig met elkaar verbonden; de koppen zelf zijn op hun beurt door een boog verbonden, die met een zaagtand bezet is. De tegenplaat is iets langer en draagt een meer uitgebreide versiering : drie paar dierkoppen op lange halzen, met ladder-motief en stippen bezet, zijn paarsgewijze geschikt aan beide zijden van een met grote stippen bezette middenstrook; bij het eerste paar koppen dienen

de voorste nieten als ogen, terwijl het tweede paar door een gestileerde poot aan de rand van het middenveld geflankeerd is; op de dwarsstrook staan nog twee gestileerde poten met klauwen. De rugplaat draagt een zeer grove en sterk geschematiseerde S-vorm met twee grote koppen, omringd door stippenfriezen. Voor de versiering van de gespplaat en de tegenplaat zijn ons noch in België, noch in de omliggende landen vergelijkingsstukken bekend. De

Fig. 51. — De gedamasquineerde gordelgarnituur XXVII.25-29.
— La garniture de ceinturon damasquinée XXVII.25-29.
Schaal — Echelle : 1/1.

grote dierkoppen kunnen wel vergeleken worden met de koppen op een gespplaat uit het graf 153 te Bülach¹³⁵ en op een spoor uit het graf 29 te Beggingen-Löbern¹³⁶. Door de compositie van het decor is de tegenplaat verwant aan een groep beslagplaten van het type Bern-Solothurn, waarop het middenveld tot een eenvoudige strook gestileerd is en aan beide zijden door sterk geschematiseerde dierkoppen geflankeerd wordt¹³⁷. De bicephale S-vorm op de rugplaat kan vergeleken worden met voorbeelden uit Marktoberdorf graf 214¹³⁸, Niederstotzingen graf 6¹³⁹ en Sontheim graf 61¹⁴⁰.

¹³⁵ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXIII.3a.

¹³⁶ W. U. GUYAN, *Beggingen-Löbern*, pl. V.6.

¹³⁷ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, 83-84 : bevoorbeeld nr 362, Kaiseraugst, fig. 12 en nr 368, Grandson, fig. 10.

¹³⁸ R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, pl. 83.7.

¹³⁹ P. PAULSEN, *Niederstotzingen*, pl. 39.1.

¹⁴⁰ C. NEUFFER-MÜLLER, *Sontheim*, pl. 45.1.

Het rijke muntengraf XXVII bevat vijf gedamasquineerde gordelbeslagen, die mogelijk tot meer dan één garnituur behoorden : een rugplaat, een parallelogramvormig beslagplaatje, twee driehoekige beslagplaatjes en een riemtong (fig. 23.25-29 en 51). De versiering van de rechthoekige rugplaat is in techniek V uitgevoerd en bestaat uit een bicephale S-vorm in het middenveld, omringd door zaagtand- en stippenfriezen; de wenkbrauwen van de twee dierkoppen zijn aan de ene zijde lusvormig in het vlechtwerk geweven en eindigen aan de andere zijde in gestileerde poten op de rand van het middenveld. Deze rugplaat is nauw verwant met de reeds besproken exemplaren II.3 en XXIX.3. De bicephale S-vorm op het parallelogramvormig beslagplaatje is in techniek IV uitgevoerd; voor zover de details van het decor nog te herkennen zijn, schijnen de wenkbrauwen van de dierkoppen ook hier op de rand van het veld in gestileerde klauwen te eindigen; de vier nieten zijn door een zilveren parelrand omringd. Het decor van de twee driehoekige beslagplaatjes, eveneens in techniek IV uitgevoerd, bestaat uit twee sterk geschematiseerde en tegenover elkaar geplaatste dierkoppen op dwarsgestreepte halzen en twee gestileerde dierpoten op de dwarsstrook; tussen beide motieven staat een centrale cirkel met radiale lijnen. Het graf 154 te Beerlegem bevatte drie kleine beslagplaatjes, die naar vorm en versiering volledig identisch zijn aan de twee exemplaren uit Borsbeek ¹⁴¹. De riemtong tenslotte draagt een zeer verzorgd diernorment, dat eveneens in techniek IV uitgevoerd is : het is een tweestrokige vlechtband met vier gestileerde dierkoppen; de wenkbrauwen zijn lusvormig in het vlechtwerk geweven en eindigen in gestileerde poten aan de rand van het decor. De rand van de riemtong is schuin geslepen en met ingelegde strepen versierd, afwisselend twee in zilver en twee in messing; de twee nieten zijn met een zilveren parelrand omringd. Een gelijkaardig diernorment treft men aan op riemtongen uit Mindelheim graf 97 ¹⁴² en Sontheim graf 30 ¹⁴³, en op een spoor uit Mindelheim graf 97 ¹⁴⁴.

De rijke gordelgarnituur uit het graf XXVIII is evenmin volledig (fig. 26.2-5 en 52.1-3) : van de gesp is slechts een klein fragment bewaard gebleven; naast de tegenplaat en een rechthoekige rugplaat werd slechts één driehoekig beslagplaatje gevonden, terwijl dit soort plaatjes steeds in twee, drie of vier exemplaren voorkomt. De riemtong, die bij de losse vondsten gerangschikt werd (fig. 36.1 en 52.4), kan tot deze garnituur behoord hebben. Voor zover de versiering van het beugel- en tongfragment bewaard is, schijnt ze identisch te zijn met de versiering van de gesp XXXI.2. Alle overige bestanddelen van de gordel zijn in techniek IV versierd, terwijl de nieten steeds met een zil-

¹⁴¹ Opgravingen H. Roosens en A. Van Doorselaer, niet gepubliceerd.

¹⁴² J. WERNER, *Mindelheim*, pl. 15.97.5.

¹⁴³ C. NEUFFER-MÜLLER, *Sontheim*, pl. 44.7.

¹⁴⁴ J. WERNER, *Mindelheim*, pl. 18.97.7.

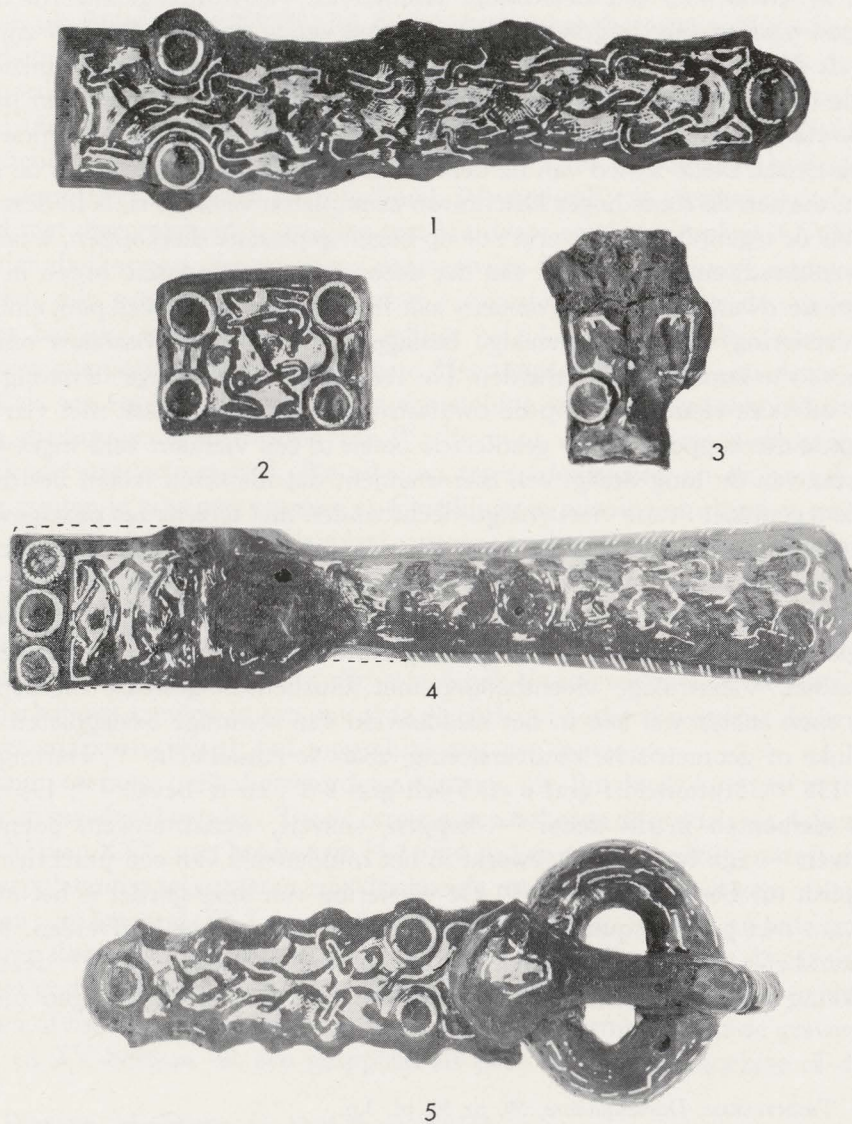

FIG. 52. — De gedamasquineerde gordelgarnituren XXVIII.3-5, losse vondst 1 en XXXI.2.
 — Les garnitures de ceinturon damasquinées XXVIII.3-5, trouvaille isolée 1 et XXXI.2.
 Schaal — Echelle : 1/1.

veren parelrand omringd zijn. De tegenplaat heeft een zeer langwerpige vorm; de oorspronkelijk geprofileerde randen zijn sterk beschadigd. De volledige plaat is bedekt door een vierstrokige vlechtband, waarin tien gestileerde dierkoppen paarsgewijze opgesteld staan; bij het eerste paar dierkoppen zijn de snavels door een gestileerde poot op de rand van de beslagplaat geflankeerd; bij de overige dierkoppen eindigen de wenkbrauwen in de vorm van poten op de rand van het decor; verder komt een paar poten voor op het einde van de plaat, aan beide zijden van de derde niet. De bicephale S-vorm op de rugplaat, die aan de reeds hoger beschreven exemplaren verwant is, is in dezelfde stijl als de tegenplaat uitgewerkt: de op bogen geplaatste dierkoppen, waarvan de wenkbrauwen aan de rand van het decor in poten eindigen, bijten in een diagonale dwarsstrook, die eveneens aan beide uiteinden in een poot eindigt. De versiering van de driehoekige beslagplaat is te slecht bewaard om de motieven te kunnen onderscheiden. De versiering van de lange riemtong bestaat uit twee elementen: op de dwarsstrook is een vlechtwerk met vier gestileerde dierkoppen en vier gestileerde poten in een vierkant veld ingewerkt. De rest van de tong draagt een diernormament dat identisch is aan het decor op de tegenplaat: twee vierstrokige vlechtbanden met telkens zes paarsgewijze opgestelde dierkoppen zijn door een centrale cirkel met puntenkrans gescheiden; de rand van de tong is schuin geslepen en door ingelegde streepjes versierd, afwisselend twee in zilver en twee in messing. Totnogtoe werden in België geen gedamasquineerde gordelgarnituren met dergelijke versiering gevonden. Vierstrokige vlechtbanden met antithetisch gestelde dierkoppen treft men echter wel aan in het middenveld van sommige beslagplaten met dierlijke of geometrische randversiering, zoals te Anderlecht ¹⁴⁵, Harmignies graf 131 ¹⁴⁶, Hüttersdorf graf 6 en Fisch graf 8 ¹⁴⁷, en te Bevaix ¹⁴⁸. De dierlijke elementen in dit decor — koppen, snavels, wenkbrauwen, poten en klauwen — zijn het best uitgewerkt in het middenveld van een prachtige beslagplaat uit Bern-Rosenbühl ¹⁴⁹. De versiering van onze gordel is het meest verwant met gedamasquineerde beslagen uit Alamannische grafvelden. Kenmerkend zijn daar de langwerpige riemtongen met centrale cirkel ¹⁵⁰; dezelfde schikking van diernormament en cirkel treft men aan op riemtongen uit de

¹⁴⁵ B. TRENTSEAU, *Damasquinure*, 59, nr 30, pl. 3.b.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 64, nr 45, pl. 4.a-b.

¹⁴⁷ K. BÖHNER, *Trier*, pl. 54.1-2.

¹⁴⁸ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXXIII.8.

¹⁴⁹ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschlüge*, 57, nr 303; C. BARRIÈRE-FLAVY, *Arts industriels*, pl. XXXVI.1.

¹⁵⁰ W. VEFCK, *Alamannen*, pl. 57 en 61; M. FRANKEN, *Iller und Lech*, pl. 18.1; C. NEUFFER-MÜLLER, *Sonthem*, pl. 46.3; J. WERNER, *Mindelheim*, pl. 8 en 19; R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, pl. 83.1.

graven 65 en 97 te Mindelheim ¹⁵¹ en te Wettelsheim ¹⁵². Vlechtbanden met antithetisch gestelde dierkoppen vindt men onder meer nog op riemtongen uit Marktoberdorf graf 197 ¹⁵³ en Niederstotzingen graf 6 ¹⁵⁴, en op gespbeslagen uit Bülach graf 279 ¹⁵⁵; bij deze laatste is het dierornament reeds sterk geschematiseerd en zijn de dierkoppen zeer rudimentair voorgesteld.

De gordelgarnituur uit het graf XXXI, waarvan slechts de gespplaat gevonden werd (fig. 31.2 en 52.5), kan eveneens onvolledig zijn, vermits dit graf vermoedelijk reeds in de oudheid geplunderd werd. De langwerpige beslagplaat met geprofileerde randen is in techniek IV versierd: de vierstrokige vlechtband met dierornament is verwant met het decor op de tegenplaat XXVIII.3; de vier dierkoppen, die eveneens paarsgewijze in het vlechtwerk ingeweven werden, zijn echter veel schematischer voorgesteld; voor zover de versiering onder het tongschild zichtbaar is, schijnt het vlechtwerk op de dwarsstrook in twee gestileerde poten te eindigen. Het tongschild draagt een decor, dat men als een sterk geschematiseerde voorstelling van een mensenhoofd tussen twee dierkoppen identificeren kan ¹⁵⁶; de punt van de tong is door enkele ingelegde strepen versierd. De zilveren traptredenfriezen op de beugel zijn door punten in zilver en messing en fijne lijnen in messing omringd en gevuld. Het dierornament op de beslagplaat vertoont veel gelijkenis met de versiering van de reeds vermelde gespbeslagen uit het graf 279 te Bülach ¹⁵⁷.

De gordel uit het graf XXXIV ten slotte had waarschijnlijk slechts één gespbeslag (fig. 34.2). De driehoekige beslagplaat met geprofileerde randen draagt een slecht bewaarde versiering, die in techniek V uitgevoerd is: twee gestileerde dierkoppen kunnen in een ontaarde vlechtband herkend worden; de beugel is met strepen versierd, het tongschild met een ruitennet.

De min of meer volledige gordelgarnituren uit Borsbeek kunnen in twee groepen ingedeeld worden. Tot de eerste groep behoren de gordels uit de graven II, XXIV en XXX, met brede riem (3,2 tot 4 cm) en grote driedelige garnituren; de gespplaten en tegenplaten zijn driehoekig tot langwerpig met geprofileerde randen; in het graf XXX hoort daarbij een riemtong. Tot de tweede groep behoren de gordels met smalle riem en langwerpige beslagplaten: de garnituur uit het graf XXVIII is de meest volledige; gesp, tegenplaat, rugplaat, riemtong en één of meerdere driehoekige beslagplaatjes. De garnituren uit de graven II, XIV en XV bestaan uit een gespplaat en twee of drie rechthoekige of drie-

¹⁵¹ J. WERNER, *Mindelheim*, pl. 12.65.2b en 15.97.5b.

¹⁵² H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, pl. 10.15.

¹⁵³ R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, pl. 83.13.

¹⁵⁴ P. PAULSEN, *Niederstotzingen*, pl. 39.6.

¹⁵⁵ J. WERNER, *Bülach*, pl. XXIV.1a-b.

¹⁵⁶ Mensenhoofden tussen twee dierkoppen op enkele schilden van bronzen gespbeslagen, zoals bevoorbeeld E. SALIN, *Civilisation*, IV, 266, fig. 79.

¹⁵⁷ Cfr. nota 155.

hoekige beslagplaatjes, en, bij twee gordels, een riemtong. Voor zover hun grafinhoud volledig is, schijnen de graven XXXI en XXXIV slechts een gordel met één gespbeslag te bevatten. De overige garnituren zijn onvolledig.

De kleine driehoekige beslagplaatjes, die in één tot drie exemplaren in enkele graven voorkomen, menen wij wel te mogen beschouwen als bestanddelen van gordelgarnituren, en niet van schoengespen; geen enkel spoor van het vasthechtingsdispositief van de gesp werd bij deze plaatjes gevonden.

Ondanks de verschillen in de vorm en de varianten in de versiering, toch vertonen de 41 gedamasquineerde gespen en gordelbeslagen van Borsbeek een opmerkelijke eenheid. Alle garnituren dragen immers dezelfde versiering met dierornament in de stijl II, weliswaar min of meer geschematiseerd. Deze eenheid in de versiering schijnt wel op een gesloten chronologisch ensemble te duiden.

In het algemeen worden de gedamasquineerde gordelgarnituren in de 7^e eeuw ¹⁵⁸ of in de tweede helft ervan gedateerd ¹⁵⁹. Op grond van de vorm der beslagplaten en de aard der versiering werden echter reeds nauwkeuriger dateringen uitgewerkt. Een eerste groot onderscheid is te maken tussen de gordelgarnituren met geometrische versiering en deze met dierornament; deze laatste worden algemeen later gedateerd. De meer gestileerde uitwerking van de dierslil II, zoals zij op de beslagen van Borsbeek voorkomt, wordt gedateerd na het midden van de 7^e eeuw, met een verdergaande stilering naar het einde van de eeuw ¹⁶⁰. Bij de studie van het gedamasquineerde materiaal uit Bülach, onderscheidt J. Werner een groep geprofileerde en langwerpige beslagplaten (type Bern-Solothurn) met dierornament, die hij in de late 7^e eeuw of het begin van de 8^e eeuw plaatst ¹⁶¹. In het grafveld van Mindelheim onderscheidt J. Werner een oudere groep van driedelige gordelgarnituren (tweede derde 7^e eeuw) en een jongere groep van meerdelige garnituren (laatste derde 7^e eeuw) ¹⁶². Deze indeling wordt ook door R. Christlein voor het grafveld van Marktoberdorf overgenomen ¹⁶³. Bij deze indeling valt echter op dat de driedelige garnituren praktisch uitsluitend met geometrisch decor versierd zijn, terwijl het dierornament overweegt bij de latere meerdelige garnituren uit het laatste derde van de 7^e eeuw. Enkele driedelige gordels met versiering in dierslil, zoals bevoorbeeld Marktoberdorf graf 141, worden in de overgangperiode tussen beide groepen geplaatst ¹⁶⁴. De datering van de gordelbeslagen van het

¹⁵⁸ K. BÖHNER, *Trier*, 199-200; C. NEUFFER-MÜLLER, *Sontheim*, 34-37.

¹⁵⁹ J. WERNER, *Grabfunde*, 59.

¹⁶⁰ E. SALIN, *Civilisation*, II, 320-326; H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 81; P. PAULSEN, *Niederstotzingen*, 44; F. STEIN, *Adelsgräber*, 40-46.

¹⁶¹ J. WERNER, *Bülach*, 34-35.

¹⁶² J. WERNER, *Mindelheim*, 17-18.

¹⁶³ R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, 18-20.

¹⁶⁴ *Ibid.*, 44.

type Bern-Solothurn in de late 7^e eeuw wordt eveneens door F. Stein aanvaard, niet alleen voor enkele voorbeelden uit Duitsland, maar eveneens voor gelijkwaardige gordelbeslagen uit Frankrijk, België en het gebied van Trier ¹⁶⁵. Een tegenplaat uit Plaidt-Pommerhof graf 46, waarop het dierornament nog minder geschematiseerd is als op de beslagplaten der graven II.1-2 en XXX.1-2, wordt door H. Ament in het einde van de 7^e eeuw gedateerd ¹⁶⁶.

Bij een grondige studie van het gedamasquineerde materiaal uit Zwitserland, komt R. Moosbrugger-Leu tot de bevinding, dat de versiering in dierstijl II het typische kenmerk is voor de gordelbeslagen uit de periode 675-700, met uitlopers in het begin van de 8^e eeuw ¹⁶⁷. De A- en B-beslagen kunnen wij hier buiten beschouwing laten, doch de geprofileerde C-beslagen en het type Bern-Solothurn zijn, zowel door de vorm als door de versiering, met de exemplaren uit Borsbeek verwant. Of de meer gestileerde voorbeelden van dierornament — zoals de eenvoudige vlechtbanden — later in de 7^e of in het begin van de 8^e eeuw te plaatsen zijn, blijft echter een gevaarlijk probleem, vooral wanneer men, zoals in het graf II te Borsbeek, minder en meer geschematiseerde voorbeelden van dit dierornament in dezelfde grafinhoud aantreft. Naast de vorm van de beslagplaten, de dierstijl en de bichromie, treft men bij sommige garnituren uit Borsbeek andere elementen aan, die typisch zijn voor deze late gordelbeslagen: het inlegwerk op de randen van de riemtongen XXVII.29 en losse vondst 1 ¹⁶⁸, de nieten met zilveren parelrand in de graven XXVII, XXVIII en XXXI ¹⁶⁹, de grootte en hoogte van de beugels in verhouding tot de breedte der beslagen, voornamelijk bij de gesplaat uit het graf XXXI ¹⁷⁰. Verder kunnen wij nog aanstippen, dat beslagplaten, waarop het middenveld tot een eenvoudige strook herleid is zoals op de tegenplaat uit het graf XXIV, rond de eeuwwisseling of in het begin der 8^e eeuw gedateerd worden ¹⁷¹.

De vraag mag nu gesteld worden, of deze dateringen ook voor onze gedamasquineerde gordelbeslagen uit Borsbeek mogen aanvaard worden. In België zijn er, zeker bij het gepubliceerde materiaal, te weinig gesloten grafensembles bekend, waarbij een bevestiging van deze datering door de overige grafgiften mogelijk is. Bij de graven van Borsbeek, die gedamasquineerde voorwerpen bevatten, zijn er echter wel verschillende elementen, die op een late datering wijzen. Wij kunnen hier vermelden: de gelijkarmige fibulae uit de graven II

¹⁶⁵ F. STEIN, *Adelsgräber*, 33 en nota's 106-108.

¹⁶⁶ H. AMENT, *Miesenheim und Plaidt*, 11-14.

¹⁶⁷ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, 75-87 en 103-110.

¹⁶⁸ *Ibid.*, 93-96.

¹⁶⁹ *Ibid.*, 111, fig. 20; F. STEIN, *Adelsgräber*, 40.

¹⁷⁰ R. MOOSBRUGGER-LEU, *Gürtelbeschläge*, 112, fig. 20.

¹⁷¹ *Ibid.*, 83-84.

en XXIV, de umbo uit het graf XV en de gouden Madelinus-Dorestat munten uit het graf XXVII. Uit dit alles mag wel duidelijk blijken, dat een datering van deze gordelgarnituren in de tweede helft van de 7^e eeuw zeker kan aanvaard worden, en dat een datering in de latere 7^e eeuw waarschijnlijk is.

5. Munten (fig. 53)

Twee gouden trienten kwamen aan het licht in het rijke vrouwengraf XXVII. Beide munten zijn van hetzelfde type; aan de details kan men echter herkennen dat zij uit verschillende stempels geslagen werden; bij het eerste exemplaar ziet men duidelijk dat de gebruikte stempel gebarsten was. De voorzijden dragen een borstbeeld naar rechts, met pareldiadeem en een door pareltjes voorgestelde mantel; het opschrift DORESTAT FIT is door een cirkel omringd. De keerzijden dragen een kruis op een trede, met twee horizon-

FIG. 53. — De gouden munten XXVII.2-3.
— Les monnaies en or XXVII.2-3.
Schaal - Echelle : 3/1.

tale rijen van drie pareltjes eronder; het omschrift, door een cirkel omringd, luidt *MAD'ELINVS M* ¹⁷². Beide munten vertonen weinig sleet en zijn dus blijkbaar niet zo lang in omloop geweest.

Deze munten werden in het munthuis van Dorestad (Wijk-bij-Duurstede, aan de Lek, Nederland) geslagen door de muntmeester of *monetarius* (afkorting M) Madelinus. Van deze muntmeester zijn eveneens munten in dezelfde stijl gekend uit Famars (Frankrijk) ¹⁷³ en Maastricht ¹⁷⁴. De datering van deze Merovingische *monetarius*-munten is nog een fel omstreden probleem. Voor P. C. J. A. Boeles werden te Dorestad pas na 689 door Madelinus munten geslagen, met een zeer goed gehalte aan goud tot rond 700, met een steeds groter gehalte aan zilver tot c. 714-716 ¹⁷⁵. De aanwezigheid van Madelinusmunten in de tweede schat van Dronrijp zet J. Werner ertoe aan een vroegere datering in de tweede helft van de 7^e eeuw voor te stellen ¹⁷⁶; de omloop van friesische trienten van Dorestad en Maastricht in Noord- en West-Duitsland plaatst hij op het einde van de 7^e eeuw en rond 700 ¹⁷⁷.

6. Gebruiksvoorwerpen en allerlei

MESSEN

De elf messen werden zowel in vrouwengraven (II.13; III.16; XXVI.3; XXVII.19; XXIX.1; XXX.5 en XLIII.1) als in mannengraven (XIV.8; XVIII.6 en XXXI.4) met rijke of arme grafinhoud aangetroffen; voor het graf VI.1 kan het geslacht van de afgestorvene niet bepaald worden. Voor zover de ligging van deze voorwerpen in het graf gekend is, lagen de messen steeds bij het bekken (rechts in de graven II en XIV, links in de graven III, XVIII en XXX), ongeveer parallel met de dijbeenderen (behalve in het graf VI), met de punt naar het hoofd gekeerd in graf II, naar de voeten in de graven III, XIV en XXX.

Bij de messen uit de graven II, III, VI en XXVI is het niet mogelijk de vorm van het lemmer te bepalen, daar ze met lederresten van de schede bedekt zijn; deze uit de graven XXVII en XLIII zijn te fragmentair bewaard. De exemplaren uit de graven XIV, XVIII, XXIX en XXXI, waarvan de rug en de snede gelijkmatig naar de punt toe gebogen zijn, kunnen ingedeeld worden bij het

¹⁷² M. PROU, *Les monnaies mérovingiennes*, 267-268, nr 1224 vv., pl. XX. 17; A. DE BELFORT, *Monnaies mérovingiennes*, 23, nr 1761 vv.; P. C. J. A. BOELES, *Friesland*, fig. 57.2 en pl. XL.9.

¹⁷³ M. PROU, *Les monnaies mérovingiennes*, 238, nr 1085, pl. XVIII.12.

¹⁷⁴ *Ibid.*, 259, nr 1185-1186, pl. XX.2; P. C. J. A. BOELES, *Friesland*, fig. 57.2 en pl. XL.9.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 300-304.

¹⁷⁶ J. WERNER, *Grabfunde*, 17, nota 2.

¹⁷⁷ J. WERNER, *Fernhandel*, 330-331 en 341.

type Böhner A, dat tijdens de gehele merovingische periode voorkomt ¹⁷⁸. Het mes uit het graf XXXI kan echter wegens zijn tamelijk breed heft en de stompe punt tot een variante van dit type behoren, die in het gebied van Trier alleen in graven uit de 7^e eeuw gevonden werd ¹⁷⁹.

Het mes uit graf XXX heeft een rechte snede en een gebogen rug; de messen van dit type (Böhner C) dateren uit de 7^e eeuw ¹⁸⁰. Voor F. Stein komt deze vorm pas in de latere 7^e eeuw in gebruik ¹⁸¹.

VUURSLAG

Het driehoekig ijzeren voorwerp met omgekrulde uiteinden uit het mannengraf XVIII.7 is zeer waarschijnlijk een vuurslag ¹⁸². Een interpretatie als beurs-slot kan wel uitgesloten worden, daar bij de restauratie geen spoor van een afgebroken beursgespje vastgesteld werd ¹⁸³. Bij deze vuurslag hoort de silex XVIII.8; twee andere silexen werden gevonden in de graven II.14 en XX.4. Het zijn alle drie fragmenten van herbruikte prehistorische (neolithische?) lemmers.

WERKTUIGEN

Ijzeren ringstaven, waarvan het ene uiteinde aangepunt is en het andere lusvormig omgebogen, zoals het exemplaar uit het vrouwengraf XXXII.2, komen bijna uitsluitend in mannengraven voor. Dat dit stuk uit Borsbeek niet de enige uitzondering is, blijkt uit de aanwezigheid van dergelijke voorwerpen in vrouwengraven te Baisy-Thy ¹⁸⁴, Hollogne-aux-Pierres ¹⁸⁵ en Merlemont ¹⁸⁶. Het gebruik van deze ringstaven als houtboor, slijpijzer, vuurslag of vork blijft onzeker ¹⁸⁷.

Het ijzeren voorwerp uit het mannengraf XXVII.10 schijnt een priem te zijn. De punt is afgebroken en het andere uiteinde is met een dwarsniet in een lindehouten handvat vastgezet; het hout is in een dun bronzen omhulsel en ijzeren ringen gevat. De lengte van het handvat kan niet meer bepaald worden ¹⁸⁸.

¹⁷⁸ K. BÖHNER, *Trier*, 214, pl. 60.1-2; P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 99-100; H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 99.

¹⁷⁹ K. BÖHNER, *Trier*, 214, pl. 60.2.

¹⁸⁰ *Ibid.*, 215, pl. 60.5-6; P. LA BAUME, *Jünkersdorf*, 100-101; R. KOCH, *Main-Tauber*, 75.

¹⁸¹ F. STEIN, *Adelsgräber*, 37 en nota 136.

¹⁸² K. BÖHNER, *Trier*, 216, pl. 60.16.

¹⁸³ A. ROES, *Taschenbügel und Feuerstahle*, fig. 8-9.

¹⁸⁴ Graf X.3 : H. ROSENS, *Baisy-Thy*, 63.

¹⁸⁵ Graf XIII.12 : J. ALENUS-LECERF en M. DRADON, *Hollogne*, fig. 19.

¹⁸⁶ Y. WAUTELET, *Merlemont*, fig. 37.3.

¹⁸⁷ K. BÖHNER, *Trier*, 217, pl. 60.8.

¹⁸⁸ J. WERNER, *Bülach*, pl. XI.5.

SPINSCHIJFJES

Het spinschijfje is in de Merovingische graven een typisch vrouwelijk voorwerp; vier exemplaren werden gevonden in de graven XXVI.4, XXIX.2, XXX.7 en XXXII.4. Zij zijn vervaardigd in tamelijk fijne, lichtbruine tot bruinzwarte klei, zonder versiering; de vorm is steeds biconisch. Voor de twee eerste exemplaren is de ligging niet gekend, het derde lag in de kuil buiten de kist, het vierde tussen de dijbeenderen.

PINCETTEN

Vier graven leverden een pincet op : het volledige exemplaar uit het graf III.17 en de fragmenten uit het graf XXVII.24 zijn in brons; de fragmenten uit de graven XVIII.9 en XXV.6 zijn in ijzer. Pincetten komen bijna uitsluitend voor in mannengraven en algemeen wordt aanvaard dat zij als baardtangetje gebruikt werden. De vrouwengraven III en XXVII vormen echter uitzonderingen op deze regel ¹⁸⁹.

Deze pincetten kunnen slechts door hun context gedateerd worden.

KISTBESLAGEN

De houten lijkkasten waren slechts in vier graven met ijzer beslagen. De kistbeslagen uit de graven XVIII.11 (1 beslag) en XXVI.6 (3 beslagen) bestaan uit eenvoudige smalle plaatjes, in rechte hoek geplooid en met een nagel aan beide uiteinden. De kistbeslagen uit de graven XXVII.37 (24 fragmenten) en XXVIII.12 (1 fragment) zijn veel zwaarder; bijna alle fragmenten hebben een ruitvormig verbreed uiteinde, waardoor een nagel met ronde kop steekt; enkele platen zijn vlak, andere licht gebogen.

De ijzeren nagels uit de graven XXIII.3, XXVIII.13 en XLIII.3 kunnen eveneens tot de lijkbesten behoren.

ALLERLEI

Tenslotte zijn nog een aantal fragmentair bewaarde voorwerpen te vermelden, waarvan de bestemming niet meer kan achterhaald worden. Het zijn : een bronzen staafje met ingekerfde versiering (XVI.6). fragmenten van ijzeren kettingen (XXVI.7 en XXVII.35). twee bronzen nietkoppes (XXVII.31). vormeloze ijzerstukken en fragmenten van plaatjes en staafjes (XVIII.10.12.13, XXIII.7, XXVII.34.38; XXVIII.11.14 en XLIII.4).

¹⁸⁹ Andere uitzonderingen zijn Bülach, graf 74 : J. WERNER, *Bülach*, 17, pl. 2.11; Köln-Müngersdorf, graf 94 : F. FREMERSDORF, *Köln-Müngersdorf*, 96, pl. 108.4; Thalmässing, graf 17 : H. DANNHEIMER, *Mittelfranken*, 100, pl. 58.A7.

IV. HET GRAFVELD EN DE GRAVEN

De aanleg van het grafveld

Bij de bespreking van de plattegrond van het grafveld te Borsbeek (fig. 54) moet men op de eerste plaats rekening houden met het feit, dat slechts een deel van deze nekropool onderzocht werd. Tevens dient aangestipt, dat zelfs het plan van het opgegraven deel onvolledig kan zijn, vermits de graven door boringen opgezocht werden. Alleen het perceel 2L6 en een deel van het perceel m6 zijn door ons volledig onderzocht.

Slechts aan één zijde is de grens van het grafveld bereikt : de graven XXXV, XXXVI, XIII en IX liggen aan de uiterste noordostrand. Aan de west-, zuid- en zuidoostzijden strekt het grafveld zich verder uit buiten de opgravingslimieten.

De regelmaat, die kenschetsend is voor de aanleg van de meeste Merovingische rijengrafvelden, ontbreekt hier volledig. Terwijl de west-oostoriëntering bij de overgrote meerderheid der graven van deze periode als type-oriëntering overheerst, treft men te Borsbeek zowel oost-west als noord-zuid gerichte inhumaties aan, die ordeloos door elkaar verspreid zijn. De schikking der grote en kleine graven schijnt evenmin aan een bepaalde regel onderworpen te zijn. Tenslotte mag nog gewezen worden op de grote verschillen in de onderlinge afstanden tussen de graven.

In het opgegraven deel van het grafveld te Borsbeek werden 43 graven min of meer volledig onderzocht. Daarbij onderscheidt men 1 brandgraf en 42 inhumatiegraven.

Het brandgraf

Het enige brandgraf is gelegen aan de uiterste noordostrand van het grafveld. Samen met enkele scherven van een verbrande urne en enkele bestanddelen van een ijzeren gordelgarnituur, werden de met houtskool vermengde crematieresten in een cirkelvormige kuil gedeponneerd. De afmetingen en de diepte van de kuil zijn echter niet gekend.

De inhumatiegraven

Op de 42 inhumatiegraven zijn er slechts een dertigtal, waarvoor min of meer nauwkeurige gegevens bekend zijn. Daarbij zijn er nog enkele waarvan de afmetingen van de kuil niet opgetekend werden.

Bij deze inhumatiegraven kunnen wij een vijftal typen onderscheiden. De diepte der graven staat niet in verhouding tot de verschillende typen, maar varieert van 0,60 m (XXIII) tot 1,80 m (XXV).

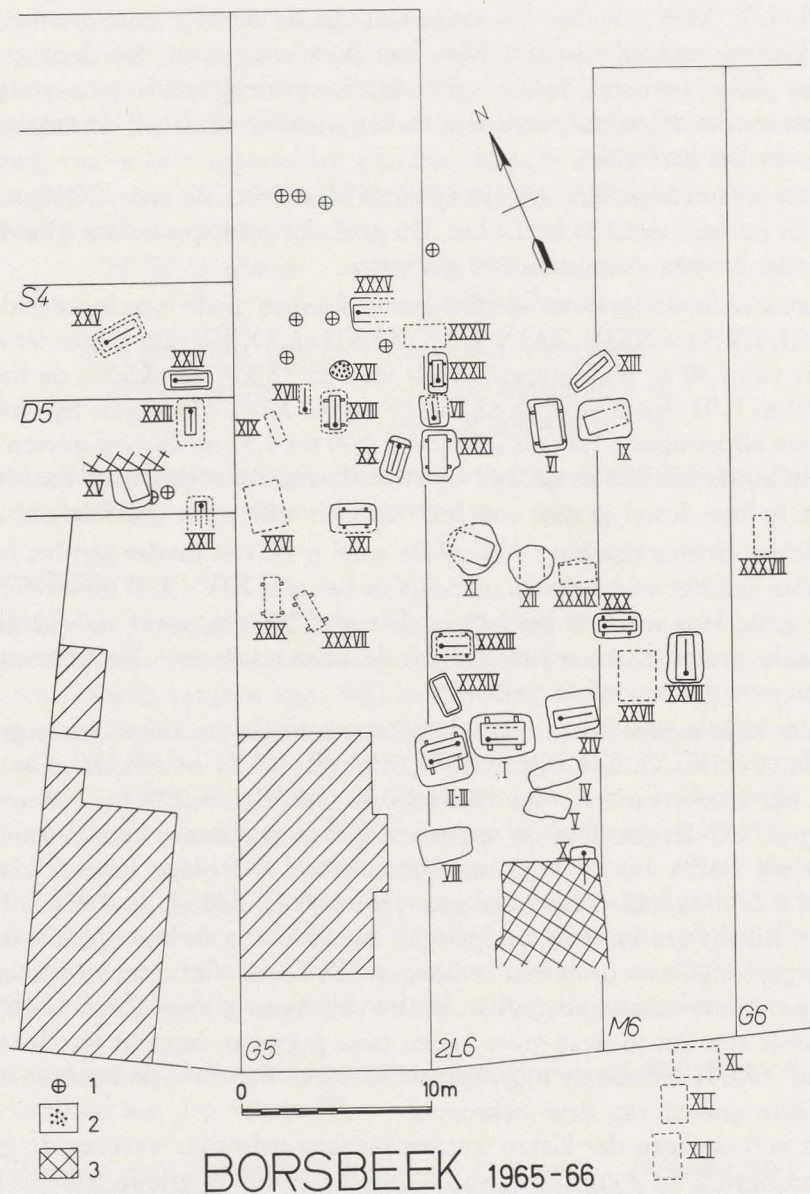

FIG. 54. — Algemeen plan van het opgegraven deel van het grafveld; 1 : prehistorische urnengraven; 2 : merovingisch brandgraf; 3 : verstoringen.
 — Plan général du secteur fouillé de la nécropole; 1 : tombe du Champ d'urnes; 2 : tombe à incinération mérovingienne; 3 : zones perturbées.

a) *Zonder kist* : bij vier graven werden geen kistaflijningen vastgesteld : IV, V, VIII en X. Men mag dan ook aannemen, dat de afgestorvenen zonder meer in de kuil neergelegd werden. Men kan hier aanstippen dat deze graven, waarvan alleen het graf X later grotendeels vernield werd, geen grafgraven bevatten en dat zij gegroepeerd zijn in het zuidelijk deel van de opgegraven sektor van het grafveld.

b) *Zeër smalle en lange kist* : slechts één graf behoort tot dit type : XIII ; 2,21 bij 0,30 m in een kuil van 2,53 bij 1,12 m. Dit graf, dat geen sporen van plundering vertoonde, bevatte eveneens geen grafgraven.

c) *Normale rechthoekige kisten* : dertien graven kunnen bij dit type ingedeeld worden : VII, XVII tot XXIV, XXIX, XXX, XXXII en XXXIV. De lengte der kisten varieert van 1,40 m (kindergraf XXIII) tot 2 m (XXIV en XXX), de breedte van 0,52 m (VII) tot 0,70 m (XXI, XXIV en XXXIV). De kuilen zijn meestal van grote afmetingen : 1,56 tot 2,50 m bij 0,90 tot 1,51 m. Bij vijf graven werd vastgesteld, dat de kist in de kuil op twee dwarsbalken geplaatst was. Bij dit type treft men zowel graven aan met rijke als met arme grafinhoud.

d) *Afgeknot-driehoekige kist* : één enkele maal is de kist breder aan het hoofdeinde dan aan het voeteneinde, namelijk in het graf XIV : 2,30 bij 1,02/0,90 m, in een grote kuil van 2,60 bij 2,13 m. Dit graf bevatte zowel vrouwelijke als mannelijke grafgraven en wij menen dat dit eerder aan een „Nachbestattung” dan aan een dubbelgraf te wijten is.

e) *Grote rechthoekige kisten* : twaalf graven behoren tot deze laatste groep : I, II-III, VI, IX, XI, XII, XV, XXVII, XXVIII, XXXI en XXXIII. De afmetingen der kisten variëren van 1,80 bij 0,95 (XXXI) tot 2,77 bij 1,28 m. Het grote graf XXVII, dat door de opgravers als een grafkamer beschreven werd, menen wij eerder bij dit type met grote kisten te moeten rangschikken (c. 2,55 bij 2 m). De kuilen zijn zeer groot, tot 3,40 bij 2,35 (I) en 2,93 bij 2,97 m (II-III). Bij vijf graven werd vastgesteld, dat de kist in de kuil op twee dwarsbalken geplaatst was ; of de kist in het graf XXVII op vier dwarsbalken rustte, lijkt ons eerder onwaarschijnlijk. Slechts bij twee graven (I en II-III) kan men zeker zijn dat in deze grote kisten twee personen bijgezet werden ; voor het graf XXVII bestaat de mogelijkheid hiertoe. Tot dit type behoren enkele der rijkste graven van deze nekropool.

Bij het vervaardigen der kisten werden planken gebruikt, waarvan de grondverkleuringen 2 tot 3 cm breed waren. Slechts in enkele graven werden bij de bouw der kisten ijzeren spijkers of beslagen gebruikt : spijkers in de graven XXIII, XXVIII en XLIII, kistbeslagen in XVIII, XXVI, XXVII en XXVIII.

De oriëntering der inhumaties

Bij de 41 inhumatiegraven, waarvan de ligging min of meer juist opgetekend werd, onderscheidt men 17 west-oost en 22 noord-zuid gerichte graven ; deze

Het is echter veel moeilijker de oriëntering der inhumaties te bepalen, daar de geraamten in de zandgrond praktisch volledig verteerd en weinig of geen sporen nalieten. Bij middel van enkele schaarse beenderresten en steunend op de ligging van enkele voorwerpen (voornamelijk de kralen en het vaatwerk) is het mogelijk voor 19 graven de oriëntering van de inhumatie te bepalen. Zij verdelen zich als volgt :

- 17 W-O graven : — W-O inhumatie : 8.
— O-W inhumatie : 1.
- 2 ZO-NW graven : inhumatie onbepaald.
- 22 N-Z graven : — N-Z inhumatie : 4.
— Z-N inhumatie : 6.

De bevolking

De besluiten, die wij hieruit kunnen trekken, zijn echter in zekere mate vervalst, vermits een aantal graven reeds in de oudheid geplunderd werden, terwijl andere gedeeltelijk vernield of onvolledig onderzocht werden. Daar bij de opgravingen van de Heren Van Calster en Mees geen aandacht aan dit feit geschonken werd, blijft het juiste aantal der in de oudheid geplunderde graven onbekend.

¹⁹⁰ Dit onderzoek werd uitgevoerd door Dr. Med. P. Janssens : „Ongeveer 300 g kleine, gecremeerde beenderfragmenten waaronder het grootste stuk amper 51 mm haalt. Anatomisch-karakteristieke elementen zijn zeldzaam. Van de platte schedelbeenderen vinden wij slechts een enkel herkenbaar stukje terug met een volledig openstaande, sterk slingerende sutuur. Dit fragment is zeer dun. Verder delen van de beide rotsbeenderen die zeer klein moeten geweest zijn; een deel van een epifyse, dat wij willen toeschrijven aan het caput humeri, vertoont geen sporen meer van een groeischijf. Slechts één vingerkootje was praktisch intact doch het was volledig vergroeid. Wij menen hier te mogen afleiden dat het de resten betreft van een vrouw, waarschijnlijk wel volwassen doch nog jong en waarvan het lichaam gecremeerd werd, gelegen bovenop de brandstapel”.

Op een totaal van 45 personen, waarbij wij alleen bij de graven II-III en XIV een dubbele inhumatie aannemen, komen wij tot de volgende tabel :

- mannen : 7, waarvan zeker 4 geplunderd of onvolledig.
- vrouwen : 16, waarvan minstens 6 geplunderd of onvolledig.
- kinderen : 5, waarvan 1 zonder grafgiftten.
- onbepaald : 1, geplunderd.
- geen grafgiftten : 16, waarvan minstens 6 geplunderd of onvolledig.

De grafinhoud

Op de 43 graven (45 wanneer men de dubbele inhumaties meetelt) van het grafveld te Borsbeek zijn er 16 zonder grafgiftten. Dat dit aantal niet noodzakelijk met de oorspronkelijke toestand overeenkomt, mag wel blijken uit het feit dat minstens 6 van deze graven in de oudheid geplunderd of onvolledig onderzocht werden.

Bij de overige 29 graven varieert het aantal bijgaven van 1 (XVII) tot 36 (XXVII) stuks. Slechts 6 van deze graven kunnen werkelijk als rijk bestempeld worden, namelijk het mannengraf XXVIII, de vrouwengraven II, XXIV, XXVIII en XXX, en het man- en/of vrouwengraf XIV. In mindere mate kunnen wij eveneens de twee mannengraven XVIII en XXXI bij de rijke graven rekenen. Ook hier bestaat echter de mogelijkheid, dat dit aantal niet de oorspronkelijke toestand weerspiegelt, vermits minstens 4 der mannengraven, 6 der vrouwengraven en het onbepaalde graf geplunderd of onvolledig onderzocht werden. Onder de bijgaven moeten wij wel een onderscheid maken tussen de werkelijke grafgiftten, zoals het vaatwerk, de munten, de wapens en de werktuigen, en die voorwerpen die tot de kledij behoren, zoals de gespen, fibulae en sieraden.

Bij de werkelijke grafgiftten heeft men op de eerste plaats het vaatwerk, zowel het aardewerk als de glazen beker; dit vaatwerk treft men zowel in de mannengraven aan (XXV, XXVIII en XXXI) als in de vrouwengraven (XX, XXVII, XXXIII en XXXIV) en de kindergraven (VII en XVII). De traditionele positie is deze aan het voeteneinde, behalve in het graf XX, langs het bekken.

Munten komen slechts voor in het rijke vrouwengraf XXVII; of deze twee munten meegegeven werden aan twee personen, die in dezelfde kist bijgezet werden, blijft onzeker. Hun ligging in het graf is niet gekend.

De wapens zijn typisch voor de mannengraven en wijzen op de sociale status van de personen, die er mede begraven werden. Zij zijn relatief weinig talrijk : 1 of 2 scramasaxen (XVIII en XXV), drie lanspunten (XIV, XXV en XXVIII), vier pijlpunten (XVIII en XXXI) en drie schilden (IX, XV en XXV), samen 12 stuks, verspreid over zeven graven. Een van deze wapengraven (XXVIII),

bevat verder nog een stuk van een ruitruting, namelijk een spoor. Terwijl de scramasax naast het bekken geplaatst was, vermoedelijk aan een gordel opgehangen, werden de drie lanspunten naast het lichaam neergelegd, met de punt naar de voeten gericht, zowel binnen als buiten de kist. De juiste ligging der pijlpunten en schilden is niet gekend.

Een aantal gebruiksvoorwerpen werden zowel aan vrouwen als aan mannen meegegeven, anderen beperken zich tot een bepaald geslacht. Messen treft men aan in 7 vrouwengraven en 3 mannengraven. Een priem (XXVII) en een vuurslag met silex (XVIII) zijn typisch mannelijke werktuigen, terwijl de vier spinschijfjes (XXVI, XXIX, XXX en XXXII) voor een vrouwelijke activiteit getuigen. Hoewel ringstaven en pincetten algemeen als mannelijke gebruiksvoorwerpen beschreven worden, treft men ze te Borsbeek eveneens in vrouwengraven aan, zoals de ringstaaf in het graf XXXIII en de pincetten in de graven III en XXVII. Wij kunnen hier aanstippen dat de beide pincetten uit de vrouwengraven in brons, de pincetten uit de mannengraven (XVIII en XXV) in ijzer vervaardigd zijn. Alhoewel dikwijls precieze gegevens ontbreken, mogen wij wel aannemen dat deze kleine voorwerpen vermoedelijk aan het middel gedragen werden, ofwel rechtstreeks aan de gordel opgehangen zoals de messen, ofwel in een beurs geborgen.

De gespen en bijhorigheden zijn de voornaamste bestanddelen van de kledij. Bronzen gespen, beslagplaten en riemtongen treft men aan in de vrouwen-graven II en XXVII en het mannengraf XXVIII. Voor het graf II kan men denken aan een klein riempje, waarmee het mes en een beurs aan de gordel opgehangen werden. De gespen en beslagen uit het graf XXVII menen wij te kunnen toeschrijven aan een schoen- en kuitbandengarnituur. Onversierde ijzeren gespen, met of zonder beslagplaat, komen zowel in mannen-, vrouwen- als kindergraven voor. Dezelfde regel geldt voor de gedamasquineerde gordelgarnituren, die echter tot de rijkere grafensembles behoren: in de mannen-graven XV, XXVIII en XXXI, de vrouwengraven II, XXIV, XXVII, XXX en XXXIV, het man- en/of vrouwengraf XIV en het onbepaalde graf VI. Alle gedamasquineerde gespen en beslagen behoren tot gordelgarnituren, terwijl schoengarnituren volledig ontbreken. In de graven II en XXX heeft men kunnen vaststellen, dat de lichamen zowel met open als met gesloten gordel in de graven bijgezet werden. Slechts één enkel graf (II) bevatte twee volledige gordelgarnituren; de aanwezigheid van elementen van twee gordels in de graven XIV en XXVII kan door een dubbele inhumatie verklaard worden.

De kralen, fibulae, de ring en de sierschijf zijn vrouwelijke sieraden. In slechts één enkel vrouwengraf (II) ontbreken de kralen, waarvan het aantal van enkele tot 47 exemplaren varieert. Hun ligging aan het hoofdeinde wijst erop, dat zij meestal tot halssnoeren behoren, behalve enkele kralen van een armsnoer in het graf XXIII. Van twee der drie gelijkarmige fibulae (II en XXIV) is de

ligging gekend, namelijk aan het rechter dijbeen en de linker voet in het graf II; deze ligging maakt ons echter niet wijzer omtrent hun bestemming. De ligging van de gouden en zilveren ring uit het rijke muntengraf XXVII is niet gekend. Voor de bronzen sierschijf uit het graf XXVI mag men tenslotte aannemen, dat ze tot de versiering van een beurs behoort.

V. CHRONOLOGIE

In het *dubbelgraf II-III* komen voornamelijk de bijgaven van de eerste inhumatie in aanmerking voor de datering. De bronzen gesp en riemtong kunnen in de 7^e eeuw geplaatst worden. De gelijkarmige fibulae en de gedamasquineerde gordelgarnituren laten echter toe de datering nauwkeuriger te preciseren : tweede helft of laatste kwartaal van de 7^e eeuw.

Het geplunderde *graf VI* kan door de aanwezigheid van enkele elementen van een gedamasquineerde gordelgarnituur in dezelfde periode thuisgewezen worden : tweede helft of laatste kwartaal van de 7^e eeuw.

Het biconische potje uit het *graf VII* komt voor in de periode 525-700, doch de onversierde ijzeren gesp met rechthoekige beslagplaat laat toe dit kindergraf in de 7^e eeuw te plaatsen.

Het geplunderde *graf IX* bevat geen dateerbare elementen meer.

Het *graf XIV* is moeilijker te dateren, vermits we hier staan voor een dubbele inhumatie of een „Nachbestattung”. Het oudste element in deze grafinhoud is de lanspunt met gespleten huls, die typologisch nog in de 6e eeuw thuishoort.

De kralen zijn in de 7e eeuw te plaatsen, terwijl de gedamasquineerde gordelgarnituren dateren uit de 2e helft of het laatste kwartaal van de 7e eeuw. Indien wij hier te doen hebben met een „Nachbestattung” en indien de beide gordelgarnituren tot éézelfde inhumatie behoren, dan kan de lanspunt behoren tot de bijgaven, waarmee in de 6e eeuw een man begraven werd in een grote kist, waarin later nog een vrouw bijgezet werd. Indien wij echter te doen hebben met een dubbelgraf en indien één enkele gordel bij elke inhumatie hoort, dan zijn de beide graven, ondanks de oudere vorm van de lanspunt, in de tweede helft of het laatste kwartaal van de 7e eeuw te plaatsen. Men kan zich zeer voorzichtig de vraag stellen, of de vergevorderde stilering van het dierornament op de gedamasquineerde gordelgarnituren niet op een datering rond 700 kan wijzen.

De umbo uit het *graf XV* komt voor in het tweede en laatste derde van de 7^e eeuw ; de gedamasquineerde gordelgarnituur kan de datering van dit graf in het laatste kwartaal van de 7^e eeuw preciseren.

Het *brandgraf XVI* kan maar moeilijk gedateerd worden, vermits de bewaarde elementen van de grafinhoud zeer slecht bewaard zijn. De fragmenten van de urne laten geen datering toe, terwijl de elementen van de gordelgarnituur geen gedamasquineerde versiering meer dragen : 7^e eeuw ?

Het *graf XVII* kan in de 7^e eeuw geplaatst worden, vermits de vorm van de urne voor deze periode typisch is.

Het meest karakteristieke stuk uit het *graf XVIII* is de „Schmalsax”, die in de 6^e eeuw thuishoort ; in enkele uitzonderlijke gevallen komt dit type van

scramasax nog in graven uit de eerste helft van de 7^e eeuw voor. Het type van de pijlpunt met ovaal blad en gespleten huls is over de periode 525-700 verspreid. De overige elementen van de grafinhoud geven geen aanwijzingen voor de datering van dit graf, dat wij voorzichtigheidshalve in de 6^e of de eerste helft van de 7^e eeuw plaatsen.

De fragmentaire toestand der scherven uit het geplunderde graf XIX laat geen datering toe.

Het graf XX kan door de vorm van de biconische pot in de 7^e eeuw gedateerd worden; dit wordt bevestigd door de aanwezigheid van monochrome rij-kralen.

De graven XXI, XXII en XXIII kunnen door de vorm en de versiering der kralen in de 7^e eeuw geplaatst worden.

Voor het graf XXIV zijn de kralen van minder belang, vermits de gelijkarmige fibula en de gedamasquineerde gordelgarnituur een nauwkeuriger datering toelaten : 2^e helft en waarschijnlijk laatste kwartaal van de 7^e eeuw. Het is niet onmogelijk, dat dit graf door de sterke stilering van het dierornament eerder op het einde van de 7^e eeuw of rond 700 te plaatsen is.

Ook het wapengraf XXV kan tamelijk nauwkeurig gedateerd worden. Het type van de pot en de lanspunt hoort thuis in de 7^e eeuw, maar de hoge overkragende welving van de umbo laat toe dit graf in het tweede of laatste derde van de 7^e eeuw te situeren.

Minder precies zijn de gegevens voor het graf XXVI. Bronzen sierschijven verschijnen vanaf het midden van de 6^e eeuw, maar zijn ook nog in graven van de 8^e eeuw verspreid. Alleen de vorm van de kralen maakt een datering in de 7^e eeuw waarschijnlijk.

De twee gouden trienten uit het rijke vrouwengraf XXVII zijn veruit de belangrijkste chronologische elementen van het grafveld van Borsbeek, ondanks het feit dat de datering van deze Madelinus-Dorestat munten nog omstreden is. Zij geven ons een *terminus post quem*, die ten vroegste in het midden van de 7^e eeuw kan geplaatst worden. Wij menen dan ook, dat dit graf met enige zekerheid uit het einde van de 7^e eeuw dateert. Deze stelling wordt trouwens bevestigd door de overige bijgaven, niet zozeer door het type van de aarden kom, de zilveren en gouden vingerring, de bronzen beslagplaatjes en riemtongen en de kralen, die slechts algemeen in de 7e eeuw kunnen geplaatst worden, maar voornamelijk door de gedamasquineerde riemtong en beslagplaten, die tot één of twee gordelgarnituren kunnen behoren : einde 7e eeuw.

Ook het rijke mannengraf XXVIII kan in dezelfde periode gedateerd worden. Naast elementen die minder nauwkeurig te dateren zijn, zoals de bronzen gesp met vaste beslagplaat, en de aanwezigheid van een glazen tuimelbeker en een lanspunt, die karakteristiek zijn voor de 7^e eeuw, is het ook hier de

gedamasquineerde gordelgarnituur, die toelaat de datering van dit graf te preciseren : tweede helft, waarschijnlijk het laatste kwartaal of het einde van de 7^e eeuw.

Het graf XXIX wordt door de kralen in de 7^e eeuw thuisgewezen.

Hetzelfde geldt voor het rijke graf XXX; naast de kralen vindt men in deze grafinhoud nog een mes met rechte snede en gebogen rug en een volledige gedamasquineerde gordelgarnituur, die een nadere datering mogelijk maken : tweede helft of laatste kwartaal van de 7^e eeuw.

Bijna alle bijgaven van het graf XXXI behoren tot de 7^e eeuw : zowel de vorm van de aarden beker en het mes, als het type van de pijlpunten zijn karakteristiek voor deze periode. Het gedamasquineerde gespsbeslag met zijn sterk gestileerde dierornament verwijst het graf naar het laatste kwartaal of het einde van de 7^e eeuw.

Bij de kralen uit het graf XXXII zijn er verschillende late vormen, die toelaten een datering in de 7^e eeuw aan te nemen.

Dezelfde vormen treft men eveneens aan in het halssnoer van graf XXXIII, waarvan de datering nog door het type van de pot bevestigd wordt : 7^e eeuw. De urne en de kralen uit het graf XXXIV kan men door hun vorm in de 7^e eeuw situeren. Een nadere datering is mogelijk, dank zij de aanwezigheid van een gedamasquineerde gesp, waarvan de beslagplaat een ontaarde vlechtband met dierornament draagt : tweede helft, waarschijnlijk einde van de 7^e eeuw.

De graven XXXV en XLIII bevatten slechts enkele kralen, die naar analogie met de overige halssnoeren eveneens uit de 7^e eeuw kunnen dateren.

Op de 43 graven in de onderzochte sektor van dit grafveld zijn er 27 waarvoor een datering mogelijk is. Daarvan zijn er 25, die zeker in de 7^e eeuw kunnen thuisgewezen worden, terwijl voor 12 graven een nadere datering in de tweede helft of op het einde van deze eeuw mogelijk is. Alleen het graf XVIII, en mogelijk eveneens de eerste inhumatie in het graf XIV zijn vroeger te plaatsen : 6^e of eerste helft 7^e eeuw.

Vermits de grote meerderheid der dateerbare graven tot de 7^e eeuw behoort, en zelfs voor een groot deel tot de tweede helft of het einde van deze eeuw, dan mogen wij eveneens de overige graven in deze periode thuiswijzen.

Of het graf XVIII (en mogelijk de eerste inhumatie in het graf XIV) nu uit de 6^e eeuw of uit de eerste helft van de 7^e eeuw dateert, het mag zeker niet als een alleenstaande uitzondering in dit grafveld bestempeld worden. Te Borsbeek kon alleen een sektor aan de rand van de nekropool onderzocht worden en het is dan ook normaal dat hier de recentste graven aan het licht kwamen. Het graf XVIII kan zeer goed tot een oudere periode van dit grafveld behoren, waarvan de grootste groep graven in het centrum van de nekropool te zoeken is, namelijk ten westen van de opgegraven sektor.

VI. NABESCHOUWINGEN

De nabeschouwingen, die wij aan dit Merovingische grafveld te Borsbeek kunnen wijden, zijn zeker beperkt door het feit, dat slechts een deel, en waarschijnlijk een klein deel, van deze nekropool kon onderzocht worden. Desondanks blijven de resultaten van dit onderzoek van enig belang, vermits dit grafveld gelegen is in een gebied (ten oosten van de Schelde en ten noorden van de Dijle), waarin het aantal gekende Merovingische grafvelden nog zeer beperkt is en waar totnogtoe slechts het grafveld van Grobbendonk systematisch onderzocht werd.

De onregelmatige aanleg en het voorkomen van verschillende graforiëntaties onderscheidt het grafveld van Borsbeek van de meeste Merovingische grafvelden uit ons land. Op 41 grafkuilen zijn er 17 west-oost gericht, 2 noordwest-zuidoost en 22 noord-zuid; de afwijkingen zijn echter zo groot, dat men zich de vraag kan stellen of aan deze oriënteringen nog enige betekenis moet toegekend worden. Het bepalen van de precieze inhumatierichting was slechts bij 19 graven mogelijk en wij stellen vast dat alle richtingen voorkomen: 8 west-oost, 1 oost-west, 4 noord-zuid en 6 zuid-noord. Naast deze inhumatiegraven bevindt zich één brandgraf.

Het voorkomen van brandgraven naast de inhumatiegraven is één der kenmerken van de Merovingische begraafplaatsen in het noordelijk deel van België; men treft deze begrafenisritus in ongelijke mate aan in de grafvelden van Zemmerzake, Gent-Port-Arthur, Lede, Brecht, Grobbendonk, enz.¹⁹¹. Deze ritus is tamelijk uitzonderlijk in het grootste deel van de Merovingische wereld, maar is sterk verspreid in Nederland en het noordwesten van Duitsland, voornamelijk aan de Nederrijn¹⁹².

De plattegrond van het grafveld van Borsbeek kan zeer goed vergeleken worden met die van het grafveld te Broekeneind op Hoogeloon (Noord-Brabant)¹⁹³; in dit grafveld treft men niet alleen brandgraven en dezelfde variaties in de grafrichtingen aan, maar eveneens dezelfde kisttypen bij de inhumatiegraven. Ook in andere grafvelden in Zuid-Nederland, zoals Alphen, Stein, enz., treft men verschillende grafrichtingen aan, alhoewel in hetzelfde gebied ook grafvelden voorkomen, die alleen W.O. gerichte inhumaties opgeleverd hebben¹⁹⁴. Men stelt dit eveneens in Noord-België vast, bijvoorbeeld in het grafveld van Grobbendonk, waar naast crematiegraven slechts W.O.

¹⁹¹ H. ROSENS, *Particularités*, 10-11.

¹⁹² E. SALIN, *Civilisation*, II, 5-11; W. A. VAN ES, *Grafritueel*, 15-16, 19-21.

¹⁹³ W. GLASBERGEN, *Broekeneind*, 34-38, plan.

¹⁹⁴ W. A. VAN ES, *Grafritueel*, 14-45.

gerichte inhumaties voorkomen ¹⁹⁵. De verschillende grafrichtingen in hetzelfde grafveld treft men eveneens aan in Noord-Nederland en het noordwesten van Duitsland, in de zogenaamde „Gemischtbelegte Gräberfelder” ¹⁹⁶. Dit onderscheid tussen crematie- en inhumatieritus en de variaties bij de grafrichtingen kunnen wel een veruiterlijking zijn van verschillende godsdienstige en ethnische invloeden bij de Merovingische bevolking van Borsbeek ¹⁹⁷. Het is hier, naar onze mening, niet de plaats om over dit probleem verder uit te weiden, doch wij kunnen hier wel vooropstellen dat deze variaties in de begrafenisritus een beïnvloeding uit het Noorden kunnen verraden, uit Friesische of Saksische gebieden. In welke mate of op welke manier deze invloeden zich hebben doen gelden is nog niet te bepalen; dat minstens op economisch gebied kontakten met het Noorden onderhouden werden, mag wel blijken uit de aanwezigheid van de friesische Madelinus-Dorestat munten ¹⁹⁸.

Op materieel gebied kan men echter geen onderscheid maken tussen het crematiegraf en de verschillend georiënteerde inhumatiegraven. De bijgaven zijn bij de verschillende begrafenisriten dezelfde en zij verschillen trouwens niet van de bijgaven der overige Merovingische grafvelden in ons land. Zij behoren tot het normale Merovingische vormengoed en zijn zeer verwant met de voorwerpen uit de Frankische gebieden aan de Rijn en de Alamannische gebieden in Zuid-Duitsland en Zwitserland.

Bij de grafgiften is voornamelijk het grote aantal gedamasquineerde gordelbeslagen kenschetsend. Op de 43 onderzochte graven zijn er 10 met één of twee gedamasquineerde gordelgarnituren, in het totaal 41 stuks, behorende tot 12 of 13 gordels. Wanneer wij daarbij nog rekening houden met het feit, dat verscheidene van deze gordelgarnituren slechts onvolledig teruggevonden werden, dan valt het verschil met het aantal gedamasquineerde gordelbeslagen in de meeste Merovingische grafvelden in binnen- en buitenland des te sterker op. Het weze hier voldoende een vergelijking te maken met het rijke grafveld van Aarlen, waar vermoedelijk een „prinsen” familie begraven werd: op een totaal van 22 graven, waarvan 15 uit de 7^e eeuw, zijn er slechts 3, die gedamasquineerde voorwerpen opgeleverd hebben, en slechts 11 stuks in het totaal ¹⁹⁹. Te Borsbeek behoren de gedamasquineerde gordelgarnituren tot de rijke en middelmatig rijke grafinhouden, namelijk de vrouwengraven II, XXIV, XXVII, XXX en XXXIV, de mannengraven XV, XXVIII, XXXI en het man- en/of vrouwengraf XIV; bij deze rijkere graven kunnen wij ook nog de twee wapengraven XVIII en XXV rekenen. Wij mogen ons nu de vraag stellen of de

¹⁹⁵ P. JANSSENS, *Grobendonk*, 91, fig. 3.

¹⁹⁶ W. A. VAN ES, *Grafritueel*, 19.

¹⁹⁷ P. JANSSENS en H. ROSENS, *Lijkverbranding*, 272; H. ROSENS, *Particularités*, 10-11.

¹⁹⁸ Andere friesische munten werden in Noord-België in graven te Overpelt-Lindel en As gevonden: H. ROSENS, *ibid.*, 12-15.

¹⁹⁹ H. ROSENS en J. ALENUS-LECERF, *Arlon*, 133-144.

rijkdom der bijgaven nu in verhouding staat tot de grootte der graven. Enkele der rijkste grafinhouden zijn inderdaad gevonden in graven met een grote kist, namelijk II, XV, XXVII en XXXI; maar ook enkele graven met een kist van normale afmetingen hebben grafinhouden opgeleverd, waarvan de rijkdom wel evenwaardig is, namelijk XXIV, XXVIII en XXX. Het feit dat de overige graven met een grote kist ofwel geplunderd ofwel onvolledig onderzocht werden, laat toch de mogelijkheid bestaan, dat zij aan personen met hogere sociale rang voorbehouden bleven. Dit hebben wij in het grafveld van Rosmeer kunnen vaststellen: hier was een sektor van de nekropool voor een afzonderlijke groep van 4 graven met uitzonderlijk grote kisten gereserveerd; ondanks het feit dat deze graven geplunderd waren wijst de rijkdom der overgebleven grafgiften, waaronder een grote gouden schijffibula met inlegwerk en filigraanversiering, toch op de hoge sociale rang der begraven personen²⁰⁰. Te Borsbeek kan men slechts bij twee der grote graven met zekerheid aannemen dat twee personen in deze grote kisten bijgezet werden: in het graf II-III zijn het twee vrouwen, waarvan de eerste met het hoofd aan de oostzijde en met rijke bijgaven begraven werd, terwijl de tweede, met het hoofd aan de westzijde, zich met enkele kralen, een mes en een pincet moest tevreden stellen. In het geplunderde graf VI is het geslacht der bijgezette personen niet meer te bepalen. Het is wel onwaarschijnlijk dat men steeds door de grote afmetingen van de kist tot een dubbele inhumatie moet besluiten; op de vier grote graven te Rosmeer bleek er immers slechts één enkel een dubbelgraf te zijn.

Aan de hand van de samenstelling der grafinhouden is het mogelijk zich een beeld te vormen van de samenstelling van een deel der bevolkingsgroep, die hier begraven werd; wij komen aldus tot de volgende indeling: 7 mannen, 16 vrouwen, 5 kinderen en 17 onbepaald of zonder grafgiften. De wanverhouding tussen het aantal mannen- en vrouwengraven lijkt ons gemakkelijk te verklaren: de mannengraven kan men alleen herkennen door de aanwezigheid van wapens; deze zijn echter aan een beperkte groep individuen voorbehouden, namelijk de vrijen en half-vrijen. De vrouwengraven zijn daarentegen veel gemakkelijker te identificeren door de aanwezigheid van kralen, die men zelfs in de armste graven aantreft, al is het maar in enkele exemplaren.

Een poging om bij middel van de door K. Böhner opgestelde criteria²⁰¹, de sociale structuur van deze bevolkingsgroep en aldus ook het karakter van de nederzetting te onderzoeken, lijkt ons onverantwoord, vermits slechts een deel van het grafveld onderzocht werd en een onbepaald aantal graven geplunderd of onvolledig onderzocht werden. De rijkdom der grafgiften en voornamelijk

²⁰⁰ G. DE BOE, *Rosmeer*, in *Archeologie*, 1969, 20-21 en 87-88

²⁰¹ K. BÖHNER, *Trier*, 268-280.

het aantal der middelmatig rijke en rijke graven, die bij uitzondering van het graf XVIII tot één of ten hoogste twee generaties uit de 2e helft en waarschijnlijk het laatste kwartaal van de 7e eeuw behoren, laten ons toch toe aangaande het karakter van deze nederzetting een veronderstelling te uiten. Wanneer men de samenstelling en de rijkdom der bijgaven vergelijkt met deze uit het grafveld van de landelijke nederzetting te Grobbendonk ²⁰², kunnen wij moeilijk aan de nederzetting te Borsbeek hetzelfde karakter toeschrijven. Dit grafveld kan echter veel beter vergeleken worden met Sint-Gillis-Dendermonde en Lutlommel. Over een identificatie van de nederzetting te Borsbeek als *vicus* of handelscentrum, zoals voor Sint-Gillis-Dendermonde voorgesteld wordt, of als administratief centrum, zoals Lutlommel ²⁰³, wensen wij ons echter niet uit te spreken.

²⁰² P. JANSSENS, *Grobbendonk*, 93-96.

²⁰³ H. ROOSENS, *Particularités*, 16.

BIBLIOGRAPHIE EN AFKORTINGEN

- ALENUS-LECERF J. en DRADON M., *Tombes mérovingiennes à Hollogne-aux-Pierres*, (*Archaeologia Belgica*, 101), Brussel, 1967. (= Hollogne).
- AMENT H., *Die fränkischen Gräberfelder von Miesenheim und Plaidt (Kreis Mayen)*, in *Jahrbuch für Geschichte und Kunst des Mittelrheins und seiner Nachbargebiete*, Beiheft 1, 1966, 1-14. (= Miesenheim und Plaidt).
- BARRIÈRE-FLAVY C., *Les arts industriels des peuples barbares de la Gaule du Ve au VIIIe siècle*. Album, Toulouse-Parijs, 1901. (= Arts industriels)
- BECKMANN C., *Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Sonderdruck aus dem *Saalburg Jahrbuch*, XXVI, 1969. (= Metallfingerringe)
- BEHRENS G., *Fränkische Gräber des 7. Jahrhunderts aus Hessen. I. Ein münzdatiertes Grab aus Bermersheim bei Alzey in Rheinhessen*, in *Germania*, 21, 1937, 267-270. (= Bermersheim).
- BÖHNER K., *Die fränkischen Altertümer des Trierer Landes*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, Ser. B, 1), Berlijn, 1958. (= Trier)
- BOELES P. C. J. A., *Friesland tot de elfde eeuw*, s'Gravenhage, 2-1951. (= Friesland)
- CHRISTLEIN R., *Das alamannische Reihengräberfeld von Marktoberdorf im Allgäu*, (*Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte*, 21), Kallmünz/Opf., 1966. (= Marktoberdorf)
- DANNHEIMER H., *Die germanischen Funde der späten Kaiserzeit und des frühen Mittelalters in Mittelfranken*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, Ser. A, VII), Berlijn, 1962, 2 dl. (= Mittelfranken)
- DE BELFORT A., *Description générale des monnaies mérovingiennes*, Parijs, 1892, II. (= Monnaies mérovingiennes).
- DE BOE G., *Rosmeer*, in *Archeologie*, 1963, 20-21 en 87-88
- DE LOË A., *Belgique ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. IV. La période franque*, Brussel, 1939.
- DESITTERE M. en GOOSSENS A., *Twee uitzonderlijke graven van de Urnenveldenkultuur uit Borsbeek (Prov. Antwerpen)*, in *Helinium*, VI, 1966, 218-223.
- DESITTERE M., *De Urnenveldenkultuur in het gebied tussen de Nederrijn en de Noordzee*, (*Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, XI), Brugge, 1968, 2 dl.
- FETTICH N., *Archäologische Studien zur Geschichte der späthünischen Metallkunst*, (*Archaeologica Hungarica*, XXXI), Budapest, 1951.
- FLEURY E., *Antiquités et Monuments du Département de l'Aisne*, 2, 1878.
- FRANKEN M., *Die Alamannen zwischen Iller und Lech*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, V), Berlijn, 1944. (= Iller und Lech)
- FRÉMAULT Y. en DE BOE G., *Borsbeek : Merovingisch grafveld*, in *Archeologie*, 1966, 86.
- FREMERSDORF F., *Das fränkische Gräberfeld Köln-Müngersdorf*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, VI), Berlijn, 1955. (= Köln-Müngersdorf)
- FUCHS S. en WERNER J., *Die langobardischen Fibeln aus Italien*, Berlijn, 1950.
- GLASBERGEN W., *Het Rijengrafveld te Broekeneind bij Hoogeloon (N.-Br.)*, (*Bijdragen tot de Studie van het Brabants Heem*, VI), 1955 (= *Varia Bio-Archaeologica*, 2). (= Broekeneind)

- GOOSSENS A., *Borsbeek : Urnenveldengraven en Merovingisch grafveld*, in *Archeologie*, 1966, 4-6.
- GUYAN W. U., *Das alamannische Gräberfeld von Beggingen-Löbern*, (*Schriften des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz*, 12), Basel, 1958. (= Beggingen-Löbern)
- HARDEN D. B., *Glass Vessels in Britain and Ireland*, in *Dark Age Britain*, Londen, (1956), 132-167. (*Glass Vessels*)
- JANSSENS P. en ROOSENS H., *Lijkverbranding en lijkbegroaving op het Merovingisch grafveld te Grobbendonk*, in *Helinium*, III, 1963, 265-272 (= *Archaeologia Belgica*, 71). (= Lijkverbranding)
- JANSSENS P., *Het Merovingisch grafveld van Grobbendonk*, in *Hades*, III, 1964, 49-96. (= Grobbendonk)
- KOCH R., *Bodenfunde der Völkerwanderungszeit aus dem Main-Tauber-Gebiet*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, Ser. A, VIII), Berlin, 1967, 2 dl. (= Main-Tauber)
- LA BAUME P., *Ein Frankengrab von Köln-Deutz*, in *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 5, 1960/61, 89-90.
- LA BAUME P., *Das fränkische Gräberfeld von Jünkersdorf bei Köln*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, Ser. B, III), Berlin, 1967. (= Jünkersdorf)
- MARIEN M. E., *Les vestiges archéologiques de la région de Lesse-et-Lomme des origines aux Mérovingiens*, (*Ardenne et Gaume*, Monographie n° 4), 1961.
- MERTENS J., *Borsbeek : Merovingische en Voor-Romeinse begraafplaats*, in *Archeologie*, 1965, 71.
- MOOSBRUGGER-LEU R., *Die frühmittelalterlichen Gürtelbeschläge der Schweiz*, (*Monographien zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz*, XIV), Basel, 1967. (*Gürtelbeschläge*)
- MORAU F., *Album Caranda*, St. Quentin, 1877-1895.
- MÜLLER C., *Das fränkische Reihengräberfeld von Lommersum*, *Kreis Euskirchen*, in *Bonner Jahrbücher*, 160, 1960, 204-264.
- NEUEFFER-MÜLLER C., *Ein Reihengräberfriedhof in Sontheim an der Brenz* (*Kreis Heidenheim*), (*Veröffentlichungen des Staatlichen Amtes für Denkmalpflege Stuttgart*, R. A, 11), Stuttgart, 1966. (= Sontheim)
- PAULSEN P., *Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen* (*Kr. Heidenheim*), (*Veröffentlichungen des Staatlichen Amtes für Denkmalpflege Stuttgart*, R. A, 12/I), Stuttgart, 1967. (= Niederstotzingen).
- PÉRIN P., *Les Ardennes à l'époque mérovingienne*, in *Etudes Ardennaises*, 50, 1967, 1-46. (= Ardennes)
- PIRLING R., *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, Ser. B, 2), Berlin, 1966, 2 dl. (*Krefeld-Gellep*)
- PROU M., *Les monnaies mérovingiennes. Catalogue des monnaies françaises de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1892.
- RADEMACHER F., *Fränkische Gläser aus dem Rheinland*, in *Bonner Jahrbücher*, 147, 1942, 285-344. (= Fränkische Gläser)
- ROES A., *Les trouvailles de Dombourg*, in *Berichten R.O.B.*, V, 1954, 65-69.
- ROES A., *Taschenbügel und Feuerstahle*, in *Bonner Jahrbücher*, 167, 1967, 285-299.
- ROOSENS H., *Le cimetière mérovingien de Baisy-Thy*, in *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, 4e série, XXIV, 1952, 57-81 (= *Archaeologia Belgica*, 15). (= Baisy-Thy)
- ROOSENS H., *Quelques particularités des cimetières mérovingiens du Nord de la Belgique*, (*Archaeologia Belgica*, 108), Brussel, 1968. (= Particularités)

- ROOSENS H. en VANDERHOEVEN M., *Een Merovingisch grafveld in Romeins puin te Rosmeer, in Het Oude Land van Loon*, 1952, 110-118 (= *Archaeologia Belgica*, 9). (= Rosmeer).
- ROOSENS H. en ALENUS-LECERF J., *Sépultures mérovingiennes au „Vieux Cimetière” d'Arlon*, (*Archaeologia Belgica*, 88), Brussel, 1965. (= Arlon)
- SALIN E., *La civilisation mérovingienne d'après les sépultures, les textes et le laboratoire*, Parijs, 1949-1959, 4 dl. (= *Civilisation*)
- SCHMIDT B., *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland*, (*Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle*, 18), Halle, 1961. (= Mitteldeutschland)
- SENA-CHIESA G., *Gemme del Museo Nazionale di Aquileia*, Aquileia, 1966.
- STEIN F., *Das alamannische Gräberfeld von Göggingen*, Ldkr. Augsburg, in *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, XXVI, 1961, 75-107. (= Göggingen)
- STEIN F., *Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, Ser. A, IX), Berlijn, 1967, 2 dl. (= Adelsgräber)
- STOLL H., *Die Alamannengräber von Hailfingen in Württemberg*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, IV), Berlijn, 1939. (= Hailfingen)
- TRENTESEAU B., *Les techniques de la damasquinure mérovingienne*, in *Helinium*, V, 1965, 32-43. (= *Techniques*)
- TRENTESEAU B., *La damasquinure mérovingienne en Belgique*, (*Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, IX), Brugge, 1966. (= *Damasquinure*)
- VAN BASTELAER D. A., *Le cimetière franc de La Buissière*, Brussel, 1890.
- VAN BOSTRAETEN H. C., *De Merovingische begraafplaats te Lutlommel*, in *Taxandria*, XXXVI, 1964, 3-100 (= *Archaeologia Belgica*, 86). (= Lutlommel)
- VAN DOORSELAER A., *De merovingische begraafplaats te Sint-Gillis-bij-Dendermonde*, in *Gedenkschriften Oudheidkundige Kring Dendermonde — Buitengewone uitgave nr XVII*, 1958 (= *Archaeologia Belgica*, 41). (= Sint-Gillis-Dendermonde)
- VAN ES W. A., *Grafritueel en Kerstening*, Bussum, 1968.
- VEECK W., *Die Alamannen in Württemberg*, (*Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, I), Berlijn-Leipzig, 1931. (= Alamannen)
- WAUTELET Y., *La nécropole franque de Merlemont*, (*Archaeologia Belgica*, 100), Brussel, 1967. (= Merlemont)
- WAUTELET Y., *La nécropole mérovingienne de Surice*, in *Bulletin de la Société archéologique TRES*, Acta 7, 1968, 59-106 (= *Archaeologia Belgica*, 107). (= Surice)
- WERNER J., *Münzdatierte Austrasische Grabfunde*, Berlijn-Leipzig, 1935. (= Grabfunde)
- WERNER J., *Das alamannische Gräberfeld von Bülach*, (*Monographien zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz*, IX), Basel, 1953. (= Bülach)
- WERNER J., *Das alamannische Gräberfeld von Mindelheim*, (*Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte*, 6), Kallmunz/Opf., 1955. (= Mindelheim)
- WERNER J., *Die Fibeln der Sammlung Diergardt. Völkerwanderungszeitlicher Schmuck*, Berlijn, 1961. (= Sammlung Diergardt)
- WERNER J., *Fernhandel und Naturalwirtschaft im östlichen Merowingerreich nach archäologischen und numismatischen Zeugnissen*, in 42. Bericht der Römisch-Germanische Kommission, 1961 (1962), 307-346. (= Fernhandel)

LIJST DER FIGUREN

1. — Situatiekaart	6
2. — Uittreksel uit het kadastraal plan met ligging van de Urnenveldengraven en het Merovingisch grafveld	7
3. — Plan der opgravingen N.D.O. op het perceel 2L6	10
4. — Het graf II-III	11
5. — Het graf II.	12
6. — De grafinhoud II	13
7. — De grafinhouden II (vervolg) en III	15
8. — Het graf VI	17
9. — Het graf VI	18
10. — De grafinhouden VI (A), VII (B) en IX (C)	19
11. — Het graf XIV	22
12. — De grafinhoud XIV	23
13. — Het graf XV	26
14. — De grafinhoud XV	26
15. — De grafinhouden XVI (A), XVII (B) en XVIII (C)	28
16. — Het graf XX	31
17. — De grafinhouden XX (A), XXI (B) en XXII (C)	32
18. — De grafinhoud XXIII	33
19. — De grafinhoud XXIV	35
20. — De grafinhoud XXV	36
21. — De grafinhoud XXVI	37
22. — De grafinhoud XXVII	39
23. — De grafinhoud XXVII (vervolg)	42
24. — IJzeren kistbeslagen uit het graf XXVII	44
25. — Het graf XXVIII	45
26. — De grafinhoud XXVIII	46
27. — De grafinhoud XXIX	48
28. — Het graf XXX	49
29. — De grafinhoud XXX	49
30. — De kralen uit het graf XXX	51
31. — De grafinhoud XXXI	53
32. — De grafinhoud XXXII	54
33. — De grafinhoud XXXIII	56
34. — De grafinhoud XXXIV	57
35. — De grafinhouden XXXV (A) en XLIII (B)	58
36. — Losse vondsten	60
37. — Het aardewerk : VII.1, XVII, XX.1, XXV.1, XXVII.1, XXXIII.1 en XXXIV.1	63
38. — De glazen beker XXVIII.1	64
39. — De kralen : overzicht der vormen en versieringen	69
40. — De kralen : XIV.10, XX.3, XXI, XXII, XXIII.2, XXIV.5, XXVI.5, XXVII.36 en XXIX.3	71

41. — De kralen : XXX.7, XXXII.3, XXXIII.2, XXXIV.3, XXXV en XLIII.2	72
42. — De gelijkarmige fibulae : II.11-12 en XXIV.4	73
43. — De vingerring XXVII.4	74
44. — De bronzen sierschijf XXVI.1	76
45. — De bronzen gespen en riemtongen : II.9-10, XXVII.5-23 en XXVIII.6	78
46. — De gedamasquineerde gordelgarnituur II.1-3	82
47. — De gedamasquineerde gordelgarnituur XXX.1-4	84
48. — De gedamasquineerde gordelgarnituur II.4-8	86
49. — De gedamasquineerde gordelgarnituren XIV.1-7	88
50. — De gedamasquineerde gordelgarnituur XXIV.1-3	90
51. — De gedamasquineerde gordelgarnituur XXVII.25-29.	91
52. — De gedamasquineerde gordelgarnituren XXVIII.3-5, losse vondst 1 en XXXI.2	93
53. — De gouden munten XXVII.2-3.	98
54. — Algemeen plan van het opgegraven deel van het grafveld	103

RÉSUMÉ

UN CIMETIÈRE MÉROVINGIEN À BORSBEEK (Anvers)

En 1965-1966, une dizaine de tombes d'un champ d'urnes préhistorique et une trentaine de tombes d'un cimetière mérovingien furent fouillées à Borsbeek par MM. F. Van Calster, G. Mees et A. Goossens. Suite à ces découvertes, le Service national des Fouilles entreprit des recherches sur ce site du 16 août au 23 septembre 1966. Grâce à l'obligeance des inventeurs, l'ensemble des tombes mérovingiennes de ce cimetière peut être présenté ici. Les 43 tombes examinées, dont un certain nombre furent pillées ou incomplètement fouillées, ne constituent qu'une partie de cette nécropole, dont l'étendue reste inconnue; seul la limite nord-est du cimetière fut atteinte. La poursuite des fouilles fut rendue impossible, d'une part par la présence de maisons, de jardins et de rues, d'autre part par le refus de certains propriétaires.

Le plan du secteur fouillé (fig. 53) démontre clairement, que cette nécropole se différencie de la majorité des cimetières mérovingiens de notre pays, où les tombes sont plus ou moins alignées et où l'orientation ouest-est domine. A Borsbeek il y a une tombe à incinération (XVI) et 42 tombes à inhumation, dispersées de façon très irrégulière; 17 tombes à inhumation sont orientées ouest-est, 2 sud-est — nord-ouest et 22 nord-sud. L'orientation des corps n'a pu être précisée que dans 19 cas: 8 ouest-est, 1 est-ouest, 4 nord-sud et 6 sud-nord.

A l'exception de 4 tombes, tous les défunts furent inhumés dans des cercueils en bois, dont la forme et les mesures varient. Il y a un cercueil étroit et très allongé (2,29 bij 0,30 m) et un cercueil en forme de trapèze oblong. Les autres sont rectangulaires, mais on peut distinguer deux groupes: les mesures des premiers varient de 1,40 à 2 m de longueur et de 0,52 à 0,70 m de largeur; une douzaine de tombes possèdent de très grands cercueils, dont la longueur varie de 1,80 à 2,70 m et la largeur de 0,95 à 1,28. Dans un cas, la tombe II-III, il est certain que deux personnes furent inhumées dans un grand cercueil; les tombes I et XXVII sont des cas incertains, tandis que la tombe XIV connut probablement une réinhumation secondaire.

Sur un total de 45 sépultures, le sexe du défunt a pu être précisé dans 29 cas, principalement grâce à la présence d'armes dans les tombes masculines et de perles dans les tombes féminines: nous distinguons ainsi 7 hommes et 16 femmes; la longueur des fosses ou des cercueils permet de distinguer 5 tombes d'enfants, tandis que un mobilier funéraire est atypique; 16 tombes

n'ont pas livré de matériel. Il faut cependant tenir compte du fait qu'au moins 16 tombes furent pillées ou incomplètement fouillées.

La richesse du mobilier funéraire varie très fort d'une tombe à l'autre; le mobilier incomplet de la tombe la plus riche compte 36 pièces. La céramique (10 exemplaires), le verre (1 ex.), les couteaux (11 ex.), les pincettes (4 ex.) et les boucles et accessoires de ceinturon en bronze, en fer et damasquinés se rencontrent aussi bien dans les tombes d'hommes que dans les tombes de femmes. Les tombes d'hommes se distinguent par la présence d'armes : un scramasaxe, 3 pointes de lances, 4 pointes de flèches et trois boucliers; un éperon et un fer à briquet appartiennent également à l'équipement masculin. Les tombes de femmes ont livré des pièces de parure (3 fibules, torques, rouelles et surtout des perles) et 4 fusaioles. La riche tombe XXVII se distingue en outre par la présence d'un anneau d'or et de deux tiers de sou d'or du monétaire Madelinus, frappés à Dorestat.

Les mobiliers funéraires de Borsbeek se distinguent surtout par l'abondance des pièces damasquinées : 10 tombes ont livré 41 éléments appartenant à 12 ou 13 ceinturons, dont plusieurs incomplets. Toutes ces pièces portent un décor animalier plus ou moins stylisé, dont la chronologie semble pouvoir être précisée dans la seconde moitié et peut-être même le dernier quart et la fin du 7e siècle.

A l'exception de la tombe XVIII, qui peut être plus ancienne, toutes les tombes avec mobilier de Borsbeek datent du 7e siècle. Certains éléments du mobilier, comme les ceinturons damasquinés, les fibules symétriques, l'umbo de la tombe XV et les monnaies d'or de Madelinus-Dorestat permettent d'avancer une date plus précise pour quelques tombes : deuxième moitié ou fin du 7e siècle.

INHOUDSTAFEL

I. Inleiding	5
II. Beschrijving en grafinventaris	9
1. Opgravingen N.D.O.	9
2. Opgravingen A. Goossens	22
3. Opgravingen F. Van Calster en G. Mees	27
III. Typologische studie der grafgiften	62
1. Vaatwerk	62
2. Wapens	65
3. Sieraden	67
4. Gespen en riembeslagen	77
5. Munten.	98
6. Gebruiksvoorwerpen en allerlei	99
IV. Het grafveld en de graven	102
V. Chronologie	109
VI. Nabeschouwingen	112
Bibliographie en afkortingen	116
Lijst der figuren	119
Résumé français	121

